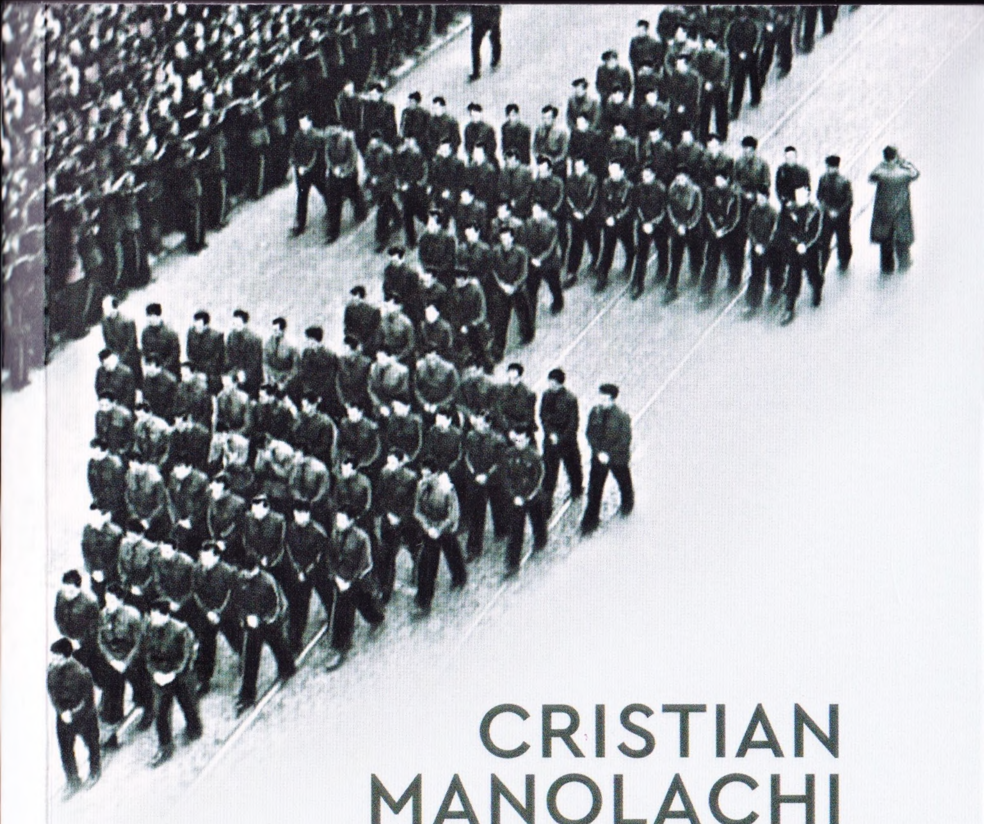

CRISTIAN MANOLACHI

REVOLVERUL ARHANGHELULUI

MIȘCAREA LEGIONARĂ ȘI MISTICA ASASINATULUI POLITIC

HUMANITAS ISTORIE

Cristian Manolachi (n. 1987) a studiat istoria la Universitatea Babeș-Bolyai. Cu preocupări în domeniile antropologiei istorice, mentalităților colective, imaginarului social și mitologiilor politice, a cercetat în teza sa de doctorat avatarurile extremei drepte și complicatul dosar al violenței politice din societatea românească interbelică. În cadrul cercetării postdoctorale, s-a ocupat de marile afaceri de corupție ale României, o abordare culturală, de durată lungă – secolele XIX–XXI –, a cauzelor, implicațiilor și consecințelor acestui fenomen. S-a implicat activ și în viața cetății, prin activități de popularizare a istoriei, la emisiuni cu teme istorice, la radio sau televiziune, prin intermediul conferințelor publice sau al meselor rotunde, dar și în calitate de coordonator al Centrului de Cultură Urbană din Cluj-Napoca.

CRISTIAN MANOLACHI

REVOLVERUL ARHANGHELULUI

MIȘCAREA LEGIONARĂ ȘI MISTICA ASASINATULUI POLITIC

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactori: Andrei Pogăciaș, Adrian Dumitru
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Alina Dincă
DTP: Dragoș Dumitrescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Bookart Printing

© HUMANITAS, 2023

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Manolachi, Cristian
Revolverul Arhanghelului: Mișcarea legionară
și mistica asasinatului politic / Cristian Manolachi. –
București: Humanitas, 2023
Conține bibliografie
Index
ISBN 978-973-50-7676-4
329
94

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuprins

Introducere 7

1. Prolog. Asasinarea prefectului de poliție al Iașilor 13
2. Mișcarea studențească antisemită sau dictatura aritmeticii 20
3. Demonizarea trădării. Complotul studențesc și cazul Vernichescu 28
4. Mitul conspirației iudaice. Cazurile Grünspan și Falik 36
5. Legionarismul (I). Jertfa omului-erou 46
6. Starea națiunii 57
7. Violența epigonilor văcăreștenilor 67
8. Cucerirea sufletelor țărănimii 78
9. Asasinarea prim-ministrului I.G. Duca 86
10. Mitul unității. Asasinarea brutală a disidentului Mihail Stelescu 95
11. Moartea legionară. Sacrificiul camarazilor Moța și Marin 102
12. Legionarismul (II). Cele zece porunci legionare 110
13. Jocul de-a democrația. Apogeul electoral al extremei drepte 120
14. Terorismul de stat. Asasinarea „Căpitanului“ 127
15. Asasinarea prim-ministrului Armand Călinescu 137
16. Asasinatul legionar și masacrul carlist. Cinci perspective personale 144

17. De la măcelul din toamnă
la destinderea din primăvară 152
18. Deziluzia regimului carlist 159
19. Puciul generalului și revoluția comandantului 167
20. Legionarismul (III). Țara soarelui sfânt de pe cer 178
21. Psihoza terorii. Asasinatele de la Jilava 194
22. Dezumanizare.
Rebeliunea legionară și pogromul de la București 206
Retrospectivă.
Mișcarea Legionară și mistica asasinatului politic 221

Note 237
Bibliografie 263

Introducere

ANII DE PACE DE DINAINTEA CELUI DE-AL DOILEA RĂZboi Mondial au adus cu ei dezlănțuirea violenței politice la un nivel nemaivăzut până atunci: prefecți de poliție uciși pe treptele tribunalului, prim-miniștri asasinați pe peronul gărilor ori mitraliați în automobilele de protocol, ziua în amiaza mare, foști prim-miniștri și miniștri executați sumar în pădurile dimprejurul Bucureștilor, miniștri, afaceriști sau ziariști atacați brutal în propriile birouri, studenți, profesori și rectori bătuți cu bestialitate (asta când nu erau împușcați direct pe stradă), foști demnitari de rang înalt suprimați în închisori și, deloc în ultimul rând, evrei jefuiți și uciși cu sânge rece. Oricât de lugubru, tabloul descris nu e nicidecum complet, întrucât guvernanții de atunci au înțeles să reacționeze în afara legii, în afara tribunalelor și a statului de drept. Mai mult, reprezentanții clasei politice tradiționale, frustrați, la rândul lor, de faptul că nu izbuteau să câștige procesele intentate legionarilor criminali, au reacționat nu mai puțin brutal, cu instrumente specifice terorismului de stat. Bilanțul sumbru al perioadei interbelice mai include studenți arestați, bătuți și, în unele cazuri, uciși în beciurile Prefecturilor de Poliție, lideri ai Gărzii de Fier asasinați în închisorile carliste, din ordinul clar al înalților funcționari ai statului, dar și legionari uciși fără judecată,

în piețele publice ale orașelor țării și, mai apoi, expuși pe caldarâmul devenit *ad-hoc* un soi de muzeu macabru.

Nu ne-am propus să relatăm detaliile sordide ale tuturor acestor crime – deși, poate, uneori, am făcut și asta. Am încercat, în schimb, să le înțelegem, dar și să explicăm resorturile ce se află în subsidiarul acestor manifestări violente. Pe parcursul acestui demers, ne-a fost dat să descoperim o încrengătură de mituri atât de amețitoare, încât oamenii și-au pierdut simțul rațiunii și al omeniei, ajungând să-și vândă sufletul în noua lume a religiilor politice inventate de obsedantul secol XX. Am încercat, așadar, să reconstituim rețeta acestui cocteil mitologic și am găsit că a fost asezonat cu toate ingredientele clasice – precum nostalgia unui trecut idealizat și proiectarea unui viitor glorios, pretinsa unitate pierdută a națiunii române și promisiunea regăsirii acesteia, pervertirea învățăturilor creștine și prefacerea ideologiei în religie, mania culpabilizării străinilor – ce conspiră împotriva românilor onești, naivi, resemnați. Se iau toate aceste ingrediente, se agită bine și apoi se adaugă obsesia creării *României românilor*, promisiunea demantelării sistemului occidental capitalist – promotor al inechității și al egoismului – și a instaurării armoniei sociale perfecte (legionare, firește). Tușa finală aduce necesitatea biruirii naturii umane decadente și crearea Omului Nou, a omului de credință, erou și viteaz, corect până-n măduva oaselor, ce mai (!), românul desăvârșit – cel mai bine ipostaziat în imaginea liderului legionar Corneliu Zelea Codreanu. Tocmai în numele acestor deziderate, camarazii îmbrăcați în cămașa verde legionară au ucis cu inima împăcată și au primit moartea cu bucurie

În ultima parte a anilor '30, românii au căzut în patima micului război civil dintre legionari și carliști. Nu am considerat necesar să ne oprim doar asupra personajelor atunci considerate providențiale, aflate fie de o parte a baricadei

(Codreanu, Moța ori Sima, A.C. Cuza și Goga), fie de alta (Carol II, Duca, Iorga, Armand Călinescu, Argetoianu), judecând că ar trebui să ne îndreptăm atenția și către mica istorie, în demersul nostru de cercetare. Am căutat să-i înțelegem și pe *Ion-țăranul* sau pe *Jean din Micul Paris*, ori pe studentul ajuns în marile orașe universitare, dar provenit de la coarnele plugului, și reprezentativ pentru inteli-ghenția căreia legionarismul i-a sucit mințile. Am găsit cu cale să empatizăm atât cu șeful mai mic din eșalonul doi al conducerii Gărzii de Fier ori cu activistul legionar de la sate, cât și cu legionarul de rând, mulți dintre ei ajunși tartori în unitățile paramilitare ale organizației.

Am vrut să scoatem la iveală și dramele celor vânați în acest război civil, anume pentru a evidenția acea psihoză a fricii care s-a instalat nu numai la nivelul exponenților clasei politice tradiționale – liberali, țărăniști, carliști sau chiar vechi legionari, considerați trădători – dar și a intelectualilor potrivnici Mișcării, cu toții speriați de perspectiva unei vizite la domiciliu a camarazilor îmbrăcați în scurta neagră din piele, specifică Poliției Legionare. În tabăra adversă, am surprins trăirile intense ale gardiștilor închiși în lagărele carliste; aceștia, fie lideri politici, intelectuali sau rândași, erau hotărâți să înfrunte vitregiile închisorilor, cu hotărârea martirilor creștini de altădată.

În timpul Statului Național Legionar, visul promis s-a vădit o distopie, iar manifestările violenței nu doar că s-au înmulțit, ci au și crescut în intensitate, camarazii dezvoltând o pasiune nefirească din a-i vedea suferind pe cei slabi și neajutorați. Tehnicile de tortură au întrecut imaginația oamenilor din epocă, mult mai puțin sensibili decât cei de astăzi, iar ingredientele acestui cocteil cuprindeau, de data aceasta: simpli zugravi loviți cu vâna de bou; comercianți bătuți după o tehnică folosită în metalurgie („bătutul la patru ciocane“); oameni cărora le-au fost administrate purgative

puternice și au fost izolați într-o încăpere de mici dimensiuni, cu scopul de a *înota* în propriile dejecții; indivizi imobilizați și însemnați pe chelie cu semnul svasticii; oameni legați fedeleș la stâlpul infamiei, cărora, intrați în nesimțire și storși de vlagă, le-a fost sprijinit capul de o țepușă, pentru a nu se sufoca și a rezista supliciului; evrei cărora li s-au despicat pântecele și li s-au înnodat măruntaiele, cu scopul de a simula macabra estetică a unui nod de cravată. Nu mai puțin tortură a fost și faptul că rudele ori prietenii tuturor acestora nu au întârziat să afle vești despre cruzimile aplicate de gardiști ori au fost, chiar, obligați să asiste la multe dintre cele amintite.

Cercetarea dosarului violenței din România perioadei interbelice s-a făcut prin consultarea surselor de primă mână, *e.g.* documentele găsite în Arhivele județului Cluj, respectiv fondurile Inspectoratelor de Poliție și de Jandarmi, articolele din peste douăzeci de gazete ale timpului, locale ori naționale, broșurile propagandistice legionare sau oficiale și, mai ales, relatările memorialistice ale protagoniștilor și ale martorilor epocii (peste șaizeci de volume). Am mai folosit imaginile filmate ale adunărilor politice de atunci, preluate din diverse documentare video, mărturiile orale ale victimelor ori agresorilor implicați în acte de violență, mărturii găsite în colecții cu interviuri, ziare și culegeri de documente, anuarele statistice ale României, cât și lucrările teoretice publicate între cele două războaie mondiale.

Se cuvine să-i menționăm aici și pe predecesori, pe cei care au elaborat monografii dedicate Mișcării Legionare, aceste lucrări constituind un punct solid de plecare în tratarea problemelor din cartea de față: Francisco Veiga, Armin Heinen și Nicolas Nagy-Talavera. Le sunt îndatorat unor autori care m-au însoțit pe parcursul formării mele ca istoric, prin cărțile lor, la cursuri, la seminare și la întâlnirile formale sau informale ale școlii doctorale, precum

Marc Bloch, Fernand Braudel, Jacques Le Goff, Philippe Aries, Michel Vovelle, Pierre Chaunu, Georges Minois, Raoul Girardet, Raymond Aron, Alain Besançon, Mona Ozouf sau Thierry Wolton, dar și istoricilor români care au avut curajul să vadă altfel istoria – Neagu Djuvara, Pompiliu Teodor, Lucian Boia, Toader Nicoară, Alexandru Platon, Ovidiu Ghitta, Simona Nicoară, Constantin Bărbulescu ori Sorin Mitu.

Cartea de față reprezintă versiunea revizuită a tezei mele de doctorat, realizată sub îndrumarea profesorului Toader Nicoară și pregătită la Școala Doctorală „Istorie. Civilizație. Cultură", aflată sub cupola Facultății de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj.

1. Prolog. Asasinarea prefectului de poliție al Iașilor

REVOLUȚIILE AU FOST PUSE ÎN SCENĂ, DE REGULĂ, DE tineri intransigenți și neclintiți în hotărârea lor de a schimba ordinea de drept a oamenilor mari și a bătrânilor cetății, considerată nedreaptă. Așa cum vom vedea, pornirile tinerilor de a opera schimbări bruște la nivel social nu sunt întotdeauna de bun augur, cu toate că suntem tentați să credem asta – tinerii au o imagine destul de bună în ziua de astăzi, deoarece, odată cu tranziția post-decembristă, oamenii și-au pus speranța detașării de trecutul comunist (operă a gerontocrației nomenclaturiste) în ei, în tineri.

Legiunea Arhanghelului Mihail, mișcarea violentă ce a cucerit sufletele a sute de mii de studenți, țărani, profesori, ofițeri sau preoți, la rândul ei, este creația tinerilor, a fiilor de țărani români, ajunși în marile centre universitare. Organizația a fost fondată de liderii facțiunii radicale a mișcării studențești, în anul 1927, când beneficiau deja de o notorietate considerabilă. Studenții naționaliști sau studenții creștini – cum își spuneau – ținuseră prima pagină a ziarelor de la București și din provincie, urmare a implicării acestora în cazurile spectaculoase de violență politică, din 1923 și 1924. Este vorba, mai precis, despre complotul studențesc care viza eliminarea unor rabini și afaceriști evrei, dar și miniștri români, și, respectiv, de asasinarea

prefectului de poliție al Iașilor și uciderea studentului trădător Vernichescu.

Succesul popular al crimelor comise de Codreanu, Moța și ai lor se datorează contextului cultural de după Primul Război Mondial. Ororile conflagrației au produs schimbări structurale în mentalul colectiv - moartea devenise banală, ușor de acceptat. În plus, actele de violență s-au înmulțit și din cauza numeroaselor arme de foc pe care le-au adus în țară cei întorși de pe front. Recenta universalizare a dreptului de vot (doar pentru bărbați) a adus la viață conștiințele pasive ale celor ignorați dintotdeauna. O bună parte dintre cei simpli și mulți, dezamăgiți din cauza traiului greu, au pus neajunsurile pe seama străinilor și a politicienilor vânduți străinilor. La rândul lor, intelectualii au căutat să ofere un nou sens strădaniilor lor după realizarea dezideratului Marii Uniri, mulți găsind un alt scop existențial, cel mai bine definit prin sintagma „România românilor". Ei bine, inițial, cei ce aveau să înființeze Legiunea și-au construit aura de salvatori ai națiunii române și de apărători ai ortodoxiei tocmai pe seama acestor frustrări. Au făcut-o cu bâta în mână, la început, împotriva studenților evrei și a profesorilor potrivnici, apoi cu revolverul, în scopul eliminării politicienilor, oamenilor de afaceri, intelectualilor și ziariștilor vânduți (zice-se) evreimii. Așadar, naivitatea masei de țărani, frustrările inteligheției românești, neajunsurile studențimii și militantismul profan al preoțimii ortodoxe au constituit fundamentul succesului cocteilului mitologic asupra tinerilor, care au înțeles astfel să transforme revolverul în instrumentul dreptății.

În acest prim capitol, vom dezbate cazul foarte cunoscut în epocă al asasinării șefului Poliției din Iași, orașul lui A.C, Cuza și al lui Codreanu, unul din cele patru mari centre studențești ale României. După această incursiune, ne vom reîntoarce la începutul anilor '20 – în capitolele doi și trei –

pentru a înțelege mai bine mișcarea studențească naționalistă și antisemită, care a stat la baza genezei Gărzii de Fier.

În toamna anului 1924, prefectul de poliție Constantin Manciu a fost împușcat în plină zi și în văzul tuturor, chiar pe treptele tribunalului, de către Corneliu Zelea Codreanu. Lider carismatic al unei părți importante din studențimea ieșeană, acesta comite asasinatul tocmai pentru a evidenția înfăptuirea justiției populare, ca un exemplu dat românilor, nedreptățiți de autoritățile (se insinuează) vândute evreimii. Locul și momentul ales pentru aceasta avea legătură cu procesul studenților naționaliști agresați în beciurile Poliției.

Tinerii acuză brutalitatea agenților coordonați de prefectul Manciu, motiv pentru care Codreanu se erijează în apărătorul unuia dintre studenții abuzați. Atunci când lucrările procesului au fost întrerupte din cauza unor „incidente violente", tot vacarmul s-a mutat în stradă – locul firesc al justiției populare (personale) – iar acolo, Codreanu îl împușcă pe Manciu, fără nici o ezitare: „Glonțul i-a trecut prin urechea stângă, pătrunzându-i în creier și omorându-l pe loc"[1]. Alți doi ofițeri de poliție sunt răniți cu această ocazie, fiind spitalizați în stare gravă.

„Producând o vie senzație" în lumea ieșeană, crima a fost numaidecât politizată. Studenții naționaliști din urbe și-au declarat public sprijinul pentru asasin, „trimițându-i o telegramă de solidarizare".[2] Într-o scrisoare deschisă adresată regelui Ferdinand, liderul studenților creștini din Cluj, Ionel Moța, arătând că acțiunile represive ale poliției „n-au putut duce decât la deznodăminte fatale."[3] Profesorul antisemit A.C. Cuza și-a apărat și el studentul favorit, publicând o filipică îndreptată împotriva ministrului liberal G.G. Mârzescu, cel „care l-a pus și l-a susținut în fruntea poliției" pe Manciu, o premisă numai bună pentru a țese o întreagă teorie conspiraționistă: „Sistemul fatal inspirat lui Manciu

a fost terorizarea studențimii creștine: ca să dea satisfacție jidanilor și să facă dovadă că ordinea se poate menține prin mijloace energice"[4]. În opinia suporterilor lui Codreanu, acest asasinat era nu doar legitim – ci o necesitate. Aceștia afirmă că studentul asasin și-ar fi exercitat nimic mai mult decât dreptul legitim de apărare în fața agresiunii, iar temutul prefect de poliție ar fi fost parte a planului guvernamental de susținere a intereselor evreiești.

Procesul urma a fi judecat la Curtea cu Juri, acolo unde judecătorul este mai degrabă un arbitru între procurori și avocați, în timp ce soarta inculpatului cade în sarcina juraților. În acest context, dezbaterea crimei în spațiul public era menită să convingă jurații, în detrimentul argumentelor legale, specifice unei cauze penale. Aleși din rândurile subțiri ale clasei de mijloc, jurații sunt și ei tributari convingerilor opiniei publice și, ca urmare, la fel de vulnerabili în fața ideilor populiste și a propagandei.

Guvernul insistă pe teza premeditării crimei de Codreanu și de fidelii săi colaboratori din centrele studențești Iași, Cluj și Cernăuți, respectiv Ionel Moța, Radu Mironovici, Ilie Gârneață, Tudose Popescu și Corneliu Georgescu, cărora li se aduce acuzația de „părtășie la omor". Se decide mutarea procesului de la Iași – oraș mare, cu multă studențime și, ca atare, greu de controlat – în fieful liberal al Focșanilor, tocmai pentru a diminua presiunea publică și a înlesni obținerea unei sentințe de condamnare. Teatrul Pastia din localitate, scena desfășurării procesului, se transformă într-o fortăreață păzită de numeroși soldați și polițiști, fără însă ca suporterii inculpaților să se lase intimidați în fața acestor măsuri extraordinare. Sute de studenți ieșeni au sosit în oraș (cum spune Codreanu) pentru a continua campania de influențare a opiniei publice, iar momentul venirii lui A.C. Cuza a prilejuit organizarea unei triumfale primiri la gara Focșanilor.[5] Numeroase materiale propagandistice au fost

tipărite și distribuite populației; popularizând mesajul acuzaților, conform căruia: „Opinia publică și jurații pot cunoaște o bună parte din Adevărul nostru și își vor putea forma o părere dreaptă despre fapta pe care sunt chemați a o judeca“[6]. Apărarea pare să înțeleagă perfect terenul pe care se duce lupta. Autoritățile au încercat să reacționeze la acțiunile eficiente ale propagandei naționaliste, sprijinind financiar broșura editată de soția prefectului ucis, care „are de scop să stabilească adevărata fizionomie a celui răpus, victimă după moarte a celor mai odioase calomnii.“[7] Materialul guvernamental este însă repede discreditat și nu a produs nici un efect serios în rândul publicului. Întrucât atmosfera generală indică iminența pronunțării unei sentințe de achitare, procurorii se folosesc de un tertip birocratic pentru amânarea procesului și mutarea acestuia la Turnu Severin. Această a doua schimbare a locului de desfășurare a procesului oferă apărării șansa de a juca pe cartea victimizării, iar presei - ocazia de a lansa acuzații întemeiate cu privire la o „rușinoasă fugă a guvernului din fața dreptății.“[8]

Procesul din luna mai, de la Turnu Severin, a părut, așadar, o simplă formalitate. Rețeta brevetată a apărării (mobilizarea generală a studenților, manifestații de susținere pentru cauza celor inculpați și acțiuni de protest față de autorități) are succes și aici. Arsenalul propagandistic este întregit de editarea altor broșuri edificatoare, transmiterea scrisorilor publice de solidaritate și publicarea unor poezii închinate asasinului: „Severinul clocotește/Și grozav se pregătește/Ca de-o nuntă de-mpărat/Căci Codreanu-i așteptat“[9]. Numeroși „apărători“ sunt gata să probeze inocența studenților, în timp ce soția profesorului A.C. Cuza lansează un apel de solidaritate către „mamele române“.[10] *Libertatea* înaintează cifra de 19.600 de apărători înscriși pentru reprezentarea în instanță a inculpaților. Studenți și țărani, universitari, avocați și ofițeri, organizații ale femeilor, inclusiv

foștii jurați de la Focșani, cu toții sunt primiți și găzduiți în casele severinenilor. Dezbaterile procesului sunt un tur de forță al apărării. Cei cinci studenți acuzați de „părtășie în omor“ neagă orice implicare în asasinarea prefectului. Codreanu oferă minime justificări neconvingătoare legate de cauza penală și pune crima pe seama provocărilor poliției. Vorbește, în schimb, pe înțelesul tuturor despre amenințarea evreiască: „Peste pământul țării noastre a dat năvală îngrijitoare un popor strein, poporul jidovesc“[11]. Ofițeri, profesori și studenți vorbesc la modul superlativ despre calitățile morale ale acuzaților. Sentința, anticipată de toți, este pronunțată în ovațiile publicului, inculpații fiind achitați în unanimitate.

Istoricii Francisco Veiga și Armin Heinen au încercat să determine culpa reală a lui Codreanu în premeditarea asasinării lui Manciu, folosind, în sumara lor analiză a cazului, lucrarea publicată de Stelian Neagoe în perioada comunistă. Armin Heinen conchide scurt, fără menajamente: „Codreanu l-a împușcat pe șeful poliției pe ascuns“[12]. Francisco Veiga crede că plănuirea crimei este dovedită de faptul că Zelea Codreanu „niciodată nu și-a manifestat regretul“[13]. Stelian Neagoe insistă că Manciu nu privea spre asasin în momentul declanșării revolverului[14], mergând pe linia variantei oficiale, pe care o regăsim și în „Ordonanța de punere sub acuzare“: „După orificiul de intrare a proiectilului se vede că victima [...] nu se găsea cu fața spre acesta, ci lovitura a fost dată pe la spate“[15]. Varianta romanțată a crimei a rezistat însă în imaginarul românilor din perioada interbelică (și nu doar, din păcate). Codreanu a contribuit personal la mistificarea asasinatului, așa cum reiese din lucrarea autobiografică publicată în 1936. Aici, crima nu se mai petrece pe treptele tribunalului, ci în interiorul acestuia, chiar în timpul desfășurării ședinței procesului, unde zeci de polițiști și mii de evrei sunt incluși suplimentar în decorul crimei,

pentru a face plauzibilă legitima apărare, iar lupta disproporționată cu forțele de ordine și amenințarea evreiască întregesc firul epic: „[...] strivit de cei douăzeci de polițiști înarmați, am scos revolverul și am tras. [...] Peste câteva minute, în fața Judecătoriei, se găseau mii de jidani, care [...] așteptau să ies pentru a mă sfâșia“[16].

Administrația ziarului *Adevărul* constată, sarcastic, rolul jucat de instanța populară în sentința de achitare din cazul Manciu: „Instituția juraților este una din cuceririle democrației [...]. Spunem deci [...]: ne închinăm în fața verdictului popular“[17]. Epopeea procesului legitimează violența politică și subminează instituțiile de forță ale statului, fapt care irită cercurile politice din Capitală. La nici două luni de la asasinarea prefectului de poliție, se adoptă „Legea pentru reprimarea unor infracțiuni în contra liniștii publice“, cunoscută sub numele de Legea Mârzescu,[18] care condamnă infracțiunile de asociere, înlesnire, cuvântare sau chiar cântare „în scopul de a prepara sau de a executa crime în contra persoanelor sau proprietăților“. Infracțiunile menționate sunt aspru pedepsite cu închisoare de până la 10 ani. Miza reală a jocului nu este însă de natură juridică, așa cum, fals, credeau deținătorii puterii. Adevăratul pericol îl reprezenta instrumentalizarea populistă a cazurilor de violență politică. Poetul Octavian Goga surprinde, inspirat, implicațiile populare ale procesului din cazul Manciu: „Procesul tânărului student în realitate nu-i al lui. El nu s-a început acum, și din nenorocire, nu se sfârșește aici. E un proces colectiv cu mii de tentacule morale înfipte în crezul mulțimilor. [...] Paralel cu această volbură studențească, dincolo de miopia politicianismului de duzină și dincolo de atitudinea trivială a presei de bulevard, o resonanță populară intensă îi prinde credințele și le duce înainte. [...] Luați aminte...“[19]

2. Mișcarea studențească antisemită sau dictatura aritmeticii

POPULARITATEA STUDENȚILOR CREȘTINI SE DOVEdește salvatoare în cazul Manciu, fiind rodul a patru ani de activism politic pe baricadele centrelor universitare ale României. Deopotrivă studenți și țărani, preoți și învățători se regăsesc în isprăvile tinerilor Codreanu, Moța sau Georgescu. Naționaliștii s-au făcut remarcați, inițial, la congresul studențesc ținut în 1920, la Cluj, primul dintr-un lung șir care avea să inspire moțiuni antisistem, antisemite și vindicative, cum a fost aceea de interzicere a accesului necreștinilor (evreilor) în centrele studențești, pentru a se evita „transformarea unor centre românești în centre mixte româno-jidănești", propusă de Codreanu.[1] Cauza este susținută doar de studenții basarabeni și de o facțiune a studenților moldoveni – dată fiind proporția etnică semnificativă a evreilor din aceste regiuni. Pentru convingerea celorlalți studenți se apelează la orice mijloc de propagandă. Cei potrivnici sunt acuzați public că ar fi vânduți evreilor și ar avea o presupusă legătură compromițătoare cu bogata familie evreiască Blank.[2] Moțiunea întrunește, în cele din urmă, numărul de voturi necesar adoptării. Codreanu se declară mulțumit, admițând însă că liderii marilor centre universitare nu se raliază punctului său de vedere. Șerban Milcoveanu – șeful studenților creștini în anii 1936 și 1937 –

rememorează însemnătatea simbolică a evenimentelor de la Cluj și declară că acum are loc consacrarea titulaturii de „student creștin, nu ca excludere a necreștinilor, ci ca model de perfecțiune pentru tineretul studențesc“.[3]

Reveniți la Iași, studenții creștini înțeleg să folosească violența pentru a-și impune agenda lor naționalistă. Codreanu reclamă vehement că „universitatea Iașiului creștin [...] proclama [...] lupta contra lui Dumnezeu“.[4] Așadar, debutul noului an universitar din 1920 îi găsește pe studenții naționaliști „cu ciomege în mâini, ca să împiedice intrarea studenților în universitate până nu se va face un serviciu religios“; cercul studenților ardeleni și bucovineni de la Universitatea ieșeană îl informează pe rector că nu agreează metodele lui Codreanu – „de natură demagogică și brutală“ –, dar admit legitimitatea solicitării acestuia.[5] Pusă sub presiune, șantajată, conducerea universității programează, în cele din urmă, oficierea serviciului religios.

În primăvara anului 1921, studenții basarabeni din Iași declanșează o grevă de protest la adresa arestărilor arbitrare dispuse de autorități. Într-o notă de informare a Corpului 4 de Armată din Iași se relatează că studenții evrei basarabeni s-ar fi constituit în „cuiburi bolșevice și comuniste, dispunând de tipografii secrete“, fiind evidențiată arestarea unui student basarabean care a distribuit „manifeste prin care îndemna studenții la grevă“.[6] Codreanu exploatează politic momentul și interzice accesul studenților greviști la cantină, în baza principiului „cine nu muncește nu mănâncă“.[7] Basarabenii reacționează și se plâng rectoratului „contra atitudinii insuportabile față de studenții basarabeni a unor studenți grupați în jurul studentului Zelea Codreanu [...] căutând prin teroare să impună modul lor de cugetare și purtare fraților din Basarabia“.[8] De altfel, studenții comuniști se află sub permanenta supraveghere a colegilor creștini. Codreanu își prezintă vrednic realizările,

printre care arderea șepcilor rusești purtate „ostentativ“ de aceștia. Serviciile de informații confirmă și ele existența acestui element distinctiv printre studenții comuniști, a șepcilor rusești, imagine a pericolului bolșevic. În acest caz particular al amenințării comuniste – marota anilor ’20 –, studenții creștini fac echipă cu autoritățile, brigada locală de Siguranță fiind mandatată să aplice o viză distinctivă pe carnetele studenților basarabeni din Iași, de etnie nerománească: „În acest mod – spun autoritățile – controlul străinilor se poate face mult mai ușor“[9].

Câțiva ziariști locali sunt „bătuți bine“ de Codreanu, la sfârșitul lunii mai a anului 1921. Studentul acuză atacurile nedrepte din „presa jidănească“ locală, dar mai ales faptul că ziaristul Ghiulea i-ar fi calomniat tatăl. Urmare a unei adrese de protest, trimisă rectorului de sindicatul ziariștilor din Moldova, toleranța conducerii universității ia sfârșit, temerarul student fiind exclus printr-o decizie a Senatului Universitar, măsură susținută de Centrul Studențesc Iași (dar și de celelalte societăți studențești din oraș): „Nici un om civilizat nu poate aproba procedeul brutal al d-lui Codreanu“[10]. Rămas fără aliați, Codreanu este apărat de A.C. Cuza; care aduce ca argument codul de onoare al bărbaților: „Din punct de vedere pedagogic, universitatea nu poate cultiva lașitatea“[11]. Deși Senatul menține hotărârea de excludere, Facultatea de Drept – controlată de A.C. Cuza – nu recunoaște decizia, iar Codreanu își continuă nestingherit studiile.

Intransigența studenților creștini și mai ales atitudinea lor radicală și violentă polarizează mediul studențesc ieșean. Toți se aflau pe poziții relativ divergente, nu doar studenții evrei cu simpatii comuniste. Codreanu decide să nu recunoască autoritatea Centrului Studențesc Iași, înființând, în mai 1921, Asociația Studenților Creștini, „adevăratul centru studențesc“, cum îl numește el. Odată finalizate cursurile

anului universitar 1921–1922, Codreanu ia decizia plecării la studii în Germania, astfel că Ilie Gârneață rămâne șef peste asociația sub egida căreia continuă lupta. Pe Gârneață îl găsim menționat într-un raport al Prefecturii de Poliție din Iași, cu privire la tulburarea unui spectacol jucat la Teatrul Național din localitate. Grupul său de studenți a protestat vehement împotriva distribuirii unei actrițe evreice, fiind necesară intervenția jandarmilor. Campania de boicotare a pieselor de teatru evreiești începuse, de altfel, încă din vară, odată cu turneul din Moldova al trupei evreiești Kanapof, iar incidente antisemite similare au mai fost și la Huși și Bârlad. Codreanu se declară încântat de boicotarea artiștilor „satanei“ și alungarea acestora de pe „scena românească“.[12]

Firul central al evenimentelor antisemite se mută însă la Cluj, odată cu finele anului 1922. Mișcarea studențească luase amploare, deschizând calea unei prelungite greve studențești în toate cele patru centre universitare ale României. Scânteia conflictului rămâne la fel de absurdă azi cum era și atunci: studenții de la Medicină reclamă „lipsa cadavrelor evreiești din sălile de disecție“, solicitând „cadavre de evrei în raport cu numărul studenților evrei“, iar revendicarea a fost cu atât mai dificil de satisfăcut, cu cât majoritatea studenților mediciniști clujeni erau evrei. Studenții creștini interzic accesul colegilor de religie mozaică la orele de anatomie practică, iar liderul comunității izraelite din Cluj a fost nevoit să ofere o dezmințire privind o presupusă răscumpărare a cadavrelor evreiești destinate disecției. Deputații minoritari critică violențele antisemite declanșate în decembrie la Cluj, de la tribuna Parlamentului, solicitând intervenția de îndată a miniștrilor de la interne și educație. Cu această ocazie, parlamentarilor le sunt aduse la cunoștință „vandalisme“ și devastări ale sediilor firmelor evreiești, „bătăi sângeroase“ și decesul unei persoane.[13]

Solicitarea aplicării unei clauze numerice cadavrelor evreiești reprezintă o miză secundară, mai degrabă simbolică, pentru că alocarea pe criterii etnice a locurilor din universitățile românești era adevăratul *numerus clausus* căutat. Astfel, raportul etnic al studenților ar fi trebuit să fie echivalat proporțional cu raportul etnic general al populației României (limitând, așadar, numărul studenților evrei din universități la doar 4%, conform proporției etnice a evreilor în populația totală a țării). Se forțează aplicarea unui soi de corectitudine (dictatură) aritmetică, o formă de protecționism educațional, de discriminare pozitivă a românilor majoritari. Ionel Moța, încă student la Cluj, invocă inspirația divină a dictaturii aritmetice: „*Numerus clausus* al nostru e moral [...]. Cauza noastră e așadar dreaptă și sfântă. [...] Așa a făcut Cristos!“[14] Studenții clujeni se inspirau din precedentul instituit în Europa Centrală încă din primăvara aceluiași an, 1922, când studenții din Cracovia solicitaseră *numerus clausus*, iar din toamnă, multe alte universități europene, din Polonia, Lituania, Cehoslovacia, Ungaria sau Austria, aveau să cunoască și ele furia antisemită.[15]

Revendicările studențești au fost apoi discutate de rectorul clujean Iacobovici și de profesorii din Senatul Universitar, într-o ședință din 7 decembrie, fiind consultat telefonic și ministrul Constantin Angelescu. Sub presiunea amenințătoare a străzii, *numerus clausus* va fi admis „pentru cei care nu sunt cetățeni români“, în timp ce studențimea primește asigurări că „toate cadavrele nereclamate de familie, indiferent de religie, vor fi date sălilor de lucrări“.[16] Odată depășit momentul dificil, autoritățile se răzgândesc o lună mai târziu. Ministrul Instrucțiunii, rectorii și decanii universităților românești stabilesc clar: „*Numerus clausus* pentru studenți cetățeni români nu se poate admite“[17]. Studenții creștini nu vor uita atitudinea potrivnică a rectorului Iacob Iacobovici, chirurg cunoscut și profesor la medicină. El avea

să fie, șase luni mai târziu, victima unui atentat (asupra locuinței sale au fost trase patru focuri de revolver), din care scapă nevătămat. Autoritățile îl bănuiesc pe studentul antisemit Ioan Moldovan, exclus recent din universitate. Conform revistei *Clujul*, „Studentul Moldovan, care a luat parte mult la mișcările studențești [...] tăgăduește energic că ar fi atentatorul în chestiune sau că ar fi avut cunoștință de atentatul contra dlui rector [...]"[18].

Codreanu, deși aflat la studii în Germania, revine rapid în mijlocul camarazilor, în urma evenimentelor din țară. Era dezamăgit de atitudinea șovăielnică a conducătorilor studențimii și de banalitatea revendicărilor, pe care le găsește puerile (solicitările de ordin material, respectiv condiții mai bune în cămine, la cantine și în laboratoare). Pentru ca problema evreiască să fie rezolvată în toate domeniile, el își dorește o mișcare unificată, cu un lider unic și un program politic în măsură să depășească granițele universității, și propune ca mișcarea studențească să ia amploarea unei orientări politice de anvergură națională. Ambițiosul plan nu găsește susținerea necesară, Codreanu fiind sprijinit doar de studenții mai radicali din Cernăuți și de vechii camarazi ieșeni. Însă, în primele luni ale anului 1923, naționaliștilor li se oferă prilejul politic necesar exploatării sentimentelor antisemite ale românilor când majoritatea liberală din Parlament decide înscrierea în noua Constituție a dreptului de încetățenire a evreilor – ca urmare a condiției impuse României în cadrul păcii europene de la Versailles, nu de dragul evreilor. Iminența adoptării Constituției inflamează spiritele în țară. Momentul politic este concretizat de naționaliștii vechi și noi din capitala Moldovei. Antisemiți încă de la finele secolului al XIX-lea, profesorii A.C. Cuza, Șumuleanu sau Ion Zelea Codreanu – tatăl lui Corneliu – se reinventează alături de aripa radicală, violentă, a mișcării studențești. Așa ia naștere LANC, Liga Apărării Național-Creștine,

drept urmare a unei „Mari Adunări Naționale", organizată la Iași, în 4 martie 1923. Organizația înregimentează cu precădere profesori, ofițeri și studenți cu orientări naționaliste, antisemite și radicale. Șef al Ligii este proclamat profesorul A.C. Cuza, în vreme ce tânărului Codreanu îi revin sarcini organizatorice.[19] LANC va urmări coagularea forțelor naționaliste și reprezentarea politică a nemulțumiților societății.

În tot acest timp, activitatea universităților a fost paralizată, ceea ce convenea agendei politice a tinerilor din spatele lui Zelea Codreanu. Manifestațiile și violențele antisemite devin parte a cotidianului, studenților evrei fiindu-le restricționat accesul în sălile de disecție, la cursuri, examene sau cantină: „Noi, studenții evrei, [...] nu puteam să intrăm nici până la coridor [...]"[20]. Profesorii se plâng de comportamentul agresiv al studenților greviști decanilor, aceștia rectorilor, iar acestora nu le rămâne decât să retransmită problemele la minister. Situația nu pare să revină la normal nici după patru luni de la izbucnirea grevei. Rectorii și ministrul de resort iau atitudine și decid redeschiderea forțată a universităților, începând cu 16 aprilie 1923. Oficialii promit exmatricularea studenților care nu se vor conforma hotărârii. La câteva zile după reluarea cursurilor, aflăm că „în Cluj și Cernăuți încă există o grevă pasivă, iar la București cursurile se țin cu armata".[21] La Universitatea ieșeană, studenții ocupă sălile: „Jurăm să nu primim rușinea de a pleca fruntea intrând la cursuri [...]. Jurăm luptă pentru *numerus clausus* [...]"[22]. Studentul Corneliu Zelea Codreanu se află și el printre ocupanți, prezența acestuia fiind notată într-o ședință a Senatului Universitar. Profesorul A.C. Cuza se opune apelurilor disperate ale rectorului ieșean în vederea organizării unui „plebiscit" studențesc. Simionescu mizează că votul majorității tăcute a studenților va legitima redeschiderea pașnică a universității și admiterea la cursuri a

evreilor. Cuza contraatacă: „Sunteți stăpâniți de o eroare profundă: eroarea majorității"[23]. Studenții clujeni nu se lasă mai prejos. Interzic accesul evreilor în sălile de curs și laboratoare, la doar două săptămâni după redeschiderea universității. Primesc sprijinul unor „delegați" ai studenților creștini de la Iași, Cernăuți și București, care sosesc în oraș, cum ar fi Tudose Popescu de la Universitatea din Cernăuți – viitor inculpat, alături de Codreanu, în cazul Manciu. Au urmat o tentativă eșuată de ocupare a clădirii centrale a Universității din Cluj și o demonstrație cu huiduieli, adresată rectorului. Câteva zile mai târziu, la 3 mai 1923, șapte studenți clujeni sunt eliminați „din toate universitățile românești"[24]. Printre aceștia se numără și Ionel Moța, student la drept și, cum am văzut, viitor inculpat în cazul Manciu.

Observăm că grupul radical și violent inspirat de Zelea Codreanu a depus eforturi pentru confiscarea agendei studențești în folos propriu. O dovedește și convocarea la Iași a „conducătorilor mișcării studențești", cu ocazia unui congres patronat de studenții creștini ieșeni, cu scopul „să se hotărască atitudinea viitoare a studențimii"[25]. În vara anului 1923, Codreanu și colegii săi consideră întreținerea spiritului de frondă în universități o prioritate, întrucât exista și temerea unei capitulări a studenților greviști și reluarea pașnică a cursurilor din toamnă. Aripii radicale nu-i rămâne decât să apeleze la soluții extreme, „care să servească drept pildă veacurilor viitoare".[26]

3. Demonizarea trădării. Complotul studențesc și cazul Vernichescu

„CONTINUAREA MIȘCĂRII STUDENȚEȘTI ȘI MENȚINE-rea grevei generale“ sunt dezideratele la care visează Codreanu.[1] „Lupta trebuie continuată până la biruință“, insistă și Ionel Moța.[2] Cei doi au înțeles bine riscul atenuării elanului inițial al mișcării studențești, mobilizându-i pe colaboratorii fideli din provincie. Ieșenii Gârneață, Mironovici și Bândac, Tudose Popescu din Cernăuți și Vernichescu de la Cluj sunt convocați într-o casă conspirativă din București, nu înainte de a-și declara cu toții loialitatea, printr-un jurământ rostit în prezența obuzelor pătate cu sângele românesc de la Mărășești (această recuzită îndeplinind rolul de a evidenția eroismul necesar salvării cauzei românismului). Planul prevede pedepsirea violentă a elitelor evreimii (rabini, bancheri și proprietari de gazete), dar și a miniștrilor români care se opun lui *numerus clausus*. Revista naționalistă *Libertatea* a publicat această listă neagră, alături de comentarii antisemite: „[...] studentul Codreanu a spus că îl aveau în vedere pe Moritz Blank, pe Aristide Blank (capii băncii Marmorosch Blank, de unde se conduce lupta de stăpânire a Jidovimei în România [...]) apoi bancherul Berkovitz, Dr. Filderman, marele Rabi al Bucureștilor, – Rosenthal, directorul foilor jidovești scrise românește *Adevărul* și *Dimineața*; – urma și Ministrul Constantinescu [...] și Ministrul Banu [...]

apoi Mârzescu, de fel din Iași, [...] și Florescu [...]"[3]. Miniștrii Constantinescu și Banu se află pe lista neagră pentru motivul de a se fi asociat cu finanțiștii evrei de la Banca Marmorosch Blank, în vreme ce Florescu și Mârzescu, de la Ministerul Justiției, trebuie să răspundă pentru vina de a-i fi persecutat pe studenții creștini.

La 8 octombrie 1923, complotiștii au fost „surprinși în timpul ședinței când se punea la cale atentatul"[4] și repede arestați. Procurorii găsesc facil să-i descoasă la interogatoriu pe cei arestați; aplicând tehnica numită „dilema prizonierului", bine-cunoscută în „teoria jocurilor": interogați pe rând, studenților li se aduce la cunoștință că ceilalți ar fi mărturisit totul, iar ei nu fac decât să-și îngreuneze propria situație prin tăcerea lor. Gazeta naționalistă pe care o păstorește preotul Moța, tatăl lui Ionel, îl acuză inițial chiar și pe Codreanu de „șovăeli și încercări de a-și ușura vina sa"; *Libertatea* detaliază încălcarea facilă a jurământului tăcerii de către toți complotiștii: „Pe urmă a fost chemat I.I. [Ionel n.n.] Moța și i s'a arătat că toți au mărturisit [...]. Moța a spus: «Dacă toți cei 6 ortaci ai mei au făcut mărturisiri, mă socot și eu deslegat de jurământ și mărturisesc»"[5].

Deși rezolvarea cazului pare la îndemână, guvernul iese, iarăși, prost din întreaga afacere. Ziarul *Adevărul* denunță acum inconsistența măsurilor coercitive dispuse împotriva studenților greviști, cât și indulgența arătată profesorilor antisemiți. „Nu se poate ca d. A.C. Cuza, criminalul maniac dela Iași, să nu fie luat de guler și să nu fie chemat să răspundă [...]"[6]. La polul opus, gazetele naționaliste le impută autorităților includerea în noua Constituție a condițiilor mult prea permisive de încetățenire a evreilor, folosirea abuzivă a armatei și poliției în subminarea mișcării studențești (românești), dar, mai ales, ignorarea aplicării *numerus clausus*. Cazul pe care îl construiseră procurorii prezintă oricum vulnerabilități. Jurisprudența românească din epocă arată

că nu se întrunesc condițiile unui complot, atâta timp cât nu este fixată data comiterii infracțiunii. Apărarea își va construi cazul pe acest aspect, în vreme ce autoritățile, cauționate de ziarul *Adevărul*, vor insista că asasinatele erau prevăzute pentru ziua ulterioară arestărilor.[7] Câteva revolvere găsite la percheziții sunt insuficiente pentru a proba opiniei publice vinovăția tinerilor studenți. Ministrul Franței la București este și el de părere că teoria unei înscenări guvernamentale „reflectă în mod exact sentimentul public", confirmând lipsa de credibilitate în prezentarea cazului: „Știrea despre un complot care, printr-o întâmplare providențială, a fost descoperit, din fericire, în ajunul zilei când trebuia să se consume a fost primită cu un oarecare scepticism"[8].

Parcurgerea procedurilor judiciare necesare judecării cazului a durat aproape o jumătate de an, timp suficient pentru derularea în voie a propagandei naționaliste. *Cuvântul studențesc* clarifică proporțiile procesului: „Alături de cei 6 vor fi judecați toți studenții și mișcarea noastră, sfântă, întreagă!"[9], astfel încât sprijinul public depășește granițele studențimii. Acuzații primesc misive de susținere, bani și alimente din întreaga țară, întrucât un spectru larg de reprezentanți ai corpului social participă la efortul colectiv: „un copilaș", „doamne" și „domnișoare", elevi, studenți, ofițeri și chiar vechea boierime.[10] Sprijinul țăranilor este și el la mare preț, cum, iarăși, ne spune un articol din *Cuvântul studențesc*, consemnând, mai ales, că: „Printre darurile de bani pe cari le-au primit studenții închiși la Văcărești de la țăranii multor sate din cuprinsul țării se regăsește unul mai strălucitor și mai de preț decât toate. E darul trimis de moții din Munții Apuseni"[11]. Darurile trimise de moți lui Moța și colegilor săi sunt esențiale pentru imaginarul colectiv, moții reprezintă românismul nealterat de veacuri, cu a lor jertfă pentru cauza Revoluției de la 1848.

Pe măsură ce ziua judecății se apropie, entuziasmul popular se intensifică, odată ce: „Procesul promite a fi atât de interesant ca și cel al Memorandumului [...].“[12] Anticipând frenezia momentului, autoritățile mobilizează „mari forțe militare și polițienești“ și interzic „circulația în grupuri“ în București. Fără prea mult folos. Geamurile magazinelor evreiești vor sfârși tot sparte, iar evreii surprinși pe stradă tot agresați – precum chiar bancherul Aristide Blank. Apelurile din presă pentru organizarea apărării studenților dau, și ele, roade, aducând nume deja cunoscute naționaliștilor, precum Paul Iliescu, Take Policrat, Ion Zelea Codreanu și mulți alții. Studenții admit la proces că au plănuit asasinatele, dar insistă pe subterfugiul juridic amintit: „Nu hotărâsem data“; în rest, același discurs despre „trădare de neam“, „corupție“ și „pericolul problemei jidănești“.[13] Ionel Moța invocă lipsa alternativelor indispensabile rezolvării problemelor națiunii: „Am hotărât că, dacă vom fi aduși la desperare, vom face orice sacrificii.“ Tatăl său, părintele Moța, declară împăcat că „fiul său nu a făcut altceva decât a urmat o tradiție a familiei“.[14] Pentru poetul Octavian Goga (viitor prim-ministru autor de legislație antisemită), cheia procesului și implicațiile sentinței au fost că: „Ne-a fost dat să vedem proiectându-se sentimentul de jertfă în ochii limpezi ai unor băiețandri, care-au preferat să-și exagereze greșelile decât să ceară milostenie. [...] Procesul s-a judecat într-o radiațiune de caldă simpatie a celor prezenți, pledoariile au mișcat asistența până la lacrimi, iar jurații în unanimitate au adus verdict de achitare“[15].

Deși cu toții sunt achitați de jurații ilfoveni, Ionel Moța rămâne în arestul închisorii Văcărești pentru a da socoteală acuzației de tentativă de omor. Îl împușcase pe studentul Vernichescu în ajunul procesului, chiar în cancelaria închisorii. Apartenența victimei la nucleul dur al studenților creștini nu era încă bine cunoscută, însă Vernichescu fusese

direct implicat în pregătirea atentatelor din cazul complotului studențesc, dovadă a încrederii de care a beneficiat. Autoritățile dispuseră inițial arestarea și incriminarea acestuia pentru complot, cu scopul de a elimina bănuielile colegilor săi. Studenții complotiști erau însă convinși că doar o trădare internă putea explica proveniența informațiilor cuprinzătoare de care au dispus autoritățile. Mai întâi a fost imprudența ziarului *Adevărul*, care a adus detalii ale sursei folosite de Poliție pentru descoperirea complotului: „Totul se datorește unui caz de conștiință a unui student [...] care n'a rezistat groazei de a-și asuma răspunderea unor crime atât de odioase. Studentul a povestit faptele unei rude, prefect de provincie [...]“[16]. Cinci luni mai târziu, povestea a fost reluată de ziarul de propagandă al mișcării studențești, *Cuvântul studențesc*, care anunță „pedepsirea trădătorului Vernichescu“, într-o ediție specială: „Pretextând că are să ia ceva bani, [...] s-a oprit și s-a dus la prefectul din Buzău, descoperindu-i întreg planul.“ Mai apoi, ar fi jucat „și în închisoare rolul său de spion și denunțător al colegilor săi“.[17] Eliberarea prematură a lui Vernichescu din închisoare i-a complicat și mai mult situația, fiind astfel identificat de colegii săi drept colaboratorul autorităților, cel care a divulgat secretul complotului, un trădător, așadar. Moța își impune să răscumpere în fața camarazilor faptul că garantase pentru buna-credință a trădătorului și periclitase astfel întreaga echipă. Cu sprijinul unui student loial, înșală vigilența gardienilor și intră în posesia unui revolver. Întrucât Vernichescu continuă cu obiceiul vizitării camarazilor la închisoarea Văcărești, cu proxima ocazie Moța îl somează pe fostul său colaborator de la Cluj: „Fă-ți cruce, ticălosule, căci vei pieri“. După mai multe focuri de revolver trase cu eroism asupra victimei surprinse și lipsite de apărare, el va admite comiterea fărădelegii: „Recunosc faptul ce mi se impută. L-am premeditat și l-am executat“[18].

Cazul se judecă la Tribunalul Ilfov, în septembrie 1924. Moța pledează cauza justițiarului care pedepsește trădarea. Își recunoaște senin fapta – „Am fost trădați de Vernichescu, pe care am încercat să-l omor" –, pentru ca mai apoi să amplifice dimensiunea trădării de care se face vinovat Vernichescu: „El ne-a trădat și ceea ce n-am gândit noi"[19]. În acest caz, apărarea nu se agață de pretexte juridice, cum sunt legitima apărare (cum o va face, curând, în cazul Manciu) ori inexistența unei date certe pentru comiterea atentatelor (cum tocmai fusese cazul complotului studențesc), speța fiind fundamentată strict pe argumente de etică naționalistă. Codreanu explică simplu sentința de achitare oferită de „justiția populară": „Moța și-a susținut cu tărie tema, că trădarea trebuie pedepsită. Opinia publică sătulă de trădători [...] vedea în gestul lui Moța [...] o dovadă de sănătate morală"[20]. Înțelegem că Vernichescu nu ar fi trădat doar încrederea studenților creștini, ci tocmai interesele neamului românesc, pe care aceștia considerau că le reprezintă. Astfel, crima este interpretată drept o tentativă de revigorare spirituală a națiunii greu încercate: „Gestul lui [Moța] apărea ca o lumină în mijlocul vieții românești, în care, veac de veac, luptătorii pentru neam au fost doborâți prin trădare"[21]. Eroul proaspăt achitat este zugrăvit de presa naționalistă în culorile unui „simbol" al românilor, fără a fi omis nici „cavalerismul" complicelui, Leonida Vlad, cel care îi rostuise lui Moța revolverul. Studențimea clujeană le organizează o primire triumfală lui Moța și lui Vlad, în ciuda opoziției prefectului de poliție al orașului, continuând astfel tradiția celebrării achitării cu o baie de mulțime, Moța fiind totodată ales „președinte de onoare pe viață" al Centrului studențesc „Petru Maior".[22]

Ionel Moța și Corneliu Georgescu aleg să părăsească Clujul și să se stabilească la Iași, pentru a le fi alături camarazilor Codreanu, Gârneață și Mironovici. Tudose Popescu

din Cernăuți, de asemenea, ține aproape de nucleul dur din capitala Moldovei. „Ne-am hotărât – rememorează Codreanu – să venim toți la Iași pentru a stabili aici centrul acestei acțiuni“[23]. Cei șase vor continua lupta antisemită cu sprijinul studențimii și al profesorilor, ofițerilor și gazetarilor afiliați Ligii Apărării Național-Creștine. La scurtă vreme după achitarea lui Moța, aceiași studenți se vor regăsi inculpați în cazul Manciu, iar perioadele prelungite de încarcerare la închisoarea Văcărești le vor aduce supranumele de „văcărășteni“.

Cazul Vernichescu[24] s-a vrut o pildă adresată celor care amenință unitatea internă a studenților creștini (ulterior, legionari): trădările ori manifestările disidente vor fi exemplar pedepsite. Pe de altă parte, complotul studențesc transmite și el un avertisment elitei politice românești. Românul „jidovit“ („trădătorul“ care exercită autoritatea statului „în contra“ cauzei antisemite) devine țintă a violenței politice. „Trădătorul“ român va lua, astfel, locul evreului în ordinea priorităților vindicative. „Jidovitul“, adică cel vândut evreilor, este considerat mai nociv decât „jidanul“, principiu reconfirmat de Codreanu în lucrarea *Pentru legionari*: „Pedeapsa cea dintâi și cea mai cruntă se cuvine în primul rând trădătorului și în al doilea rând dușmanului“[25].

Cele trei cazuri – complotul studențesc, Vernichescu și Manciu – stabilesc un tipar al instrumentalizării crimei politice. Aripa radicală a mișcării studențești antisemite, coagulată în jurul personalitățile studenților Moța și Codreanu, a izbutit să identifice rețeta aplicării cu succes a violenței: asasinat, achitare, glorie. Apelul la crimă este prezentat ca ultimul resort al disperării, unica soluție de ultimă instanță a salvării cauzei românești. Interesul, întotdeauna de grup și niciodată individual, vizează salvarea unei colectivități viciate de interesele meschine ale evreilor și românilor trădători. Asumarea deciziei asasinatului are loc în peisajul

mistic românesc, al haiducilor de altădată, al munților (precum Rarăul), al pădurilor seculare (precum Dobrina) și este consfințită în spațiul sacru al bisericilor ortodoxe (Mitropolia Iașilor). Ritualul asasinatului este completat de jurământul loialității și al tăcerii, care implică și utilizarea unor obiecte sfinte pentru istoria românilor (obuzele de la Mărășești, țărâna amestecată cu sângele luptătorilor români pentru idealul național). Disponibilitatea pentru jertfă nu este negociabilă în nucleul dur al studenților creștini, conștienți că urmările faptelor violente pot fi fatale. Cum revolverul înlocuiește sabia Arhanghelului Mihail, crimele au fost așadar comise cu angelică și curată conștiință. Campania de victimizare a atentatorilor a început odată cu arestarea lor, chiar înlăuntrul zidurilor închisorii Văcărești. Frigul, alimentația proastă și tratamentul inuman al gardienilor (români) au fost adeseori folosite ca arme mediatice. Alinarea suferințelor se face însă cu sprijinul românilor buni, materializat în alimente, bani și scrisori de susținere. Afară, camarazii declanșează o veritabilă campanie de convingere a opiniei publice. Gazetele naționaliste își intră și ele în rol, iar broșurile care prezintă *Adevărul* sunt distribuite tuturor. Orașele gazdă ale proceselor se transformă în locuri de pelerinaj ale susținătorilor cauzei: studenți, profesori, ofițeri, țărani și avocați binevoitori. Opinia publică este esențială în stabilirea verdictului, în condițiile judecării cauzelor de către jurați români – de regulă, parte a fragilei inteligheնții românești. Studenții inculpați poartă la proces tradiționala ie, în vreme ce apărătorii lor și alți avocați cunoscuți se întrec în discursuri naționaliste. Crimele, asumate de tineri, nu poartă vreo responsabilitate penală, sunt doar un cost minor al apărării interesului național. Achitarea izbăvitoare este urmată de o celebrare câmpenească și purtarea pe brațe a eroilor criminali, uneori chiar de către înșiși jurații.

4. Mitul conspirației iudaice. Cazurile Grünspan și Falik

IDEEA EXISTENȚEI UNUI COMPLOT EVREIESC LA NIVEL global a luat proporții de masă în societatea interbelică europeană. Conceptul este rodul imaginației literaturii de secol XIX, care a produs și unele documente programatice ale acestui complot, atribuindu-le evreimii.[1] Între acestea sunt și așa-zisele protocoale ale înțelepților Sionului care au avut mare priză la publicul european. Dovedit fals al poliției secrete țariste, o fabricație de la un capăt la altul, așa-zisul document cuprinde cele 24 de „protocoale" ale maleficului plan evreiesc de stăpânire a lumii: „expunerea planului de luptă pregătit cu metodă, pentru asigurarea, pe seama Jidanilor, a dominațiunii mondiale"[2]. Chiar Ionel Moța semnează – în 1923, anul luptei pentru *numerus clausus* – traducerea în românește a *Protocoalelor*, lucrarea fiind dedicată „studențimii române", cea care „a știut să transmită tuturor straturilor poporului român focul sacru al luptei fără preget împotriva Jidanilor cotropitori".[3]

Mișcarea antisemită a alimentat spaimele colective ale românilor. A.C. Cuza, Ion Zelea Codreanu și colegii de generație întrețin vie flacăra naționalismului, încă din anii 1880. Vechea generație este însă obligată să se reinventeze în interbelic, din moment ce idealul originar al națiunii s-a împlinit odată cu Marea Unire de la 1918. Așa se naște un

nou obiectiv menit să ofere un sens existențial naționaliștilor români. Noul ideal este definit de sloganul „România românilor" și presupune alcătuirea unei Românii care să aparțină, *de facto*, doar românilor. Se urmărește reconstituirea pe principii etnice a grădinii Edenului, un Eden național, dezrobit de presupusa influență păcătoasă a minoritarilor și, mai ales, a evreilor. În acest sens, profesorul Cuza solicită „înfăptuirea deplină și repede a idealului național românesc: România românilor";[4] noul ideal fiind justificat prin existența unui contra-ideal, motiv pentru care A.C. Cuza și antisemiții români pun „așezarea jidanilor în România" pe seama planului secret de alcătuire a unui „stat jidănesc".[5] Pretinsul stat evreiesc amenință statalitatea românească, potrivit exercițiului de imaginație pe care-l încearcă și Corneliu Zelea Codreanu: „Pământul din Maramureș până la Marea Neagră, rupt din mâna românilor, ar fi fost colonizat de mase jidănești"[6]. Tot A.C. Cuza promovează un pretins citat din secolul al XIX-lea al lui Adolphe Cremieux, ministru francez, dar evreu și militant pentru drepturile evreilor: „Toate națiunile vor dispărea, toate religiunile vor apune! Noi singuri, iudaismul, în care naționalitatea se confundă cu religia, vom rămânea, și vom domina întregul univers!"[7] Astfel este hrănit imaginarul românilor cu povești inventate despre planurile ocultei evreiești.

Două cazuri privitoare la dramele unor evrei necunoscuți din Cernăuți și Iași au servit drept dovezi pentru existența mitului conspirației iudaice. Regiunile Moldovei și Basarabiei dețineau, la acea vreme, un număr însemnat de minoritari evrei în orașe, iar capitalele celor două provincii istorice găzduiau elevi și studenți aparținând diverselor etnii și orientări politice, de la români naționaliști la evrei și ruși comuniști. Replicarea popularului model brevetat – asasinat, achitare, glorie – tocmai avusese loc, la scurtă vreme

după sentința de achitare a văcărăștenilor, în cazul asasinării prefectului Manciu.

Ieșenii au fost martorii unui incident, la 1 august 1925, când tânărul evreu Lehrmann îl lovește în stradă pe A.C. Cuza. Simpla lovire a profesorului se transformă într-o gravă ofensă adusă românilor, o crimă de leznațiune, un „odios atentat“, un „mârșav atentat“. Gazetele afiliate Ligii Apărării Național-Creștine îi prezintă în antiteză pe cei doi protagoniști. De o parte a baricadei se află agresorul, un simplu „simbriaș jidan, al cărui nume ne repugnă să-l scriem“, iar de cealaltă, agresatul, nimeni altul decât „luptătorul neînfricoșat al naționalismului integral-creștin“, acum nimic mai puțin decât un martir: „Agresiunea [...] a pus coroana de martir pe fruntea dlui A.C. Cuza“[8]. Comparația se răsfrânge asupra națiunilor pe care cei doi le reprezintă, prin urmare „jidanii atentatori la viața creștinilor“ sunt contrapuși „blajinului popor românesc“, în timp ce evenimentul nu poate fi considerat întâmplător, ci este neapărat parte a unui „întreg lanț de provocațiuni iudaice“.[9] Peste noapte apare o întreagă conspirație atribuită „cahalului“ evreiesc. Conform definiției epocii, cahalul reprezintă o „comunitate jidănească secretă cu organizațiune proprie, cu îngrijitori și judecători speciali, adevărat stat în stat care-i unește pe toți jidanii contra creștinilor.“[10] Instigatorul agresiuni este stabilit în persoana patronului evreu Grünspan, angajatorul și șeful tânărului agresor Lehrmann, amândoi fiind considerați niște simple unelte ale conspirației organizației menționate: „jidanul Lehrman, pus la cale de cahalul jidovesc, prin jidanul Grünspan, a atentat [...] la viața iubitului nostru conducător A.C. Cuza“[11].

Campania de compromitere a evreimii are efectul scontat. Studenții români le aplică evreilor o pedeapsă colectivă: „au pătruns în toate localurile, lovind la fel, în față, pe fiecare jidan pe care-l întâlneau“[12]. Mai apoi, un student ieșean

decide să-l pedepsească exemplar pe evreul Grünspan. Ocazia ideală se ivește la judecarea evreilor inculpați pentru lovirea profesorului Cuza: „Jidanii fiind chemați în fața judecătorilor, [...] la ieșirea lor, studentul Gh. Urziceanu a tras patru focuri de revolver asupra jidanului Grünspan [...]"[13]. Atentatul eșuat are loc chiar pe treptele Tribunalului, tocmai locul asasinării prefectului Manciu de către Codreanu. De îndată, „studențimea clujană" se solidarizează cu „gestul frumos și cavaleresc" al atentatorului Urziceanu, jurații ieșeni fiind somați să demonstreze că se află la „înălțimea sentimentelor juraților ilfoveni și mehedințeni", prin acordarea unei sentințe de achitare.[14] Cazul Grünspan este asociat cazurilor de violență politică ale văcăreștenilor, Vernichescu și Manciu: „Prin gestul studentului Ionel I. Moța s-a arătat că tinerimea intelectuală a acestei țări știe să pedepsească trădarea. Prin gestul studentului Corneliu Zelea Codreanu s-a arătat că tineretul universitar știe să înlăture orice obstacol pus în calea ideii naționale. Prin gestul studentului Gh. Urziceanu s-a arătat întregii suflări românești că studențimea este devotată celor ce sunt devotați nației lor"[15].

Apărarea în instanță a studentului Urziceanu este temeinic pregătită de liderii studenților creștini și ai Ligii Apărării Național-Creștine, mai ales că procesul se desfășoară pe teren propriu, acasă, la Iași, în fieful antisemitismului românesc. Lista apărătorilor cuprinde nume sonore, precum Ionel Moța, Ion Zelea Codreanu, avocații Paul Iliescu și Bacalogu, cât și „reprezentanți ai macedonenilor, femeilor române și ai studențimii de la cele 4 Universități"; de la spectacol nu lipsește ultragiatul A.C. Cuza, „în viile aplauze și strigăte de simpatie".[16] Studentul inculpat poartă la proces costumul tradițional românesc, asemenea predecesorilor săi, fiind achitat de jurații români.

Actele de violență antisemită rămân o constantă a mediului universitar. „Pentru a se asigura ordinea", Universitatea

din București își închide porțile aproape o săptămână în decembrie 1925; la debutul anului următor, decanul Mina Minovici solicită avizul ministerului pentru excluderea evreilor de la cursurile de disecție ale Facultății de Medicină din Capitală: „Promisiunea de a mi se procura cadavre evreiești – motivează domnul profesor – nu a fost ținută“[17]. Uniunea Națională a Studenților din România declară grevă generală la 8 martie 1926, solicitând aplicarea principiului *numerus clausus* și rezolvarea problemei cadavrelor evreiești. Cu această ocazie, Universitatea ieșeană se închide preț de o lună, timp în care se petrec, conform spuselor rectorului, „lovirea în masă a studenților negreviști [...] și alte brutalități care au scoborât la cel mai jos nivel mișcarea și revendicările studențești“.[18] Inclusiv Academia de Drept din Oradea este subiectul zădărnicirii participării evreilor la cursuri.[19] Autoritățile universitare își dau silința pentru limitarea manifestărilor xenofobe violente, dar, în egală măsură, acestea întrebuințează instrumente birocratice pentru a-i șicana administrativ pe „străini“. Sunt documentate cazurile studenților evrei sau ruși ai Universității din Iași, maghiari sau evrei ai Universității din Cluj, cărora li se solicită la dosar documente dificil de procurat. Exmatricularea ori imposibilitatea înscrierii la facultate se numără printre consecințele antisemitismului birocratic.[20]

Ceea ce pare a fi un alt caz al discriminării minorității evreiești cu arme birocratice animă viața orașului Cernăuți la finele anului 1926. Elevii evrei contestă rezultatele examenului de Bacalaureat. Dacă nu toți, majoritatea nu reușesc să îndeplinească exigențele profesorilor examinatori și nu iau examenul. Comunitatea evreiască acuză comportamentul discriminatoriu al membrilor români ai Comisiei de Bacalaureat. Acuzația este adresată îndeosebi cunoscutului profesor Traian Brăileanu[21] și profesorului ieșean Diaconescu, pentru apartenența la mișcarea antisemită cuzistă.

Nedreptățit și frustrat de cele întâmplate la examenul de Bacalaureat, elevul evreu David Falik „s-a agățat de coșul trăsurii în care se afla dl Diaconescu și l-a lovit, spunându-i că «ei știu mai multă carte decât toți din vechiul regat și chiar decât profesorii.»“[22] Răzbunarea naivă a elevului evreu se lasă cu un proces intentat nu doar agresorului, ci și colegilor săi de liceu. Judecarea colectivă a elevilor se arată drept o necesitate, clamată de mișcarea naționalistă[23] care demască emfatic un așa-zis „plan de luptă, de teroare chiar, împotriva profesorilor români.“[24] Profesorul Diaconescu, cel lovit și huiduit de elevii evrei, insistă să tipărească o broșură edificatoare despre „pătimirea sa“ de la Cernăuți. Nu este dificil să observăm instrumentalizarea identică a celor două cazuri, cel de la Iași, al lovirii profesorului Cuza, și acesta, de la Cernăuți. Tribunalul din Cernăuți găzduiește procesul elevilor evrei, la 10 noiembrie 1926. Ieșirea elevilor din sala de judecată, la finalul ședinței, corespunde unui model prestabilit deja în cazurile Manciu și Grünspan; tot pe treptele tribunalului, Nicolae Totu, un elev român venit din Iași, scoate revolverul și îl execută pe cel acuzat de agresarea profesorului Diaconescu: „A nimerit în pântece pe D. Falik, care s-a prăbușit îndată [...]! Mama sa s-a aruncat peste trupul lui, bocindu-l, sora sa a leșinat, fratele a fugit după doctor“[25]. Tânărul evreu moare o zi mai târziu, la spitalul evreiesc. Vârsta fragedă a criminalului ne confirmă efectul pervers al propagandei antisemite, mai ales că Nicolae Totu preia discursul gazetelor și broșurilor naționaliste pentru a-și motiva gestul criminal: „M-am hotărât să răzbun adânca vătămare adusă profesorului Diaconescu, prin care a fost jignită întreaga națiune română! L-am împușcat pe Falik să arăt că nu se mai poate face în țara noastră dreptate prin judecătorii [...]“[26]. Inspirat de cazurile violente ale studenților creștini – complotul studențesc, Vernichescu,

Manciu – elevul român își arogă pentru sine titulatura de justițiar al națiunii române.

Naționaliștii întreprind clasicele pregătiri în vederea judecării cauzei asasinatului comis de tânărul Totu. Redactorii ziarului *Libertatea* anticipează nostalgic că românii se vor desfăta cu „un proces la fel de mare și răsunător ca al lui Corneliu Z. Codreanu."[27] Campania mediatică de victimizare a criminalului țintește sensibilizarea opiniei publice și influențarea deciziei juraților. Crima elevului român apare perfect justificabilă, nefiind alt lucru decât „revolta sufletului său dornic de o pilduitoare pedepsire a puiului de năpârcă".[28] Se inițiază inclusiv o colectă publică de fonduri necesare întrajutorării asasinului, a cărui sărăcie este valorizată: „Și-a vândut din hainele ce le avea și câteva cărți, și așa s-a dus acolo unde îl împingea inima lui înflăcărată și adânc rănită de român"[29]. Demersul românilor săraci, dar sufletiști trebuie să compenseze resursele financiare nelimitate ale evreimii: „Jidanii au adunat milioane pentru familia jidănașului ucis Falik – să adunăm și noi măcar cât putem [...]"[30].

Orchestrarea violenței politice din acest caz beneficiază suplimentar de sprijinul discret, dar eficient al guvernului. Amintim schimbarea circumstanțelor politice din țară, acum prielnice derulării campaniilor antisemite ale extremei drepte, deoarece președinția Consiliului de Miniștri o preluase generalul-erou Averescu, politician cu reflexe naționaliste, în vreme ce portofoliul internelor revenise naționalistului Octavian Goga – același care apăra cu zel violențele studenților în coloanele editoriale ale revistelor *Țara noastră* și *Libertatea*. Mai mult, Liga Apărării Național-Creștine obține un rezultat bun în alegerile generale și trimite zece deputați în Parlamentul României, un bun prilej pentru ca profesorul A.C. Cuza, Ion Zelea Codreanu sau avocatul Paul Iliescu să elogieze violența antisemită și să demaște obsesiv pre-

supusul complot evreiesc de la tribuna adunării legislative din Dealul Patriarhiei.

Ion Zelea Codreanu îl interpelează pe ministrul de interne în cazul de la Cernăuți al agresării profesorului Diaconescu, sugerând existența unui plan „întunecat" (conspirația iudaică) pe care s-ar bizui atacurile „săvârșite de jidani contra creștinilor".[31] Profesorul Găvănescu preia ștafeta și evocă pericolul „streinilor cari au năvălit fără treabă în țara noastră"; profesorul mai vorbește despre „roiuri întregi" de evrei alungați din alte țări, dar care s-au așezat inoportun în România, unitatea românilor fiind astfel amenințată de pericolul unei armate de insecte veninoase (otrava națiunii române).[32] Octavian Goga promite că va lua măsuri împotriva celor care „s-au strecurat în țară [...] prin înșelăciune", prin coruperea funcționarilor români trădători; vorbește în acest sens despre cei 70.000 de evrei stabiliți ilegal în nordul țării, învinovățiți pentru sărăcia românilor (antisemitismul economic): „Ei sunt o stavilă (opritoare) în desvoltarea noastră economică [...]"[33]. Ministrul-poet deplânge îngăduința poporului român, dar mai apoi declară cu un aer marțial că „nu vom îngădui ca aici (la noi) să se creadă că se poate rezidi Canaanul"; mai apoi le reamintește parlamentarilor că „băștinaș în Bucovina e Ștefan cel Mare", în nici un caz evreul![34] Voievozii medievali ai trecutului glorificat ar legitima așadar statalitatea românească, periclitată de planurile sioniste ale vremii. A.C. Cuza adaptează mitul conspirației iudaice pentru specificul est-european: „Evreii vor să cucerească hotare întregi din țările Europei de Răsărit", iar reușita obiectivului depinde de „înlăturarea poporului vechiu românesc". Profesorul ieșean trece ulterior la identificarea vinovatului moral al asasinării elevului evreu Falik; crima comisă de Nicolae Totu ar fi rezultatul provocărilor deputatului evreu Mayer Ebner, presupus lider local al conspirației evreiești: „Asmuțătorul copiilor acelora asupra profesorilor

români, el e vinovat și pentru urmarea sângeroasă la care au dus asmuțările lui“[35].

Sigur că nu poate fi stabilită vreo legătură logică onestă între discursul antisemit al deputaților Ligii și nevinovăția tânărului elev român, dar „jurații din Câmpulungul Bucovinei au înțeles pe Totu“ și, la 18 februarie 1927, asasinul își primește sentința de achitare. Ziarele naționaliste îl proclamă „erou al Generației Noui“, „generația de sacrificiu“, care s-a jertfit pentru a pedepsi lezarea corpului profesoral român; fapta acestuia, crima, „nu deservește, ci servește cauza și interesele națiunii“, iar Nicolae Totu „nu este un infractor, nici criminal“, ci doar a pedepsit îndrăzneala evreilor vinovați pentru „tragedia unui întreg popor“.[36]

Antisemiții români folosesc tribunele parlamentare, catedrele universitare, sălile de judecată, gazetele și broșurile propagandistice pentru punerea în scenă a conspirației iudaice. Ei alimentează imaginarul colectiv cu povestea evreilor care „se îmbogățesc și trăiesc din sudoarea poporului nostru românesc, dându-i în schimb otravă.“[37] Atitudinea nocivă a evreilor ar avea origini biblice: „Din ură trăiește acest neam de când l-a organizat (rânduit) pe el Moise.“[38] Evreului i se asociază un fizic dezbărat de caracteristici umane. De cele mai multe ori este asemănat cu o „năpârcă“, o viperă vicleană al cărei venin paralizează cele mai viguroase mamifere. Elementele fizice distinctive, proprii lumii și culturii iudaice, precum purtarea favoriților, sunt repede caricaturizate, vulgarizate, aruncate în zona burlescului dezgustător: „capetele hidoase ale perciunaților“[39]. Evreii ar fi niște „paraziți“ – după cum îi definește Ionel Moța într-un articol din ziarul studențesc *Dacia nouă* – anume apariții străine care se înfruptă din corpul gazdei primitoare și care „ne-au monopolizat aproape toată presa, tot comerțul, toate băncile, când ei trăiesc în belșug și răsfățări, în vreme ce noi cerșim din poartă-n poartă“; lipsiți de sentimentul re-

cunoștinței, evreii ar fi profitat de îngăduința consacrată a românilor: „Pălmuiți ne-am lăsat când acești paraziți și-au acaparat drepturi cetățenești“[40]. Puterea evreului ar izvorî, paradoxal, tocmai din „inferioritatea în care se află“, fiind „silit să adopte ca arme de luptă mijloace josnice“; construirea imaginii evreului inferior rasial, dar perseverent, tenace și lipsit de scrupule, este destinată consolidării credibilității ipotezei conspirației iudaice: „Jidănimea din toată lumea e un corp compact, un popor străin, unitar, având un același program izvorât din același talmud“[41]. Pentru toate aceste motive, Moța consideră îndreptățită folosirea violenței: „Toleranță am avut așadar, chiar prea multă. Acum trebuie să luăm biciul [...]“[42]. Corneliu Zelea Codreanu deconspiră, la rândul său, pericolul „unei armate care vine la noi cu planuri de cucerire“ pentru „crearea unei noi Palestine“[43]. Plecat la studii în Franța, acesta relatează dezgustat despre profanarea rasială a națiunii de către evrei; acolo, deși tânjește după vechea Franță conservatoare, a legendarului cavaler Bayard, unde „tipul rasei galice [...] a luminat cu vitejia ei neegalată veacurile istoriei“, la Strasbourg se lovește însă de „tipul coroiat și ahtiat după câștig al jidanului“. Codreanu stabilește tiparul comportamental al evreului, regăsit atât la Strasbourg, cât și în Târgul-Cucului din Iași: „Aceiași ochi satanici în care citeai și descopereai, sub privirea curtenitoare, pofta de a te jefui“[44].

Antisemitismului românesc, considerat de mulți strict economic în geneză, nu-i lipsesc referințele biologice rasiale și nici speculațiile teologice pe seama Talmudului. Teoreticienii și practicienii români din perioada interbelică erau mult mai bine conectați la ideile fascismului și nazismului european decât s-ar putea crede.

5. Legionarismul (I). Jertfa omului-erou

IDENTITATEA STUDENȚILOR CREȘTINI NU POATE FI separată de violența politică. Beciurile poliției și zidurile închisorilor devin casă pentru adepții radicali ai mișcării studențești, o consecință a militantismului politic violent. Astfel, detenția este privită ca o jertfă necesară salvării națiunii amenințate de prezența evreiască și de duplicitatea politicienilor vânduți. Închisoarea Văcărești, locul principal de încarcerare, se metamorfozează în spațiu al acțiunii politice.[1] Cu ocazia arestului prelungit al celor implicați în complotul studențesc din 1923, Codreanu și camarazii săi organizează lupta politică pe care o prefigurează odată cu mult sperata achitare: „Eu – va spune Codreanu – lucram la un plan de organizare a tineretului". Timpul petrecut la comun este valorificat pentru sedimentarea concepțiilor ideologice și desăvârșirea solidarității grupului. Suferința își găsește alinarea în momentele împărtășite împreună, când legăturile personale se statornicesc, iar camaraderia substituie amiciția cointeresată. La polul opus, singurătatea, „sub lacăt, în celulă", devine insuportabilă: „În fiecare seară – continuă Codreanu – zgomotul sinistru al zăvoarelor care se închid la ușa ta te aruncă într-o atmosferă de tristețe." Unitatea grupului se sacralizează, la propriu, în bisericuța din curtea închisorii: „Ne așezam cu toții în genunchi în fața

altarului și spuneam «Tatăl nostru», iar Tudose Popescu cânta «Prea Sfântă Născătoare de Dumnezeu».“ Atmosfera liturgică însoțește calvarul, consfințește jertfa și oferă „nădejde pentru ziua de mâine“.[2] Studenții creștini vor face un cult din icoana Sfântului Mihail, pe care o adăpostește bisericuța din interiorul temniței Văcăreștilor; mesajul marțial pe care-l poartă arhanghelul răzbunător legitimează convenabil misiunea sfântă a violenței: „Spre inimile cele necurate care vin întru preacurata casă a lui Dumnezeu – fără milă întind sabia mea“[3].

Nu doar baricadele ridicate în universități și gratiile de fier ale închisorilor, dar și taberele colective de muncă sunt destinate fortificării unității grupului și cultivării educației politice. Rețeta succesului implică stabilirea unui obiectiv precis cu caracter social, la realizarea căruia contribuie efortul voluntarilor și generozitatea donatorilor, cum ar fi, de pildă, primele proiecte colective ale studenților „creștini“: construirea unui cămin cultural studențesc sau înființarea unei cărămidării și îngrijirea unei grădini de legume. Drept soluție „la veșnicile eliminări din căminuri și la sigilarea sediilor studențești“ – ne relatează vechiul camarad Ion Banea – Codreanu propune ridicarea la Iași a Căminului Cultural Creștin.[4] Mai întâi, întrucât erau necesare materiale de construcție, se înființează cărămidăria din localitatea Ungheni. Tabăra de muncă este inaugurată la 8 mai 1924, când un număr de 26 de studenți și cinci elevi, sprijiniți de localnici, participă la confecționarea primelor cărămizi. Voluntarii cărămidăriei sunt aprovizionați cu alimentele obținute tot din munca voluntară a studenților fideli cauzei; în acest sens, generoasa doamnă Ghica, descendenta vechii familii boierești, le pune acestora la dispoziție grădina din Iași a familiei. Eforturile voluntare ale „studenților zidari“ – cum mândri se autointitulează – au avut efectul scontat; Codreanu raportează mulțumit despre popularitatea edificării

Căminului Cultural Creștin: „[...] stârniseră un adevărat entuziasm fotografiile care arătau cum studenții își construiau singuri casa“[5]. Ion Banea înțelege rolul cărămidăriei în sensibilizarea opiniei publice: „Toată țara privea cu dragoste și încredere spre tinerii de la Ungheni“[6]. Eficiente pe mai multe paliere, alte asemenea tabere de muncă vor fi instituite în viitor: digul de la Vișani, Casa Verde din Capitală, taberele de la Carmen Sylva, numeroase cărămidării și multe alte proiecte cu caracter social.

Codreanu contribuie în mod conștient la construirea imaginii sale de lider providențial și va alege, așadar, să-și planifice evenimentele de familie în locuri simbolice ale văcăreștenilor. Cărămidăria de la Ungheni va găzdui oficierea logodnei sale, „în mijlocul camarazilor și al părinților“[7]. Liderul studenților creștini o alese pe sora camaradului Ionel să-i fie soție, Iridenta Moța. Nunta a fost programată pe 14 iunie 1925, la Focșani, locul desfășurării primei părți a procesului din cazul Manciu, acolo unde popularitatea văcăreștenilor avea cote înalte. Zeci de mii de oameni fac parte din alaiul mirilor, iar de la procesiunea grandioasă a nunții nu lipsesc conducătorii Ligii Apărării Național-Creștine și nici prim-jurații de la Focșani și Severin. Mirele călărește un cal alb (sic!), în vreme ce mireasa îl urmează într-un car tras de șase boi „ce purtau între coarne svastici de verdeață“[8]. Pecetluirea căsătoriei va permite, mai apoi, asumarea rolului de naș, de părinte onorific – un atribut al liderilor comunității, Codreanu mândrindu-se cu nășirea a o sută de nou-născuți din zona Focșanilor, cu ocazia unui botez colectiv. Ceremoniile religioase primesc astfel un tot mai pronunțat caracter politic, persuadarea politică a participanților ia locul scopului inițial al acestor evenimente, împlinirea creștină a mirilor sau botezaților.

Studenții creștini conștientizează riscurile notorietății dobândite cu atât de mult sârg. Primejdiile militantismului

politic, cum sunt privațiunile din închisori, excluderile din universitate, dar și munca extenuantă din tabere nu par însă a fi apreciate de mai-marii partidului. Codreanu și-a întrerupt studiile din Franța pentru a candida la alegerile din 1926, dar sforțările sale din circumscripția electorală a Focșanilor se dovedesc inutile. De altfel, nici un student nu se află printre cei zece deputați ai Ligii din legislatura 1926–1927. Deziluzionat de neimplicarea profesorului Cuza în susținerea ambițiilor sale politice, Codreanu conștientizează precaritatea propriei situații din partid: „Mă simțeam cam izolat"[9]. Aripa protectoare a bătrânilor Ligii Apărării Național-Creștine, râvnită la momentul greu al înființării organizației, în 1923, devenise o povară patru ani mai târziu. Un argument suplimentar ar fi că scena politică naționalistă din România era favorabilă inițierii unui nou proiect politic, deoarece reprezentanții curentului antisemit sunt dezbinați la 1927. Intransigenții naționaliști cu personalități dificile nu reușesc să coabiteze în limitele regulamentului Ligii Apărării Național-Creștine, opoziția internă reacționând vehement împotriva deciziilor arbitrare ale exuberantului președinte A.C. Cuza, ceea ce face ca micul partid parlamentar să se dividă în două formațiuni, LANC, respectiv LANC-statutar.[10] Cele două facțiuni nu reușesc să mai atingă pragul electoral la alegerile organizate în vara anului 1927, când un nou guvern liberal preia frâiele de la averescani. Energiile antisemite ale tineretului sunt risipite în prea multe direcții politice, între A.C. Cuza, poetul Octavian Goga de la Cluj sau, mai nou, profesorul Șumuleanu din LANC-statutar. Moța și Codreanu intuiesc oportunitatea momentului politic și decid să revină din Franța, pentru a se stabili definitiv în țară. Studenților creștini le surâde ideea înființării unei organizații proprii, tocmai spre a ieși de sub tutela considerată nocivă a vechilor luptători naționaliști. Așa ia naștere Legiunea Arhanghelului Mihail, la 24 iunie 1927.

Văcărăștenii adoptă numele Sfântului Mihail, arhanghelul răzbunător, mare prinț și voievod al lui Dumnezeu, comandantul cetelor îngerești în războiul ceresc pentru alungarea diavolului. „Mișcarea Legionară nu este o mișcare politică", după cum pretinde și camaradul Puiu Gârgineanu, „ci o revoluție spirituală", cu misiunea de a schimba „viața românească nu în manifestările ei, ci în esența ei"[11]. Organizația nu îndeplinește scopul clasic al tuturor formațiunilor politice, nu își propune să dea țării „un nou guvern și o nouă guvernare", ci pretinde resurecția morală a națiunii, crearea unui Om Nou, a unui „mare tip de român". În nici un caz un partid, ci doar o „școală legionară" ar putea răspunde acestei provocări: „Vom crea un mediu sufletesc, un mediu moral – promite Codreanu – în care să se nască și din care să se hrănească și să crească omul erou"[12]. Doar ulterior resurecției spirituale, a formării Omului Nou, „acest erou ieșit din școala legionară" va redacta programe politice, va propune soluții economice, va organiza administrația statului și va rezolva problemele oamenilor.[13] Cultivarea ideii de jertfă joacă un rol indispensabil în formarea militantului, „gata să facă orice jertfă cu bucurie". Înțelegem că sursa misiunii legionare nu este lumească, ea stă sub auspiciile unei cruciade a ortodoxiei, unde toți „legionarii sunt chemați de Dumnezeu [...] să sune trâmbița învierii neamului românesc."[14] Jertfa supremă presupune tranzacționarea propriei vieți pentru servirea intereselor organizației, care coincid cu interesele națiunii, motiv pentru care moartea legionară eliberează spiritele, le dezrobește; „Cine știe să moară – stă scris pe pereții camerei de cămin din sediul improvizat al Legiunii – nu va fi rob niciodată" și nimic nu trebuie să stea în calea combativității omului-erou, căruia nu-i sunt acceptate lamentările: „Cel ce n-are sabie să-și vândă haina și să-și cumpere"[15]. Legionarul este încurajat să renunțe la tot ceea ce are, viața austeră fiind valorizată,

întrucât reprezintă o garanție a cinstei, opusă bunăstării evreiești. Poetul Radu Gyr identifică cele patru idealuri spirituale pe care ar trebui să le urmărească „tineretul cărturăresc". Idealurile naționale, creștine și culturale le consideră importante, dar subordonate „idealului unei etici noi", un deziderat ce presupune „crearea individului nou", a unui om caracterizat de sinceritate, cinste, eroism, energie și puritate. Însușirea eticii Omului Nou le va oferi tuturor șansa redescoperirii eroismului sufletesc al națiunii și a nobleței sufletului românesc, însușiri pierdute, însă niciodată uitate (mitul vârstei de aur).[16]

Coeziunea legendară a văcăreștenilor inspiră și modelul structurii organizaționale. Se caută perfecțiunea unității interne, printr-o organizare de tip cazon și o ierarhie piramidală, rigidă, cu un șef incontestabil: „Organizația însă – spune Moța – nu se poate naște și dezvolta sănătos fără rânduială, ierarhie și mai ales fără un Conducător. De aceea organizația noastră are un șef neales de nimeni, ci consimțit de cei atrași de o forță tainică [...]. Acest șef al nostru este Corneliu Zelea-Codreanu"[17]. Structura legionară are la bază un cuib de adepți, cu rol în deprinderea tinerilor cu însușirile și îndeletnicirile Omului Nou; „Cărticica șefului de cuib" aduce lămuriri suplimentare: „Cuibul adunat este o biserică. Intrând în cuib te dezbraci de toate chestiunile mărunte și închini o oră gândurile tale curate patriei. [...] Acolo în cuib se vor înălța rugăciuni lui Dumnezeu pentru biruința Legiunii, se vor cânta cântece trimise de Legiune, se va vorbi despre cei morți: martiri, eroi căzuți pentru Legiune și camarazi morți în credința legionară, prieteni, părinți, bunici și strămoși, rechemându-se duhurile lor. [...] Se vor face exerciții de tăcere completă"[18].

Ședințele cuibului sunt încărcate de misticism. Exercițiile de tăcere și cântările legionare iau locul dezbaterilor, socotite sporovăieli politicianiste. Nu ideile ori strategia,

considerate apanajul liderului, ci faptele stau mărturie despre legionar. Dovada însușirii educației legionare, vechimea și faptele de arme reprezintă criteriile de promovare internă. Organigrama formațiunii include poziții precum șef de cuib, șef de cuib superior, șef de garnizoană legionară, șef de sector, șef politic județean. Nu sunt neglijate structurile interne dedicate categoriilor de vârstă sau de gen; elevilor de liceu le sunt dedicate Frățiile de Cruce, esențiale în localitățile lipsite de instituții universitare și care se vor dovedi utile, mai ales că educația membrilor începe la fragedа vârstă de 14 ani. Cetățuile de fete exploatează potențialul politic al femeilor, segment social ignorat de partidele tradiționale. Ulterior vor mai fi înființate structuri simbolice ale susținătorilor prestigioși ai Legiunii; universitari, generali, membri ai clerului și mari proprietari se vor regăsi în Senatul Legionar și în Asociația Prietenii Legionarilor. Constatăm existența unei scheme piramidale complexe, la vârful căreia lucrurile rămân neschimbate: „Toți legionarii vor avea o singură părere, un singur gând și un singur suflet. De aceea trebuie să aibă toți un singur șef“[19].

Un cocteil irezistibil de mituri decriptează nu doar misterul aparent al achitărilor unanime din procesele atentatelor politice ale văcăreștenilor, ci însăși geneza violentă a Legiunii Arhanghelului Mihail. Concluzia redactorilor revistei *Înfrățirea românească* este relevantă în acest sens, editorialul fiind scris chiar după sentința din procesul asasinării prefectului Manciu:

> Prin fapta lui Corneliu Zelea Codreanu vorbea demnitatea țării. Alături de el stătea pe banca acuzării întreg neamul românesc. Când a izbucnit acum doi ani mișcarea studențească, a fost prima ciocnire din marea luptă pentru desrobirea românismului. Oculta internațională, care pornise cu nesățioasă poftă la cucerirea acestei țări, n-a crutat deloc banul [...]. Cine a fost la Turnu Severin [...] și-a câștigat o neclintită încredere în isbânda finală. [...] Păreai că trăești timpurile de splendoare ale entuziasmului strămoșesc.

Iar de-abia acum simțeai înțelesul mândriei cu care strămoșii accentuau răspicat: sunt cetățean român.[20]

Cuvintele gazetei naționaliste poartă ingredientele miturilor politice care au însuflețit interbelicul românesc. Tinerii feciori români – prezumtiv inocenți și bine intenționați – sunt angrenați într-o luptă „inegală“ cu „oculta internațională“, înavuțită și influentă politic. Conspirația evreiască programată să domine întreaga lume se reconstituie mereu, fiind astfel pericol pentru cetatea asediată (România). Unitatea cetățenilor acesteia trebuie reafirmată în tradiția „entuziasmului strămoșesc“, a unei descendențe nobile din trecutul idealizat al vârstei de aur a românilor: daci, răzeși, haiduci, voievozi medievali, țărani revoluționari, intelectuali și luptători pașoptiști. Așteptat, anticipat, Corneliu Zelea Codreanu, liderul providențial și charismatic, este menit să „dezrobească“ „întreg neamul românesc“, să livreze „izbânda finală“ – o Românie a românilor. Susținătorii apropiați, intimi ai liderului se constituie într-un grup privilegiat a cărui coeziune se dorește a fi o imagine perfectă a (mitului) unității națiunii. Legionarii au misiunea dumnezeiască de a clădi o națiune de văcărășteni, o națiune în care fiecare român va moșteni însușirile văcărăștenilor. Prezența cultului morții este astfel perfect justificată: „Legionarul iubește moartea, căci sângele lui va servi pentru plămădirea cimentului României legionare“[21]. Sacrul (religia ortodoxă) și politicul (ideologia legionară) coexistă în cazul legionarismului, fapt care individualizează fascismul de tip românesc. Surorile sale europene, nazismul sau fascismul italian, își propun mai degrabă să ia locul religiei, să-l elimine pe Dumnezeu din preocupările oamenilor.

Studenții cu obârșie țărănească sunt forța motrice a organizației, promotori ai miturilor politice bine țesute de apostolii Legiunii Arhanghelului Mihail. Acești tineri se regăsesc în mesajul antisistem, în lozinca „România românilor“ și în

ura antisemită. Propriile greutăți materiale și neîmpliniri profesionale le atribuie evreilor, străinilor, românilor vânduți și politicienilor trădători Pretind mântuirea tuturor românilor, dar mai întâi nutresc speranțe neîmpărtășite pentru salvarea sinelui.

Fiu de țărani români din Ardeal, Ion Fleșeriu întrunește condițiile a ceea ce putem stabili drept un tipar al activistului legionar, pe care ne vom strădui să-l reconstituim după însemnările sale memorialistice. Se naște la începutul secolului într-o familie obișnuită, cu nouă copii, din proximitatea Orăștiei. Ion este crescut în spiritul naționalist al vremurilor dualismului austro-ungar din Transilvania, pe când tatăl său le „cetia vecinilor [...] ziarul *Libertatea*, a părintelui Moța de la Orăștie, tălmăcindu-le [...] dorul de eliberare de sub stăpânirea ungurească"; badea Avram era un țăran harnic și dedicat rolului său de țăran fruntaș al comunității locale din Balomiru de Câmp: „Nu se lua vreo hotărâre în sat fără să se ceară părerea lui [...]"[22].

Oamenii din Balomiru de Câmp se lovesc de neajunsurile chestiunii țărănești, cele ale practicării agriculturii de subzistență, pe loturi mici de teren agricol: „Cel mai bine situat țăran nu trecea de douăzeci de jugăre de pământ arător [11-12 hectare n.n.]. Pădure nu avea"[23]. Dar stâlpul familiei Fleșeriu, tatăl, oferă dovada vredniciei în administrarea gospodăriei și, mai ales, se evidențiază prin lipsa patimii alcoolului, o meteahnă omniprezentă în satele românești din perioada interbelică: „Vorba lui era lucrul. [...] În cârciumă n-a fost văzut vreodată". Hotărât să ofere familiei un trai mai bun, de voie, de nevoie, „își făcea singur aproape toate uneltele de lemn trebuitoare gospodăriei".[24] Această autonomie ineficientă a gospodăriilor românești este specifică economiei naturale, din care lipsesc schimbul și diviziunea muncii.

Uzanțele societății patriarhale îi rezervă mamei un rol limitat în familia Fleșeriu, cum ar fi întreținerea copiilor și gătitul meselor zilnice, în timp ce tatăl își asumă toate deciziile majore, astfel că badea Avram se hotărăște ca fiul său Ion „s'o rupă cu vechiul obiceiu de-a face doar cele patru clase primare, în sat, ca apoi să rămână la coarnele plugului“[25]. Resursele materiale sunt insuficiente pentru acoperirea concomitentă a costurilor școlare pentru cei doi copii mai mari ai familiei; Ion Fleșeriu descrie sentimentul de frustrare al fratelui său, nevoit să rămână la muncile câmpului: „Pe cât de mare fu bucuria pentru mine, pe atât de mare a fost durerea fratelui Mihăilă, când aflarăm hotărârea tatii“[26].

Tânărul urmează studiile gimnaziale și liceale la Orăștie și Blaj, unde se confruntă cu provocările materiale ale vieții de zi cu zi. Un singur set de îmbrăcăminte trebuie să-i asigure necesarul pentru întreg anul școlar, în timp ce plata chiriei și a cheltuielilor cuvenite gazdelor se face mai degrabă în natură, cu sprijinul anevoios al părinților, sătui deja de „căratul cu spatele al bucatelor [...] la școlile din oraș“[27].

Marele Război din 1914–1918 complică suplimentar existența lui Ion Fleșeriu. Acesta deplânge intensificarea tensiunilor interetnice dintre elevii români și profesorii maghiari de la Orăștie. Mutat între timp la Blaj pentru continuarea studiilor, elevul nostru trăiește frenezia naționalistă din „Ardealul desrobit“. Colapsul Imperiului Austro-Ungar și iminenta unire a Transilvaniei cu Regatul României declanșează la 1918 instinctele revoluționare ale românilor: „În toamna acelui an, la Blaj, au fost adunate toate manualele ungurești și li s-a dat foc în piața din fața catedralei. În timp ce flăcările mistuiau buchile idiomei urmașilor lui Arpad, cei prezenți jucau Hora Unirii, în jurul focului“[28].

Ion Fleșeriu alege inevitabil Clujul pentru a urma „școlile cele mari“, imediat după absolvirea liceului, în 1922. Orașul cosmopolit, cu aer imperial, contrariază tinerele

spirite cu mentalitate tradițională și resurse materiale limitate; iar studentul nostru își exprimă dezamăgirea: „Încercam să-mi explic atâta străinism din capitala Ardealului"[29]. Este invidios pe „feciorii de bani gata" și pune vina neajunsurilor proprii pe seama străinilor „năpădind, ca lăcustele, trupul țării"; învinovățește autoritățile pentru că au permis „infiltrarea acestor intruși" și îi condamnă pe profesorii care „nu și-au pus problema numărului cotropitor de jidani în facultăți."[30] Crede solemn în *numerus clausus* și se declară „scandalizat" de lipsa cadavrelor evreiești din sălile de anatomie; participă activ la violențele antisemite din iarna anului 1922, când studenții evrei sunt alungați cu „câte-un carpin potrivit pentru mânuire", redacțiile ziarelor potrivnice sunt „scoase din funcție", iar vitrinele magazinelor evreiești sunt distruse.[31]

Fleșeriu se va mândri ulterior cu apartenența sa la „Generația 1922" – denumirea generică atribuită grupului implicat în mișcarea studențească antisemită. O va lua mai apoi „pe drumul Căpitanului", pentru ca în 1937 să fie numit șef al Legiunii în județul Sibiu. Va promova în poziția de prefect al Sibiului, în timpul guvernării național-legionare din 1940. Povestea acestuia este reprezentativă pentru sutele de activiști legionari formați în anii '20.[32]

6 Starea națiunii

ATRACTIVITATEA LEGIUNII TREBUIE CĂUTATĂ ÎN CONtextul cultural, economic și politic al României începutului de secol XX. Câteva date statistice demografice vin să completeze imaginea problemelor de fond sesizate până în prezent. Structura populației României interbelice prezintă o dinamică specifică statelor subdezvoltate, țara fiind locuită preponderent de copii și tineri cu vârste cuprinse între zero și 19 ani (45,9% din total). Situația este cauzată de numărul record al nașterilor, peste 600.000 în fiecare an, coroborat cu numărul mare al deceselor, de aproximativ 400.000 anual. România ocupă locul secund în topul natalității europene, după Rusia, cu o rată impresionantă de 35 de nașteri la mia de locuitori în 1930. Țara este fruntașa Europei și în cazul ratei anuale a mortalității, cu 22,7 morți la mia de locuitori. Un simplu calcul contabil ne indică o creștere medie anuală a populației cu peste 200.000 de suflete, ceea ce se traduce prin faptul că populația sporește cu peste patru milioane de persoane în doar două decenii, de la 15,5 în 1920 la 20 de milioane în 1939.[1] În tot acest timp se menține relativ constant raportul de patru țărani la cinci locuitori, fapt care complică matematica supraviețuirii în ceea ce ar putea să fie o distopie malthusiană.[2]

Statutul de țară subdezvoltată este certificat și de recordurile înregistrate la capitolul mortalității infantile. Media

statistică a datelor demografice pentru intervalul 1931–1938 arată că anual se nasc 607.544 de copii, mor 109.929 de copii aflați în primul an de viață și încă 58.455 de copii cu vârsta cuprinsă între unu și patru ani. Constatăm că mai bine de un sfert din copiii nou-născuți nu apucă împlinirea vârstei de patru ani (27,7%).[3] Franța, Germania, Suedia, Anglia, Olanda ori Elveția au rate ale mortalității infantile de trei-patru ori mai reduse decât România. Dacă această comparație cu Occidentul poate fi considerată nedreaptă, putem să privim către statele Europei Centrale, acolo unde Polonia, Ungaria sau Cehoslovacia raportează cu până la o treime mai puține decese în primul an de viață al copiilor. Mortalitatea infantilă este „în strânsă legătură și cu starea de cultură a poporului"; afirmația aparține academicianului Ion Simionescu, autorul unui studiu demografic interbelic dedicat României, care dovedește cu cifre cele susținute: „78% dintre copiii morți înainte de un an aparțin familiilor în care mama e analfabetă." Acesta contabilizează cauzele mortalității infantile ridicate: igiena precară, slaba cultură generală, subalimentația și „lipsa medicilor și a moașelor de la țară".[4] Româncele gravide beneficiază rar de asistență medicală specializată. Statistica anilor 1931–1936 ne spune că doar 3% dintre gravide sunt asistate la naștere de un medic, 39% sunt ajutate de moașe, iar 5% nu primesc nici un fel de asistență; restul mamelor, majoritatea, nasc cu sprijinul babei satului („moașă fără diplomă").[5]

Starea medicală a românilor este precară în perioada interbelică. Bolile venerice, îndeosebi sifilisul, sunt frecvente printre țăranii lipsiți de noțiuni elementare de educație sexuală. Mălaiul cel de toate zilele provoacă pelagra, o afecțiune asociată monofagiei. Numeroși țărani nu își permit o alimentație diversificată și se hrănesc doar cu produse din porumb. Criza agrară de la mijlocul acestei perioade va dubla numărul cazurilor de pelagră din țară, în contextul scăderii

consumului de legume și al celorlalte tipuri de cereale.[6] Tuberculoza este responsabilă de aproape 10% din decesele anilor 1931–1939, o boală infecțioasă care atacă preponderent plămânii. Și mai fatale sunt pneumoniile, reprezentând 14,63% din totalul deceselor. Aproximativ 55.000 de români mor anual cu acest diagnostic, în lipsa medicamentelor și a medicilor.[7]

Un studiu britanic relevă că doar 9.000 de doctori deservesc aproape 20 de milioane de români în 1938. Vasta majoritate a medicilor lucrează în orașe, astfel că satele românești sunt vulnerabile în fața maladiilor de tot felul. Condițiile în care locuiesc țăranii sunt improprii, chiar insalubre. Dintre cele patru milioane de familii din mediul rural, un sfert locuiesc în case semi-îngropate din lut (bordeie), preponderent fără ferestre. O statistică pentru anul 1938 demonstrează că în România încă mai există o jumătate de milion de țărani care împart aceeași cameră cu vitele.[8]

Primele guverne interbelice își propun ameliorarea condiției țăranului român și, prin aceasta, atenuarea nemulțumirilor sociale. Cu doar un deceniu înainte, izbucnirea unei revolte țărănești în Vechiul Regat reprezentase un paradox, un anacronism al Europei secolului XX. Țăranii răsculați la 1907 se inspiră din sloganul poeziei publicate de George Coșbuc, „Noi vrem pământ". Reforma agrară de acum își propune rezolvarea problemei prin împroprietărirea țăranilor pe seama destructurării vechilor moșii boierești. Promisa bunăstare se arată iluzorie, întrucât proaspeții fermieri nu dețin cunoștințele agrotehnice necesare, nu posedă tehnologia potrivită și se lovesc de ineficiența loturilor mici de teren agricol. Coarnele plugului și ustensilele rudimentare rămân pe mai departe să asigure practicarea unei agriculturi de subzistență. Oricum, folosirea mașinilor agricole ar fi fost inutilă în cazul celor câtorva hectare alocate fiecărei gospodării prin reforma agrară. Suprafețele inițiale sunt

diminuate suplimentar prin procesul moștenirilor, pământul fiind împărțit între copiii numeroși ai familiilor de țărani. La finalul perioadei interbelice, o gospodărie ajunge să dețină în medie doar 4,5 hectare de pământ agricol, răsfirat în nu mai puțin de cinci loturi de teren. Insuficient, reclamă specialiștii epocii, care stabilesc la zece hectare necesarul pentru asigurarea traiului unei familii – în condițiile completării veniturilor prin prestarea unor munci neagricole.[9]

Educația rămâne o tară perpetuă a satului românesc. Sunt „știutori de carte", în 1930, doar jumătate (51,24%) dintre țăranii care au împlinit vârsta școlară. Dintre aceștia, doar 7% depășesc nivelul celor 3-4 clase ale învățământului primar. Un număr de 19.522 din țărani primiseră, în 1930, o educație universitară, ceea ce reprezintă infimul procent de 0,26% din populația rurală adultă, cu vârstă mai mare de douăzeci de ani. Situația este mai gravă în rândul femeilor și al bătrânilor. Țărăncile românce sunt analfabete în proporție de 61%. Societatea rurală patriarhală le distribuie în rolul de mame și soții, destinate creșterii multor copii și îngrijirii gospodăriei. Acestea nu citesc, nu călătoresc și doar foarte puține au drept de vot. Bătrânii satului nu confirmă zicala înțelepciunii, fiind analfabeți mai bine de trei sferturi (77%) dintre vârstnicii de peste 65 de ani.[10] La polul opus, o elită academică, politică și financiară bine instruită în Occident promovează un mod de viață specific înaltei societăți europene. Sofisticatului Jean din Micul Paris i se opune contrastanta imagine a țăranului român. Faptul este remarcat și de Ivor Porter, agent al *Foreign-Office*-ului; englezul își manifestă nedumerirea numeroaselor „contraste și contradicții" ale României anului 1939: „Automobile Lagonda, Hispano-Suiza și Packard goneau pe șoselele naționale, dar trebuiau să ocolească care cu boi sau să frâneze brusc, în noapte, în fața unei cete de țigani care-și făceau de mâncare pe asfaltul fierbinte"[11].

Dacă traiul din satele românești este anevoios, cele câteva orașe coagulează viața economică, administrativă și academică a provinciilor României. Minoritarii constituie aproape jumătate din populația mediului urban (41,4%), fapt care-i frustrează pe etnicii români. Maghiarii și sașii din Ardeal, evreii și rușii din Basarabia, evreii, rutenii și germanii din Bucovina, bulgarii din Cadrilater sau evreii din Moldova joacă un rol însemnat în viața economică a orașelor. Noile provincii dobândite de România după Primul Război Mondial aduc un bagaj consistent de minorități. Maghiari, șvabi și sași, evrei, ruși, ucraineni, țigani, bulgari, turci, tătari, găgăuzi, greci, armeni și alte etnii reprezintă peste un sfert din locuitorii țării, conform recensământului din anul 1930 (28%).[12]

Situația economică a României se îmbunătățește ușor în epoca interbelică. Produsul intern brut pe cap de locuitor crește cu 56,2% în intervalul 1919–1940. Deși calculul de pe hârtie oferă o perspectivă optimistă, rata de creștere trebuie corelată contextului unui nivel de referință foarte scăzut în 1919. Ritmul susținut de creștere a economiei încetinește după anul 1926, când PIB-ul pe cap de locuitor se majorase deja cu 50,9%. Mai apoi, începând cu anul 1927, România înregistrează dificultăți cauzate de supraproducția agricolă. Schimbarea obiceiurilor alimentare ale europenilor face cerealele mai puțin dezirabile, ceea ce afectează prețul acestora și, implicit, randamentul exporturilor țării. După șapte ani consecutivi de excedente, bugetul statului intră pe deficit din 1928 – adică statul cheltuie mai mult decât încasează. Din anul 1930, efectele crizei economice mondiale se fac resimțite și la nivelul României. Vor urma șapte ani dificili și doar în 1936 va mai fi egalat nivelul PIB-ului pe cap de locuitor din 1929. Până la război, deși indicatorul rămâne relativ constant, se vor mai înregistra recesiuni economice în anii 1938 și 1940.[13]

Situația politică a țării cunoaște un deceniu de stabilitate în prima decadă a perioadei interbelice. Partidul Național Liberal guvernează șapte ani, întrerupți, formal, doar de periplul de cincisprezece luni al generalului Averescu. Deși afectat de moartea prematură din 1927 a puternicului lider Ionel Brătianu, fratele acestuia, Vintilă, preia frâiele partidului. Liberalii promovează o viziune macroeconomică de recuperare a decalajelor occidentale prin încurajarea urbanizării și dezvoltarea industriei. Pentru a-i hrăni cu alimente ieftine pe muncitorii fabricilor din orașe, produselor agricole li se aplică taxe de export prohibitive. Aprovizionarea orașelor cu hrană nu este afectată de lipsa concurenței piețelor internaționale. Milioanele de țărani agricultori sunt nevoiți să-și vândă rezultatele muncii la prețuri reduse, fiind sacrificați în beneficiul orășenilor angrenați în industrie și comerț – în număr de sub un milion la 1930.[14] Privilegierea capitalului autohton, românesc, reflectă o altă idee fixă promovată de reprezentanții Partidului Național Liberal. Unii teoreticieni ai liberalismului clasic statuaseră de două secole, deja, ideea că descurajarea capitalului străin întârzie nemijlocit dezvoltarea afacerilor, astfel încât se nasc întrebări cu privire la costul pe termen lung al politicilor economice promovate de liberalii români.

Deteriorarea economiei țării se resimte încă din vara anului 1928. Redactorii revistei *Societatea de mâine* evidențiază vicisitudinile traiului românilor: „Veniturile din ce în ce mai reduse ale consumatorilor, salariile de foamete ale funcționarilor, reducerea necurmată a numărului afacerilor au redus consumul la minim“[15]. Repercusiunile politice ale poticnirii avântului economic inițial nu întârzie să apară. Incapabil să obțină un împrumut internațional vital finanțelor țării, Vintilă Brătianu este nevoit să își depună mandatul în luna noiembrie. Diplomatul Nicolae Titulescu eșuează în formarea guvernului de uniune națională dorit de Re-

gența, astfel că Iuliu Maniu devine președinte al Consiliului de Miniștri. Țărănimea își pune mari speranțe în promisiunile reprezentanților curentului politic al național-țărănismului. Liderii partidului anunță măsuri excepționale dedicate revigorării agriculturii, precum sprijinul pentru combaterea efectelor secetei, sporirea producției agricole și facilitarea creditului agricol. Noul guvern urmărește stabilizarea economiei și dezavuarea paradigmei financiare a liberalilor, anunțând că „se vor ridica restricțiunile cari împiedecă conlucrarea cu capital strein, prin schimbarea legilor economice ale lui Vintilă“[16]. Național-țărăniștii readuc în actualitate ideile cooperatiste care încurajează asocierea gospodăriilor țărănești. Se urmărește compensarea ineficienței dovedite a loturilor agricole de mici dimensiuni prin crearea unor ferme colective, a unor cooperații. Dar neîncrederea țăranilor în ceea ce pare a fi un proiect socialist și teama de a-și pierde pământul recent dobândit fac futil orice demers. Crahul Bursei din New York survine un an mai târziu și dezamorsează elanul guvernamental. Fin observator al elitei politice din epocă și ministru în câteva rânduri, Constantin Argetoianu admite: „Am crezut că criza [...] urma să fie limitată la piețele americane“[17]. Economiile statelor naționale sunt deja interconectate, în 1929, iar criza americană se extinde la nivel global. Marea Criză Economică Mondială sau Marea Depresiune va transforma radical fragilul echilibru politic european.

Criza economică accentuează necesitatea românilor de a avea o monarhie puternică și vizibilă, cea care îndeplinește rolul unui pol de autoritate indispensabil. Decesul neașteptat al regelui Ferdinand, din 1927, deschide calea crizei dinastice. Deși căsătorit cu Elena a Greciei, principele Carol renunțase la pretențiile regale pentru a doua oară, tot din cauza iubirii pătimașe pentru o femeie din popor. Clasa politică și familia regală nu au mai fost dispuse să-i ierte

prințului aventura cu Elena Lupescu, precum odinioară, în cazul Zizi Lambrino. La insistența liberalilor, regele Ferdinand îi pecetluiește soarta și încuviințează actul parlamentului din 1926. Interzis în România, Carol, fost Hohenzollern, acum Caraiman, se stabilește la Paris, în noua sa calitate de simplu particular, iar fiul minor al acestuia devine rege. Mihai I este asistat de un Consiliu de Regență format din unchiul său, principele Nicolae, patriarhul ortodox Miron Cristea și Gheorghe Buzdugan, șeful Curții de Casație.

La doar un an de la dispariția tatălui său, Carol plănuiește să ocupe tronul lăsat liber. Părăsește Parisul și se instalează confortabil în capitala Regatului Unit al Marii Britanii, unde contează doar pe sprijinul unui om de afaceri londonez cu origini românești. Când național-țărăniștii organizează un mare miting politic la Alba Iulia, în primăvara anului 1928, o știre inedită anunță tentativa spectaculoasă de revenire în țară a principelui: „În preajma adunării de la Alba Iulia însă a închiriat niște avioane, cari să-l transporte în România cu o mulțime de manifeste către poporul român“[18]. Intențiile sale sunt clare, așa cum reiese din textul manifestelor pregătite: „Vreau să mă înapoiez, prin voința voastră, spre a conduce România la locul care i se cuvine în lume și spre a continua opera celor doi regi ai noștri“[19]. Planul îndrăzneț prevedea o emulație a celor două cauze, a prințului exilat pe nedrept și a oamenilor nemulțumiți, adunați la mitingul opoziției de la Alba Iulia; de acolo, un marș triumfal asupra Bucureștiului ar fi completat scenariul aproape ireal al unei restaurații carliste. Guvernul liberal însă, prevăzător, urmărește îndeaproape mișcările prințului și, prin mijlocirea unui agent particular, a unui spion, intră în posesia manifestului incriminant, întreaga afacere fiind compromisă. Autoritățile britanice sunt prevenite în ultimul moment de guvernul de la București, iar Carol este oprit

înainte de decolare, chiar pe aerodrom. Așa se încheie prima (sic!) aventură a restaurației.

Doi ani mai târziu, la 1930, noul context social, politic și economic din țară schimbă datele problemei, mai ales că marea criză economică mondială, tradusă în România printr-o acută criză agrară, contribuie la amăgirea speranțelor pe care românii și le puseseră în promisiunile țărăniștilor, care veniseră la putere. Oamenii de rând nădăjduiau la un personaj de mână forte, voiau pe cineva care să-i salveze din situația precară în care se aflau, în orice caz, nu vedeau cu ochi buni Regența, lipsită de autoritate. Mai mult, la decesul regentului Buzdugan, Iuliu Maniu insistase pentru numirea lui Constantin Sărățeanu, un personaj șters, fără anvergură, obedient. Așadar, în timp ce Patriarhul face figurație, iar prințul Nicolae preferă confortul unei poziții din umbră, Carol decide să acționeze, optând, din nou, pentru soluția unei reveniri incognito pe calea aerului, însoțit de cunoscutul as al aerului Marcelle Lalloulette. Prințul exilat decolează de la München cu un biplan marca Farman, în ziua de 6 iunie 1930. Aterizează forțat în zona Oradiei, dar este repede recuperat, cu concursul piloților români ai aviației militare din capitala Transilvaniei și, după o scurtă escală pe aerodromul clujean, nu fără emoții, ajunge la București în seara aceleiași zile.

Sprijinit direct doar de fratele său, Nicolae, și de o mână de ofițeri români, prințul izbutește să-și impună autoritatea asupra elitei politice. Adversitatea din urmă cu doi ani a liberalilor, acum aflați în opoziție, este înlocuită de simpatia ori pasivitatea noilor guvernanți național-țărăniști față de o eventuală restaurație carlistă. Ca atare, cu excepția liberalilor, „o pasivitate binevoitoare“[20] caracterizează atitudinea clasei politice din acele zile, o atitudine influențată pesemne și de sprijinul popular de care se bucură Carol. Aflăm că după sosirea sa în București, chiar de a doua zi, „populațiunea

invadează centrul orașului."[21] „Oamenii înnebuniseră complet – scrie și regina Maria –, se îmbrățișau pe stradă, plângeau unii în brațele altora".[22] *Gazeta Transilvaniei* pune evenimentul restaurației pe seama legendei și arată că ardelenii au șansa să-l (re)descopere acum pe „Făt-Frumos din poveste, pe Împăratul tuturor Românilor."[23] La 8 iunie 1930, la doar două zile de la revenirea sa în țară, Carol este întronat rege al românilor, cu girul aproape unanim al parlamentului. Regele Carol II are acum de mulțumit așteptările extraordinare ale românilor.[24] Noul monarh al țării se va face remarcat drept cel mai mare adversar al gardiștilor, cu precădere în a doua parte a deceniului al III-lea, tocmai datorită personalității sale puternice și a unei incapacități cronice de a fi dispus la compromisuri politice, după cum remarca și partenera sa de viață, Elena Lupescu: „Carol este un om cu o voință de fer, impulsiv și cu un caracter afară din cale de rigid. El este brusc și foarte de multe ori lipsit de tact. În manifestările sale el nu poate răspunde prompt. Nu-i plac argumentările și preferă întotdeauna să recurgă la acțiune"[25].

Deși putem nota progresul înregistrat în multe domenii, situația României interbelice este departe de imaginea idealizată promovată de unii istorici, de media și de cinematografie. Problemele agrare și provocările demografice ale satului, tensiunile etnice ale provinciilor moștenite la 1918, dihotomia rural-urban, șomajul intelectual și precaritatea fragilei clase de mijloc, toate acestea fac Legiunea frecventabilă pentru mulți studenți și elevi. Odată cu începutul anilor '30, organizația totalitară își îndreaptă atenția către marele bazin electoral al țărănimii și participă la primele alegeri. Violența, moștenirea văcărăștenilor, rămâne pe mai departe să fie folosită pe post de sperietoare politică.

Violența epigonilor văcărăștenilor

LIDERUL LEGIUNII ARHANGHELULUI MIHAIL ÎȘI ASUMĂ „hotărârea de a păși în mase" la finele anului 1929. Codreanu înțelege miza politică a milioanelor de țărani săraci, cu o sănătate precară și insuficient alfabetizați, pregătind desfășurarea unor marșuri legionare pe tot cuprinsul țării: „Marșul este simbolul acțiunii, al explorării, al cuceririi legionare"[1]. Efectul de scenă al cadenței ordonate și al interpretării în cor a cântecelor naționaliste, cât și transmiterea mesajelor prin viu grai, din sat în sat, de la o parohie la alta, din casă-n casă, de la om la om, au o eficiență politică dovedită. Se mărșăluiește militărește, cu legionari dispuși pe trei linii: călăreți, pedeștri și, la urmă, căruțe „încărcate cu câte 4-5 și 6 oameni"[2]. Se mimează o regie inspirată de vechile cruciade ale templierilor – deopotrivă călugări, cavaleri și soldați – „pieptul călăreților" legionari fiind îmbogățit cu „niște cruci albe din pânză", o regie demnă de misiunea divină a marșului: „În fruntea a 30 de călăreți – spune Codreanu într-o notă apocaliptică – trec Prutul, mergând cu crucea în mână în contra puterii păgâne care sugruma Basarabia creștină"[3]. Primele acțiuni presupun desfășurarea forțelor legionare în localitățile organizate ca târguri, datorită prezenței acolo a unui număr însemnat de evrei, fiind vizată valorificarea sentimentelor antisemite ale românilor și declanșarea inevitabilelor conflicte interetnice. Astfel, marșurile au ca

destinație așezările de la Berești, Cahul și, în vestul țării, la Luduș. Alegerea celor trei orășele este parte a strategiei de consolidare a unei baze electorale în sudul Moldovei (Berești), în Basarabia (Cahul), respectiv în proximitatea Clujului universitar și a Turzii (Luduș).

Popularitatea relativă a primelor marșuri inspiră planificarea unei acțiuni „în stil mare", în sudul Basarabiei, programată pentru vara anului 1930, legionarii dorind să străbată în mers, pe jos, distanța de la Tighina până la Cetatea Albă. Codreanu propune autorizarea marșului în numele Gărzii de Fier, o nouă denumire destinată să elimine scepticismul autorităților obișnuite cu reputația violentă a Legiunii. Pentru obținerea permisiunii guvernului se mizează pe simpatiile naționaliste și prezumtivele afinități legionare ale ministrului de interne; în acest sens, ziarul *Adevărul* citează o sursă anonimă care ar fi confirmat întâlnirea dintre șeful Legiunii și Vaida-Voevod.[4] Cu toate acestea, se dovedește inutil întregul efort depus, marșul fiind interzis de autorități. Codreanu nu înțelege să accepte decizia și lansează „un avertisment" acuzator la adresa presei potrivnice din Capitală, întrucât campaniile denigratoare inițiate de redactorii ziarelor *Adevărul*, *Dimineața* și *Lupta* ar reprezenta cauza suprimării marșului. Vinovăția presei evreiești este coroborată cu „politicianismul venal și pervers" al clasei politice vândute „veneticilor de peste hotare".[5]

Chiar a doua zi, la 21 iulie 1930, amenințările publice ale lui Codreanu sunt succedate de atentatul împotriva subsecretarului de stat Constantin Angelescu: „Trei studenți au intrat în cabinetul d-lui subsecretar de stat Anghelescu de la Ministerul de Interne și unul cu numele Beza a descărcat opt gloanțe de revolver din cari cinci au nimerit lezându-l pe d. Anghelescu la umăr, pept și antebraț. Ca noroc, leziunile nu au fost mortale [...]"[6]. Țărăniștii acordă un interes special evenimentului. Ziarele publică detaliile vizitării

la spital a victimei de către prim-ministrul Maniu și membrii guvernului. Presa țărănistă de partid încearcă salvarea aparențelor și pune atentatul pe seama „exaltaților", a celor surescitați de mesajul antisemit al unor lideri naționaliști iresponsabili, reieșind că „exaltații de soiul lui Beza" ar fi victimele excesului de „naționalism greșit".[7] Până la urmă, ce stat responsabil permite formarea unor tineri cetățeni dispuși să atenteze la viața miniștrilor, să-i asasineze pe liderii comunității?! Ce guvern legitim naște pasiuni criminale?! Deși problema de fond este corect identificată, respectiv „naționalismul greșit", rămâne să mai vedem dacă, într-adevăr, atentatorul este doar un nebun „exaltat".

Atentatorul Gheorghe Beza este aromân și pune atentatul tocmai pe seama situației dificile în care se află comunitatea de aromâni din Cadrilaterul Dobrogei. Cele două județe confiscate Bulgariei, ca urmare a celui de-al Doilea Război Balcanic, sunt locuite preponderent de bulgari și turci. Pentru inversarea raportului etnic nefavorabil și românizarea provinciei, guvernele României au încurajat colonizarea zonei cu aromânii alungați din Grecia. Situația materială a coloniștilor este precară, iar relațiile acestora cu autohtonii nu sunt dintre cele mai pașnice, aromânii acuzând atitudinea indiferentă pe care autoritățile românești o afișează la numeroasele abuzuri ale bandelor bulgărești.[8] Istoricul Francisco Veiga îl va intervieva pe Beza în 1984, după trecerea a cinci decenii de la eveniment. Vechiul legionar va pune motivația atentatului pe seama vederilor marxiste și a originii bulgare ale ministrului „criptocomunist" Constantin Angelescu.[9]

Codreanu neagă orice implicare în cazul Angelescu, dar se solidarizează public cu atentatorul: „Voi apăra pe tânărul Beza și cauza lui cu toată căldura sufletului meu și cu toată puterea"[10]. Drept urmare, liderul Legiunii este arestat, expediat la Văcărești, judecat și achitat. Este achitat în două

rânduri, după recursul autorităților nemulțumite de sentința inițială. Achitat este și tânărul Gheorghe Beza: „Glasul revolverului lui nu a fost glasul ucigaș și criminal, ci un glas apărător, în care noi, jurații, nu aflăm vină!“[11] Cronica procesului respectă clasicul scenariu legionar aplicat violenței politice și demonstrează că național-țărăniștii n-au învățat nimic din greșelile tactice ale fostei guvernări a liberalilor. Demersul judiciar întreprins de autorități nu oferă altceva decât o nouă șansă de răspândire a ideilor legionare. Ca odinioară, detenția de la Văcărești creează premisele unor noi prietenii politice. Codreanu îi convinge să se alăture Mișcării Legionare pe susținătorii aromâni ai lui Beza, încarcerați deopotrivă cu acesta, dintre cei cunoscuți acum, Sterie Ciumetti, Constantin Papanace sau Ion Caranica se vor dovedi legionari de nădejde. Aromânii sau macedonenii, cum mai sunt numiți, vor îngroșa rândurile organizației.

Atentatul împotriva ministrului Angelescu are loc aproape simultan cu incendiul devastator din cartierul evreiesc al localității maramureșene Borșa. Legionarii sunt asociați tragicului eveniment, câțiva camarazi de-ai lui Codreanu fiind incriminați pentru incendierea premeditată a caselor evreiești. Județul Maramureș, din nordul extrem al țării, are o populație mixtă, cu mulți evrei, ucraineni și maghiari. Evreii reprezentau peste 20% din totalul populației județului, astfel încât neînțelegerile interetnice sunt la ordinea zilei. Liderul Legiunii găsește oportun să se folosească de conflictul românilor cu evreii, izbucnit la finalul primăverii anului 1930; ia decizia să îi transfere în Maramureș pe câțiva dintre locotenenții săi, pentru a veni, vasăzică, în sprijinul comunității românești. Dintre cei trimiși acolo, Nicolae Totu – cel pe care îl cunoaștem din cazul Falik – sau tânărul Dumitrescu-Zăpadă – pe care-l vom cunoaște în curând din cazul Socor – contribuie din plin la escaladarea situației conflictuale.

Evenimentele se precipită la 4 iulie 1930, când centrul Borșei este complet distrus de un incendiu, casele înghesuite, din lemn, cu acoperișuri de șindrilă și paie ale evreilor fiind făcute scrum într-o singură zi. Ziarul *Adevărul* prezintă statistica dezastrului: „Au ars astfel 331 de clădiri. Numărul familiilor rămase fără adăpost se ridică la 213, iar cei rămași pe drumuri sunt în număr de 1.800“[12]. Ancheta guvernamentală stabilește că declanșarea incendiului a fost cauzată de un accident nefericit. Presa bucureșteană le prezintă cititorilor variantele partizane ale celor două tabere; ziarul *Universul* susține versiunea incendiului accidental și acuză trustul „Adevărul-Dimineața“ de „campania de ponegrire“ a comunității românești nevinovate; de cealaltă parte a baricadei, ziariștii de la *Adevărul* nu exclud posibilitatea incendierii premeditate a caselor evreiești. Ei solicită demararea de îndată a unei anchete imparțiale a guvernului, care, de data aceasta, să fie condusă „fără idei preconcepute, fără constrângerea victimelor, cu înlăturarea prezenței terorizante a agitatorilor antisemiți [...].“ Pe 10 iulie, tot cei de la *Adevărul* îi numesc antisemiți pe ziariștii de la *Universul* și *Dreptatea*, învinuiți că nu taxează „brutalitățile comise de huliganii antisemiți“[13]. Pentru detensionarea situației, guvernul le promite celor păgubiți un consistent ajutor financiar. Autoritățile mai dispun arestarea românilor vinovați de tulburările antisemite și bănuiți de incendierea localității. Cei doi preoți români ai Borșei, considerați liderii răzmeriței românești, ajung în arestul din Sighetu Marmației, fiind însoțiți de câțiva țărani fruntași din localitate, dar și de tinerii legionari trimiși de Codreanu. Decizia procurorilor este vehement contestată de fițuicile naționaliste; ziarul *Libertatea* acuză nedreptatea campaniei de arestări și atitudinea complice a guvernului: „Să trăești, domnule ministru al Justiției și d-ta cel de la Interne, mândru Voevod Ardelean și toți supușii voștri, că mare ispravă făcurăți“[14].

Profesorul Cătuneanu de la Cluj susține nevinovăția preoților români și înfierează atitudinea generală compromițătoare a evreimii, folosind de trei ori termenul peiorativ „jidan" într-o singură frază: „Sunt oare vinovați cei doi preoți, unit și ortodox, că, de la casa unui Jidan pornind, a cuprins focul, prin bătaia vântului, întreg satul jidovesc Borșa, din care nu a mai rămas românesc decât numele și mizeria bieților țărani autohtoni alungați de Jidanii cotropitori și cămătari din vechile lor așezăminte părintești?"[15]

Procesul incendierii Borșei se judecă la tribunalul din Satu Mare, în noiembrie 1930. Naționaliștii organizează temeinic apărarea românilor inculpați și pun în scenă o strategie similară cu aceea a văcăreștenilor. Preotul ortodox acuzat de incendiere, Ion Dumitrescu-Borșa, rememorează nostalgic derularea evenimentelor; aflăm că în preziua procesului sosiseră la Satu Mare „o mulțime de avocați și legionari în costume naționale sau cămașă verde, din toate colțurile țării", și liderii cunoscuți ai mișcării naționaliste se numără printre cei înscriși pe lista apărătorilor. Legionarii Codreanu, Moța și Gârneață sau profesorul Cătuneanu din LANC apără cauza românilor de la tribuna judecătoriei. Procesul este dezbrăcat de latura sa judiciară, fiind politizat, transformat într-un spectacol: „Când am fost introduși în sala de judecată, am avut impresia că suntem la teatru." Dumitrescu-Borșa recunoaște deturnarea atenției de la speța juridică a incendierii caselor evreiești spunând că miza reală, *de facto*, a procesului „a fost un proces al problemei evreiești în Țara Românească [...]." Momentul pronunțării sentinței de achitare corespunde așteptărilor legionare: „Publicul din sală era cucerit. [...] Președintele tribunalului, emoționat, lăcrima. [...] «Tribunalul achită în unanimitate pe acuzați», s-a dat sentința. Mulțimea aplaudă și ovaționează: «Trăiască justiția!» Din balcoane se aruncă flori pe noi. Femei și fete din sală ne aduc buchete"[16].

Într-una din ultimele zile ale anului 1930, când nici nu se uscase bine cerneala pe sentința de achitare în cazul incendierii Borșei, elevul legionar Dumitrescu-Zăpadă atentează la viața directorului publicațiilor *Adevărul* și *Dimineața*. Doar blocarea cuiului percutor al revolverului a făcut ca ziaristul Emanoil Socor să scape cu viață. Conflictul victimei cu naționaliștii antisemiți are deja o vechime de trei decenii. Ziaristul își făcuse un renume încă din 1911, odată cu publicarea unei broșuri cu un titlu elocvent: „O rușine universitară. Plagiatul D-lui A.C. Cuza“[17]. Scrisă cu talent jurnalistic, impertinentă pe alocuri, dar bine argumentată, broșura contestă cariera academică a cunoscutului antisemit. Procesul „de calomnie“ deschis atunci de A.C. Cuza nu a făcut decât să agraveze problema. Ipostaza incomodă în care s-a aflat orgoliosul profesor s-a transformat într-una imposibilă, deoarece instanța a decis să nu-l sancționeze pe ziarist: „Jurații din Iași, spre cea mai mare surprindere a opiniei publice cinstite și nepreocupate, au achitat pe d-nul Socor“[18]. Indezirabilă pentru naționaliști este și implicarea lui Socor în mișcarea socialistă. Acesta participă la primele întruniri politice încă din anii 1900, chiar de la vârsta majoratului și, nu mai târziu de câteva luni înaintea atentatului, candidase la deputăție tot din partea socialiștilor. Presa naționalistă jubilase la insuccesul acestuia din colegiul electoral al Cernăuților: „comunistul Socor [...], 7.000 de voturi, deși l-au sprijinit din răsputeri gazetele jidovești și Marmorosch Blank [...]“[19]. Mai notăm că ambițiosul ziarist nu se ferise să promoveze tezele marxismului, în cadrul unor prelegeri publice susținute în diverse colțuri ale țării: „D. Socor a fost viu felicitat pentru bogatele argumente aduse în sprijinul materialismului istoric [...]“[20]. Evreu cu asumate vederi marxiste, școlit în România, avocat și ziarist de succes, director al detestatelor ziare din strada Sărindarului, Socor personifică tot ceea ce Legiunea disprețuiește.

Codreanu nu-și asumă implicarea directă nici în acest caz al tentativei eșuate de asasinare a ziaristului Socor. Spune că atentatorul, deși legionar, ar fi acționat pe cont propriu, dar găsește justificat gestul criminal al acestuia, pe care-l atribuie „exasperării“ cauzate de „minciunile, atacurile, injuriile presei jidănești“.[21] Elevul Dumitrescu-Zăpadă pretextează la interogatoriu același motiv al luptei (cruciadei) împotriva nedreptăților presei: „Am fost implicat în incendiul de la Borșa și am stat în închisoare la Sighet din cauza celor scrise în ziarele *Dimineața* și *Adevărul*“[22]. Presa naționalistă nu ezită să inoveze în domeniul juridic al clauzei legitimei apărări, pentru a-l apăra pe elevul incriminat: „Gestul său n-a fost un atentat în înțelesul comun al cuvântului, ci un act de «legitimă apărare». Sufletul poporului românesc, prin mâna lui Dumitrescu, a căutat să se apere contra repetatelor atacuri primite din str. Sărindarului“[23].

Ziariștii de la *Adevărul* acuză pasivitatea Guvernului pentru neadoptarea măsurilor de ordine necesare prevenirii atentatului legionar. Aceștia aduc în discuție amenințarea pe care șeful Legiunii o făcuse publică încă de câteva luni, cu ocazia interzicerii marșului din Basarabia: „Astă-vară, un afiș lipit în mii de exemplare pe zidurile Capitalei anunța în mod solemn că nouă, celor dela *Adevărul*, ne-a sunat ceasul sau scândura [...]“[24]. Guvernul țărănist alege să nu se limiteze la anchetarea cazului Dumitrescu-Socor și demarează o anchetă pentru dovedirea caracterului terorist al întregii organizații, autoritățile dispunând arestarea mai multor lideri legionari, sub acuzația de complot în vederea schimbării formei de guvernământ. Codreanu și o serie de colaboratori fideli precum Banea, Stelescu sau Totu sunt trimiși în arestul închisorii Văcărești, iar Legiunea Arhanghelului Mihail este desființată de jure, scoasă în afara legii, interzisă. Deciziile sunt luate de vechiul țărănist Ion Mihalache – înlocuitorul lui Vaida-Voevod la șefia internelor,

înțelegătorul său coleg cu simpatii naționaliste – și de ambițiosul secretar de stat Armand Călinescu.

Propaganda naționalistă reclamă complicitatea politicienilor țărăniști cumpărați de „arginții lui Blank". Imaginarul antisemiților identifică în frații Blank – patronii Băncii Marmorosch Blank – unelte dibace ale *Cahalului*, ale conspirației evreiești internaționale și arhetipul evreului lacom, influent și clevetitor. Înțelegem că evreimea n-ar urmări doar înavuțirea personală, ci, cumpărând influența politicienilor români trădători, ar tânji, la propriu, după sângele românilor; „Shylok nu se mulțumește numai cu aur...", scriu cei de la *Înfrățirea românească* într-un editorial despre atitudinea evreilor din România.[25] Evreu cămătar, șiret și lacom, Shylok este personajul shakespearian din piesa „Neguțătorul din Veneția", care, umilit de creștinii din Veneția secolului al XVI-lea, premeditează o răzbunare carnală, condiționând răscumpărarea penalităților aferente împrumutului neonorat cu prețul unei livre din carnea și sângele comerciantului creștin datornic; Shylok către Antonio: „De nu-mi veți achita întreaga sumă,/ Vă învoiți a mă lăsa să tai/ Din trupul dumneavoastră, drept amendă,/ Un funt de carne fragedă, pe-alese"[26]. Propaganda naționalistă continuă să hrănească imaginarul antisemit al românilor, cu o nouă găselniță literară, o nouă fabulă inventată, unde finanțele fraților Blank (lacomi), condeiul ziaristului Socor (șiret) și revolverul tânărului Goldenberg (răzbunător) cumulează caracteristicile personajului Shylok – evreul închipuit de Shakespeare.

Cazul penal al elevului care atentase la viața ziaristului Socor nu mai este deferit Curții cu Juri, astfel, pronunțarea vinovăției nu mai cade în sarcina juraților, ci revine magistraților tribunalului Ilfov. Constantin Dumitrescu, zis Zăpadă, este găsit vinovat și primește o pedeapsă de (doar) trei ani de închisoare.[27] În celălalt proces asociat cazului

Socor, cel al liderilor legionari nevoiți să răspundă acuzației de complot împotriva siguranței statului, funcționează perfect tiparul folosit încă din vremea faptelor de arme ale văcărăștenilor; Codreanu, aflat în arest, descrie eforturile propagandistice depuse în acest sens: „Afară, legionarii din capitală [...] fac sforțări uriașe pentru a lumina opinia publică derutată de presa Sărindarului"[28]. Cazul pledat de procurori se arată oricum slab, fiind construit pe seama unor argumente circumstanțiale; cântecele, manifestele clandestine, uniformele, salutul roman și forma militarizată de organizare a Legiunii ar fi trebuit să reprezinte dovada intrinsecă a dorinței de răsturnare violentă a formei de guvernământ.[29] Judecătorii, inevitabil, decid achitarea lui Codreanu și a celorlalți șase camarazi ai săi. Autoritățile fac uz de toate instrumentele legale și contestă sentința, dar judecarea apelului și a recursului le oferă legionarilor satisfacția celebrării altor două sentințe de achitare. Deznodământul procesului confirmă stângăcia național-țărăniștilor și certifică succesul rețetei violenței politice legionare: asasinat, achitare, glorie. Rețeta nu este însă valabilă când rolurile protagoniștilor se inversează. Un caz în oglindă cu cele ale atentatelor Beza-Angelescu și Dumitrescu-Socor se înregistrase cu un an mai devreme. Atunci, un tânăr evreu atentase la viața ministrului Vaida-Voevod, în octombrie 1929, și trăsese un foc de armă asupra automobilului ministerial, fără să își atingă ținta: „La sgomotul produs de descărcarea armei, atentatorul a scăpat arma din mână, cercând să fugă"[30]. Destinul atentatorului este substanțial diferit de cel al asasinilor legionari ori al imitatorilor acestora, acești intangibili justițiari naționaliști. Nici vorbă ca Goldenberg să obțină sprijinul populației, din moment ce „mulțimea adunată [la locul atentatului, n.n.] a vrut să-l linșeze"[31], pentru fapta sa evreul fiind condamnat la zece ani de închisoare.[32]

Deși completurile cu judecători iau treptat locul juraților în judecarea legionarilor ce comit acte de violență politică – prin folosirea unor artificii judiciare, cum ar fi instituirea frecventă și nejustificată a stării de asediu –, problema autorităților rămâne nerezolvată, deoarece judecătorii, la rândul lor, asemenea juraților, înlesnesc iertarea și glorificarea crimelor și atentatelor comise în numele națiunii. La fel de contraproductiv se dovedește a fi și zelul procurorilor statului care forțează argumentul complotului împotriva autorității de stat pentru a-i asocia atentatelor politice pe liderii Legiunii; Ion Banea rezumă efectul achitărilor consecutive pronunțate în favoarea acestora, la cele trei procese de complot – judecata în primă instanță, apel și recurs – din 1931: „Mișcarea condusă de Căpitanul [...] se prezenta din nou în fața românilor cu un bun certificat dat de toate instanțele de judecată ale țării“[33]. Popularitatea dobândită de legionari, urmare a crimelor, atentatelor și a proceselor ce țin prima pagină a ziarelor, va fi folosită în scopuri electorale, de vreme ce camarazii își propun să depășească faza incipientă a revendicărilor studențești și să participe pentru prima dată la alegerile parlamentare.

8. Cucerirea sufletelor țărănimii

DISCURSUL ANTIDEMOCRATIC AL LUI CODREANU EX-clude parlamentarismul și, teoretic, ipoteza participării Legiunii Arhanghelului Mihail la jocul democratic al alegerilor: „Democrația sfarmă unitatea neamului românesc [...]. Democrația transformă milioanele de jidani în cetățeni români. [...] Este oare posibil ca 50 de voturi în plus sau în minus să determine adevărul sau să-l nege?“[1] Din cauza șanselor infime de afirmare pe cale revoluționară a României legionare, se optează pentru replicarea modelului nazist de accesare a puterii. Așa se explică paradoxul înscrierii Legiunii pe listele electorale ale alegerilor din anii ’30, mai ales că național-socialiștii lui Hitler devin al doilea partid din Parlamentul Germaniei, la alegerile din toamna anului 1930. Naziștii reușesc în doar doi ani să-și multiplice de opt ori numărul voturilor, de la 800.000, în 1928, la 6.400.000. Vocea radicală a extremei drepte potențează frustrările celor deznădăjduiți din pricina efectelor crizei economice mondiale, iar România nu face excepție de la regulă, după cum remarcă Vaida-Voevod într-un interviu acordat pentru American Jewish Telegraphic Agency: „Antisemitismul ia proporții în România atunci când țara trece printr-o criză economică [...]“[2].

Carol II mânuiește oportunist criza internă a național-țărăniștilor din 1931, astfel că Gheorghe Mironescu este forțat

să-și depună mandatul de președinte al Consiliului de Miniștri. Regele impune un cabinet ministerial de uniune națională tocmai pentru a evita influența vreunui partid mare și bine organizat, astfel că noul guvern, Guvernul Iorga-Argetoianu, este prezidat de paterna personalitate a istoricului Nicolae Iorga, iar Constantin Argetoianu se vede distribuit în rolul de sforar politic al asocierii. Alegerile care precedă instalarea noului guvern sunt programate la începutul verii. Cu toate că rămâne valabil actul de interzicere a Legiunii, legionarii se folosesc de un artificiu juridic trecut cu vederea de Guvern și participă la alegeri sub sigla Gruparea Corneliu Z Codreanu. Candidații desemnați obțin doar jumătate din voturile necesare la nivel național pentru îndeplinirea pragului electoral de 2%. Codreanu își reproșează atitudinea legalistă din campanie, în vreme ce Ion Banea pune eșecul pe seama deficitului de organizații locale. Prezența din teritoriu a Legiunii s-a rezumat acum doar la o treime din județele țării.[3]

Corneliu Zelea Codreanu înțelege să persevereze și, la nici trei săptămâni de la încheierea scrutinului general, găsește oportun să participe la alegerile parțiale anunțate în județul Neamț. Legionarii adoptă în campania electorală bine-cunoscuta atitudine intransigentă, de luptă eroică împotriva sistemului atotputernic și corupt. Voința de fier trebuie să compenseze lipsurile materiale, fapt pus în antiteză cu resursele aparent nelimitate ale liberalilor. Deplasările în teren au loc „pe jos, cu trenul, cu căruța“, în vreme ce unii legionari muncesc „pe la oameni cu ziua pentru a căpăta de mâncare“.[4] Constantin Argetoianu, omul forte al guvernului, interpretează victoria liderului Legiunii, în cheia disputei biblice dintre David și Goliat: „Candidatul liberal, cu tot ajutorul prefectului (guvernul nu pusese candidat), cu toate ingerințele și cu toți banii cheltuiți de d-rul Costinescu, fusese rușinos bătut și Corneliu Zelea-Codreanu ales“[5].

O nouă șansă electorală se ivește la începutul anului 1932. Codreanu-tatăl este desemnat candidat la alegerile parțiale din județul Tutova, în sudul Moldovei. Descrierea evenimentelor din *Pentru legionari* lasă impresia unei ofensive militare; legionarii inițiază campania electorală cu un marș efectuat în plină iarnă, camarazii parcurgând la pas ruta București–Bârlad, preț de zece zile și sute de kilometri, pentru a transmite mesajul izbăvitor al profesorului din Huși; au loc confruntări violente cu jandarmii și arestări în rândul legionarilor, inclusiv reținerea pentru scurtă vreme a candidatului, în timp ce postul de jandarmi din comuna Băcani sau gara din Bârlad sunt transformate în teatre de război; Codreanu reclamă brutalitatea forțelor de ordine și-l arată acuzator cu degetul pe ministrul de interne, Constantin Argetoianu: „A fost adus în județ colonelul de jandarmi Ignat, cu forțe mari, având ordinul din partea ministrului de interne, dl. Argetoianu, ca legionarii să fie scoși pe targă din întreg județul“[6]. Cel din urmă, ministrul, admite fărădelegile comise de autorități, dar aruncă vina pe liberali: „Ca să nu pățească rușinea de la Neamț, Simionescu, șeful liberalilor, a sărit dincolo de cal și a comis adevărate orori, pe care Ministerul de Interne nu le-a putut împiedica [...]“[7]. Alegerile parțiale de la Tutova sunt lipsite de vreo miză politică reală, dar autoritățile scapă de sub control întreaga afacere. Scrutinul se suprapune și cu o nouă reverberație a dezordinilor studențești, profesorul și prim-ministrul Nicolae Iorga fiind pus în ipostaza de a-și vedea amenințate planurile de a promova noua lege pentru organizarea învățământului universitar. Cu ocazia protestelor adresate inițiativei legislative a șefului Consiliului de Miniștri, un jandarm este ucis într-o încăierare a studenților ieșeni cu forțele de ordine, iar studenții din capitală incendiază un autobuz chiar sub privirile ministrului Argetoianu. Violențele studențești sunt atribuite inevitabil influenței nefaste a legionarilor. Exaspe-

rat, Nicolae Iorga apelează la soluții superficiale și îi scrie ministrului său de interne: „Nu crezi că trebuie suprimată Garda de Fier oriunde? După omorul de la Iași al sublocotenentului de jandarmi ar fi o absolută necesitate. S-ar soluționa și multe probleme ale alegerii de la Tutova“[8]. Guvernul scoate în afara legii Legiunea Arhanghelului Mihail, la fel cum procedaseră și național-țărăniștii cu doar un an înainte. Actul interzicerii se dovedește din nou inutil, din moment ce profesorul Codreanu nu este exclus din cursa electorală de la Tutova. Acesta câștigă alegerile și este ales parlamentar, la un ecart de câteva sute de voturi. Sătui de partidele tradiționale, sensibilizați de hotărârea tinerilor bătuți de autorități, dar mai ales „marea sărăcie și mizerie“, iată argumentele folosite de ziariști pentru a lămuri opțiunea de vot a țăranilor.[9]

Guvernul docil al regelui confirmă rapid dovada neputinței administrative, fiind incapabil să gestioneze provocările crizei economice. Iorga radiografiază bine conjunctura socială a propriului regim politic: „Situația profesorilor de toate gradele, a preoților și mai ales a pensionarilor e catastrofală [...]. Iar de făcut nu se face nimic, decât cârpim unde e strigătul mai tare“[10]. Argetoianu completează imaginea dezastrului și amintește despre situația șubredă a funcționarilor neplătiți, a șomerilor cu diplomă sau cea a bancherilor nemulțumiți de legea conversiunii datoriilor.[11] Guvernul Iorga-Argetoianu este concediat, prin urmare național-țărăniștii revin pe băncile ministeriale la 6 iunie 1932. Un nou rând de alegeri, organizat acum, confirmă avântul politic al extremei drepte: nu mai puțin de trei grupări antisemite depășesc pragul electoral și acced în parlament, și anume formațiunile conduse de A.C. Cuza, Octavian Goga și Corneliu Zelea Codreanu.

Activitatea parlamentară nu le priește celor cinci legionari deputați, dar succesele electorale din ultima vreme

sporesc atractivitatea Legiunii. Ion Banea prezintă optimist raportul organizației de la începutul anului 1933: „45 șefi de județe, 17 foi în frunte cu revista *Pământul strămoșesc* [...] câteva camionete, cămin, tipografie [...]“[12]. Noi grade paramilitare sunt acordate camarazilor care au excelat la capitolele jertfă, eroism, credință, cei vechi și loiali fiind evidențiați cu titlurile de comandant legionar și comandant legionar-ajutor.

Tot acum se intensifică propaganda desfășurată în teren și se continuă cu deja tradiționalul război de gherilă cu autoritățile. O expediție de amploare este planificată pentru sfârșitul primăverii din anul 1933. Vreo douăzeci de legionari cutreieră țara timp de două luni, din capitală, via Oltenia, până în Banat, Crișana și Ardeal. Aceștia primesc numele simbolic de „echipa morții“, ceea ce ne duce, inevitabil, cu gândul la un grup de asasini, dar Codreanu insistă să ofere o justificare răsturnată a denumirii amenințătoare: „Ea însemnează hotărârea acestui tineret de a primi moartea. [...] Merg și cântă. Atât“[13]. Expediția reeditează vechea poveste a conflictelor cu evreii și a ciocnirilor cu jandarmii. Legionarii parcurg în marș și interpretează militărește imnuri antisemite în vetrele satelor tranzitate. Șeful lugubrei expediții este preotul Ion Dumitrescu-Borșa, cel pe care-l recunoaștem din cazul incendierii orașului Borșa. Acesta rememorează versurile care au răsunat în localitatea Bălcești: „Tot așa, tu, Căpitane,/ Urcă pe-ale Putnei văi/ Și-ți vom da batalioane/ de legionari flăcăi.../ Cheamă la luptă vultanii/ Și-i trimite unde vrei/ Căci tâlharii și jidanii/ Ne tot sug mereu, mereu“[14]. Nu va trece multă vreme pentru ca „echipele morții“ să-și dezvolte propriul cult, cu identitate specifică și imnografie distinctă în sânul Legiunii: „Cu zâmbetul pe buze/ Moartea-n față o privim,/ Căci suntem echipa morții,/ Ori învingem, ori murim“[15].

Legionarii își continuă activitatea de propagandă prin inițierea, în luna iulie, a taberei de muncă de la Vișani. Aceștia le propun localnicilor construirea unui dig pentru preîntâmpinarea revărsării frecvente a râului Buzău; ziarul *Libertatea* documentează spețа: „S'au rugat oamenii de zeci de ani de toate partidele politice să-i ajute, ridicând un dig (zid) împotriva nărăvașului râu, – și mulți au promis (făgăduit), dar nimenea nimica n'a făcut“[16]. Codreanu urmărește administrarea unei lecții simbolice politicienilor partidelor tradiționale, reprezentanții răuvoitori și neputincioși ai orânduirii actuale a țării, fiind puși în antiteză cu legionarii capabili de a înălța „România cea nouă“.[17] Cu toate protestele și intervențiile adresate prim-ministrului Vaida-Voevod, autoritățile se opun demersului și declară ilegală tabăra de la Vișani. Legionarii perseverează și anunță imediat înființarea unei noi tabere de muncă în capitală. De data aceasta urmăresc edificarea sediului central al Legiunii. Proiectul primește o denumire menită să le reamintească tuturor despre abuzurile instituțiilor de forță ale statului, și anume Căminul Legionarilor Răniți. Clădirea se vrea un monument al jertfei închinate românilor de omul-erou legionar. La ridicarea construcției muncesc benevol și în mod egal (!) membrii corpului social al națiunii, deopotrivă studenți, profesori, muncitori, preoți, avocați și țărani. Maniera de implementare a proiectului anticipează micul univers al României legionare, cu toții „fraternizând în același ideal“.[18] Inițiativa ridicării Căminului legionarilor răniți se va materializa. Locul va fi cunoscut sub numele de Casa Verde, devenind un obiectiv de referință al Mișcării legionare și locul în care va rezida „Căpitanul“. Stabilit între timp la București, Codreanu va urmări depășirea provincialismului inițial al organizației.

Liderii Legiunii conștientizează potențialul electoral neexploatat al locuitorilor de la sate, întrebuințând o rețea bine

pusă la punct de studenți și elevi pentru a organiza frecvent campanii de lămurire a celor din mediul rural. Camaradul Nicolae Arnăutu ne povestește cum, în anul 1933, în preajma sărbătorilor de Paște, organizează un marș în Basarabia, „cu scopul de a recruta adepți pentru Mișcare“, iar țăranii, „cuprinși de entuziasm“, se arătau receptivi la ideea că „tinerii studenți vor putea realiza, cândva, o stare de prosperitate pentru ei și mai ales pentru copiii lor“; „Marșurile de vitejie – evidențiază Arnăutu – au jucat un mare rol în lămurirea țăranilor din Basarabia, ce se zbăteau în mizerie ca și cei de pe celelalte meleaguri românești.“[19] Țăranul dobrogean Nicolae Ciolacu rememorează momentul recrutării sale din aprilie 1933. Atunci, doi elevi de liceu poposesc la birtul din sat pentru a le vorbi românilor adunați la taifas, pe înțelesul lor, despre faptul că străinii ar fi vinovați de greutățile pe care le întâmpină și că salvarea lor se află în mâinile tânărului Corneliu Zelea Codreanu, care promite „să scape țara de jidovime, de iobăgie, de angarale și de băncile liberale.“[20] Discursul simplu are o eficiență dovedită în epocă, țăranii fiind ușor cuceriți de mirajul liderului providențial, de mitul salvatorului. Constantin Argetoianu decriptează rețeta mistică prin care se realizează „cucerirea sufletelor“ în epocă; acesta rezumă tiparul neobișnuit al desfășurării propagandei legionare:

> Se povestea astfel că grupuri de studenți se răspândeau prin sate, ajutau în tăcere oamenii la muncile lor, reparau drumurile și podețele, săpau scursori la apele stătute sau câte o fântână în locurile lipsite de apă, apoi plecau vestind lumea că în zilele următoare „va veni în sat cel ce trebuie să vie“. Venea într-adevăr „Căpitanul“, călare pe un cal alb, însoțit de câțiva flăcăi; se oprea în mijlocul satului, descăleca, îngenunchea, săruta pământul, încăleca din nou și pleca mai departe fără să spună un cuvânt. Oamenii priveau cu ochii beliți, dau din capetele lor sleite și nedumeriți murmurau: „O fi sfântul?“ Câțiva agenți „acoperiți“ băteau apoi satele «vizitate», sub tot felul de pretexte, ca să nu se descopere, și desăvârșeau cucerirea sufletelor.[21]

Marșurile și taberele de muncă, campaniile electorale și procesele, dar mai ales efectele crizei economice sporesc cota de popularitate a Legiunii Arhanghelului Mihail.[22] Când liberalii preiau frâiele Consiliului de Miniștri, la finalul anului 1933, alegerile anunță o veritabilă încleștare electorală.

9. Asasinarea prim-ministrului I.G. Duca

GUVERNAREA NAȚIONAL-ȚĂRĂNISTĂ ESTE MARCATĂ de criza economică și de eșecul reformelor anunțate. Ministrul Virgil Madgearu alege austeritatea pentru a combate efectele recesiunii și propune o nouă diminuare a salariilor angajaților statului, în 1933, motiv pentru care personalul Căilor Ferate Române declară grevă generală. Indiferent de concesiile făcute ceferiștilor de miniștrii țărăniști, simpatizanții comuniști din sindicate forțează continuarea grevei. Când muncitorii ocupă atelierele Grivița din București, la 15 februarie, autoritățile apelează direct la armată și greviștii sunt evacuați cu mitraliera.[1] Bilanțul evenimentelor indică sute de arestați, zeci de răniți și trei morți printre muncitori.[2] Izbucnirea scandalului de corupție Škoda, tot în anul 1933, șubrezește suplimentar legitimitatea decidenților. Afacerea vizează contractul oneros semnat de statul român cu uzinele cehoslovace de armament. Înzestrarea armatei se face la prețuri piperate, în cuantumul unor comisioane atractive, încasate de câțiva generali și politicieni din Guvern. Opoziția unită întreprinde cu mult zel o anchetă parlamentară, în timp ce regele jubilează la gândul compromiterii firmei național-țărăniste și a principialului Maniu. Scena publică ține loc de instanță, astfel încât scandalul nu destabilizează doar partidul în cauză, ci afectează însăși credibilitatea regimului. Sumarul guvernării ne arată că neînțelegerile

interne – întreținute și amplificate de intervențiile regelui – au făcut ca Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod și Gheorghe Mironescu să-și dispute frecvent președinția Consiliului de Miniștri. Conflictul este potențat și de interesele divergente ale membrilor sau colaboratorilor cu state vechi în partid, precum vechiul țărănist Mihalache, economiștii Madgearu și Manoilescu, diplomatul Titulescu sau tânărul Armand Călinescu. Capitalul de încredere al național-țărăniștilor se erodează iremediabil la sfârșitul anului 1933.

Regele își face calculele strategice pentru numirea noului Consiliu de Miniștri. Național-țărăniștii, liberalii fracționari ai lui Gheorghe Brătianu și țărăniștii disidenți ai doctorului Lupu militează pentru numirea unei administrații interimare, responsabilă doar cu organizarea alegerilor. Carol II nu agreează propunerea și optează pentru instalarea unui guvern liberal prezidat de I.G. Duca; regele își nuanțează opțiunea într-o audiență acordată lui Argetoianu: „[...] eu nu pot pune în practică programul nostru [un guvern autoritar] până nu am încercat și uzat și pe liberali, până nu am făcut dovada că nici ei nu pot scoate căruța din noroi..."[3] Este încă vie amintirea eșecului cabinetului Iorga-Argetoianu, o construcție artificială, un guvern mai degrabă personal, care s-a vrut autoritar și a rezistat doar un an.

Alegerile parlamentare sunt programate ulterior constituirii noului guvern, conform practicii democrației românești din epocă, astfel că prim-ministrul I.G. Duca este nevoit să-și asume responsabilitatea organizării scrutinului. Situația se prezintă delicată din pricina circumstanțelor propice obținerii unui rezultat electoral notabil de către partidele naționaliste. Țara se află în cel de-al patrulea an de recesiune economică, iar elita politică este înspăimântată de perspectiva plauzibilă a orientării alegătorilor către soluții politice radicale și populiste. Împrejurările politice europene alimentează temerile legate de ascensiunea extremei drepte

românești; Adolf Hitler obținuse de curând, la 30 ianuarie 1933, poziția de cancelar al Germaniei. Cunoscutul diplomat Nicolae Titulescu îl avertizează insistent pe rege despre pericolul ascensiunii Legiunii, în contextul influenței inevitabile pe care o va exercita nazismul în regiune. Legionarii prezintă riscuri majore pentru regimul politic, spre deosebire de mai moderații goghiști și cuziști, din cauza militantismului obsesiv pentru instaurarea dictaturii (în dauna elitei politice), a distrugerii oricăror punți de comunicare (cu Goga sau Cuza se mai poate negocia) și a inoculării membrilor cu virusul răzbunării (vezi portofoliul generos de atentate, asasinate și violențe). Eliminarea acestora din alegeri constituie o „condiție *sine qua non*“ a înțelegerii pentru formarea guvernului, impusă liberalilor de către monarh. Actul desființării organizației este planificat în apropierea datei scrutinului, pentru a exclude posibilitatea înscrierii unor liste de candidați „camuflate“ sub o altă denumire ori la adăpostul altui partid. Informațiile sunt confirmate de Constantin Argetoianu, care citează confidențele pe care i le împărtășesc Carol II și Duca.[4]

Armand Călinescu arată modul oneros de desfășurare a campaniei electorale: „Alegerile s-au desfășurat cu obișnuitele abuzuri practicate de liberali“[5]. Argetoianu reclamă arestarea ilicită a partizanilor săi politici, dar și nedreptățirea fățișă a Legiunii: „Față de aceasta, violențele au trecut marginile permise“[6]. Legionarii Virgil Teodorescu și Niță Constantin sunt împușcați mortal de jandarmi, la Constanța, respectiv la Iași, fără ca autoritățile să dispună vreo măsură legală pentru anchetarea crimelor, reclamă camarazii celor uciși.[7] Cu doar unsprezece zile înainte de data stabilită pentru alegeri, guvernul liberal declară „nule și neavenite“ listele de candidați ale Gărzii de Fier. Argumentarea deciziei se face sumar, prin folosirea unor acuzații nedovedite în vreo instanță, Jurnalul Consiliului de Miniștri din 9 decem-

brie 1933 invocând printre motive activitățile teroriste și tentativa de schimbare „pe cale revoluționară a ordinei legale de stat“[8]. Codreanu protestează prin intermediul unei circulare adresate legionarilor: „Cum justifică omul cu suflet de fiară, d. I. Gh. Duca, tot sângele pe care l-a vărsat, sângele românesc al camarazilor noștri nevinovați?“[9] Îi amenință voalat pe responsabilii campaniei de persecuție: „Totuși, adevărata justiție, nu Parchetul, nu se poate să nu ne facă dreptate. Ei ne vom adresa“[10]. Două săptămâni mai târziu, comunicatul guvernului anunță execuția sumară, în stradă, a șefului guvernului: „Astăzi, la orele 22, pe peronul gării Sinaia, a fost asasinat cu 4 focuri de revolver primul ministru, Ion G. Duca, de un student de la Academia Comercială, anume Nicolae Constantinescu, care avea și doi complici. [...] El a declarat că aparține Gărzii de Fier [...]“[11].

Armand Călinescu amintește despre „o vie consternare în opinia publică“, instalată după comiterea asasinatului, dar ține să precizeze că nu toți țăranii „ar fi regretat așa de mult dispariția șefului liberalilor“[12]. Cert este că panica se instalează la nivelul elitei politice. Argetoianu descrie plastic tensiunea existentă:

> Imaginația începuse să lucreze, și în atmosfera de lașitate generală ce domnește la noi se povesteau fel de fel asupra „batalionului morții“ și a isprăvilor sale [...]. Doctorul Angelescu [noul prim-ministru, n.n.] umplea patru perechi de izmene pe zi, miniștrii nu mai ieșeau din casă, iar vedetele Camarilei intraseră în gaură de șarpe. Titulescu se văicărea în pat, Tabacovici îl freca la tălpi și supraveghea țucalul. Wieder trăsese zăvorul; Puiu Dumitrescu amuțise, Lupeasca pusese să se răspândească zvonul că e în străinătate. Regele tremura. În ziua înmormântării [...], toți erau convinși că o bombă îi va curăța pe toți![13]

Liberalul Angelescu este chemat să asigure interimatul președinției Consiliului de Miniștri. Argetoianu dezvăluie că, la orice propunere a colegilor săi miniștri, acesta răspunde stângaci, nesigur: „E prăpăd, mă, e prăpăd!“ sau

„Stai, domnule, să mai vedem!“[14] Armand Călinescu confirmă starea de spirit alarmistă a Guvernului, „cam speriat“[15]. Se instituie starea de asediu și sunt anulate imediat evenimentele dedicate trecerii în noul an, cum sunt Te Deum-ul, parada și recepția oficială. Comisariatelor de poliție li se ordonă arestarea „fără nici o autorizație dată de la Parchet“ a „capilor“ Legiunii și „reprimarea“ oricărei forme de „manifestație“ în sprijinul organizației desființate. Forțele de ordine mai sunt instruite să folosească „toată destoinicia pentru aflarea datelor“.[16] Recomandarea este respectată întocmai, astfel încât cunoscutul legionar Sterie Ciumetti sfârșește ucis de polițiști. Codreanu întreprinde demersurile necesare canonizării prietenului său intim, primul care accesează spațiul sacru al Panteonului Legionar: „Dumnezeu l-a ales [...] să fie, prin tragica sa moarte și chinuire, cel mai mare martir al mișcării legionare“[17].

Elita politică și intelectuală apropiată de Carol II, dar acuzată de complicități cu Garda, nu este exceptată de la anchete, percheziții și arestări. Istoricului Gheorghe Brătianu îi este percheziționată locuința; exclus din Partidul Național Liberal din cauza atitudinilor disidente, fiul lui Ionel Brătianu fondase cu girul monarhului propria organizație liberală. Filozoful Nae Ionescu, confidentul căruia regele îi acorda până de curând numeroase audiențe, ajunge să fie chiar arestat; profesorul este formatorul unor intelectuali de calibru precum Eliade, Noica sau Cioran, pe care-i reunește sub cupola redacției revistei *Cuvântul*, o publicație cu certe orientări naționaliste și afinități legionare, apariția acesteia fiind suspendată acum de autorități.

Asasinii prim-ministrului sunt legionari căliți în marșurile, campaniile electorale și taberele de muncă din ultimii trei ani, legionari pentru care confruntările cu jandarmii, beciurile poliției și zidurile închisorilor nu le sunt deloc străine. Complicii asasinului Nicolae Constantinescu sunt

doi aromâni, Ion Caranica și Doru Belimace.[18] Tinerii au o bună pregătire academică, sunt devotați cauzei și nu le lipsește curajul, motive pentru care se fac remarcați în interiorul organizației. Codreanu folosește cuvinte distinse pentru a-i caracteriza: „Nicolae Constantinescu și Doru Belimace. Două caractere tari: două minți. [...] Ambii în curând se vor dovedi a avea impunătoare calități de credință și vitejie legionară“[19]. Pe Ion Caranica îl așază printre legionarii „de elită“, „de mare sinceritate“.[20] Horia Sima reia în memoriile sale versiunea legionară a uciderii lui Duca, susținută la unison în timpul procesului. Aflăm că Nicolae Constantinescu ar fi acționat independent, motivat de nedreptatea ultimei dizolvări a organizației: „Revolta, la el, spărsese cadrul disciplinei legionare“. Circumstanțele comiterii crimei ar fi atenuate de umilințele personale suferite recent, precum bătăile administrate gratuit de jandarmi și încarcerarea într-o temniță din Făgăraș. Odată eliberat, se dedică planului de pedepsire a prim-ministrului responsabil pentru „tot sângele vărsat“ și îi cooptează pe cei doi camarazi aromâni, întrucât îi găsește „mai fermi și mai pregătiți sufletește pentru o asemenea acțiune“.[21]

Autoritățile își propun să obțină condamnarea univocă și discreditarea publică a organizației legionare, prin urmare celor trei asasini li se alătură pe banca acuzaților alți cincizeci de lideri ai Legiunii. Codreanu, fiul și tatăl, Ionel Moța, Gârneață, generalul Zizi Cantacuzino, Gheorghe Clime, inginerul Virgil Ionescu, preotul Dumitrescu-Borșa, Victor Silaghi, tânărul Stelescu, doctorul Banea, Nicoleta Nicolescu și alții sunt învinuiți pentru „îndemn la asasinat“ și complot împotriva siguranței statului. Tot acum sunt risipite speranțele gardiștilor pentru desfășurarea procesului la Curtea cu Juri, cazul fiind înaintat instanței militare.

Strategia apărării din proces se arată din nou solidă. Cei trei nefericiți își admit vinovăția crimei, dar susțin că ar fi

acționat independent de orice comandă. Legionarul Virgil Ionescu evidențiază impactul favorabil al comportamentului asasinilor: „Atitudinea de mare demnitate și complectă abnegație a celor trei, care, de la început, și-au asumat toată răspunderea, a impresionat Consiliul [...]“[22]. Toți ceilalți acuzați se declară inocenți, străini de existența intenției asasinării prim-ministrului. Dezbaterile sunt, pentru încă o dată, deturnate înspre auto-elogierea bunelor intenții ale organizației, care nu ar fi nimic altceva decât „axa în jurul căreia se învârtesc năzuințele de viață națională și de progres ale românismului!“[23] Cursul procesului este influențat de intervenția neașteptată a liderilor de prim-rang ai vieții politice, Iuliu Maniu, Vaida-Voevod, Constantin Argetoianu sau mareșalul Averescu acceptând, în premieră, să depună mărturie favorabilă cauzei legionare. Aceștia se pronunță pozitiv asupra utilității publice a Legiunii și laudă caracterul curat al tinerilor îmbrăcați în cămașă verde. Dacă Vaida-Voevod le împărtășește naționalismul, Averescu le apreciază, poate, disciplina, Maniu le respectă onestitatea, iar Argetoianu le caută, oportunist, susținerea. Pe de altă parte, Codreanu urmărește să nu mai fie privit ca un paria, să fie acceptat și luat în serios de elita capitalei, așadar pregătise bine terenul unei eventuale colaborări. Aflat oricum în imposibilitatea participării la scrutinul electoral precedent, alesese calea unui troc politic și îi instruise pe camarazi să-și redirecționeze voturile, „fără șovăire“, către Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu sau mareșalul Averescu.[24] Favorul aparent dezinteresat făcut la alegerile din decembrie îi este întors acum la procesul din aprilie 1934. Afinitățile gardiste vinovate ale elitei politice tradiționale sunt greu de înțeles astăzi, dar, în epocă, ele apar mai firești, deoarece fascismul, nazismul sau legionarismul încă nu se discreditaseră în ochii celor de atunci.

Autoritățile sunt nemulțumite cu direcția în care se îndreaptă procesul. Perspectivele incerte ale pronunțării unei condamnări în masă a liderilor Legiunii îl fac pe ministrul de război să exercite presiuni asupra completului de judecată. Generalul Uică se folosește de autoritatea monarhului pentru a-i determina pe colegii săi judecători să pună mai presus „rațiunea de stat", cărora le „cere o condamnare a principalilor inculpați din Garda de Fier".[25] Tentativa sa lipsită de tact este dată în vileag, fiind imediat sancționată drept trafic de influență. Regele – forțat de împrejurări, mai spune Argetoianu – este nevoit să ofere o dezmințire și să-și reafirme poziția echidistantă. În cele din urmă se dovedește neinspirată opțiunea regimului de a face apel la justiția militară. Deși cei trei asasini ai prim-ministrului, Constantinescu, Belimace și Caranica, sunt pedepsiți la douăzeci de ani de muncă silnică, organizația evită în schimb condamnarea în masă a liderilor săi și scapă de pecetea teroristă. Sentințele poartă greutatea unanimității completului de judecată format din ofițeri de rang înalt. Atitudinea generalilor Petrovicescu și Dona – procurorul militar de caz, respectiv unul dintre judecători – nu va fi uitată, aceștia fiind recompensați cu poziții importante în viitoarea guvernare național-legionară din 1940. Guvernul interpretează eronat loialitatea proverbială a generalilor și subestimează popularitatea mesajului naționalist în rândurile ofițerimii.

Asasinii lui Duca vor fi incluși în Panteonul legionar încă din timpul vieții. Prin alăturarea primelor litere din numele sau prenumele celor trei, se va naște supranumele colectiv de „Nicadori". Aceștia vor fi elogiați în gazetele, scrierile, cântecele și poeziile legionare, unde povestea asasinatului se preface într-o legendă a jertfei închinate victoriei binelui colectiv. „Cântecul Nicadorilor", compus chiar de aceștia, ne face să credem că doar inspirația divină a făcut posibilă reușita crimei: „Arhanghelul ne-a ajutat/ Să pedepsim pe

vinovat“[26]. Condamnarea și întemnițarea asasinilor nu poate fi decât o altă mare nedreptate, se relatează în „Doina Nicadorilor“ de Simion Lefter: „Trei voinici flăcăi,/ Puși în lanțuri de călăi/ Și-n temniță duși“[27]. Radu Gyr va descoperi în sacrificiul individual al Nicadorilor sursa vitală de inspirație pentru îndârjirea camarazilor persecutați de autorități: „În prigoana orșicât de amară,/ Cântăm și ne gândim la Nicadori [...]“[28]. Dominați de iluzia infailibilității dreptății sociale pe care o clamează, legionarii fac dovada unei motivații personale suicidale, preferând carcera sau chiar moartea în dauna renunțării la vis. Același Radu Gyr, poetul Legiunii, avea să versifice mai târziu acest cult al jertfei, în poezia „Îndemn la luptă“: „Nu dor nici luptele pierdute,/ nici rănile din piept nu dor,/ cum dor acele brațe slute/ care să lupte nu mai vor. [...] Înfrânt nu ești atunci când sângeri,/ nici ochii când în lacrimi ți-s./ Adevăratele înfrângeri/ sunt renunțările la vis“[29].

Codreanu înțelege foarte bine însemnătatea eliminării fizice a prim-ministrului țării, „din care – spune acesta în însemnările sale – conducătorii au de învățat că, dacă îndrăznesc să sfarme legile și să-și iasă din minți, se înșală imaginându-și că prin situația pe care o dețin sunt la adăpost de orice răspundere; se înșală pentru că se poate găsi un nebun care să-i culce la pământ“[30]. Suprimarea fizică a celui mai puternic personaj politic operează transformări în mentalul colectiv al elitei politice; întrucât nimeni, nici măcar regele, nu mai poate fi sigur de propria viață, o psihoză a fricii se instalează imediat după asasinat. Măsurile represive aplicate periodic de regim, corelate cu încăpățânarea criminală a legionarilor vor exclude calea de mijloc, ceea ce va face ca violența politică să devină arma predilectă de acțiune a protagoniștilor ultimilor șapte ani ai perioadei interbelice.

Mitul unității.
Asasinarea brutală a disidentului Mihail Stelescu

CAMARAZII PUN MARE PREȚ PE UNITATEA DIN INTE-riorul organizației, pe loialitatea, solidaritatea și coeziunea membrilor. Actul trădării este de neconceput pentru Omul Nou ieșit din școala legionară, din moment ce gestul ar fi caracteristic doar indivizilor din societățile occidentale decadente, adică ambițioșilor, egoiștilor și individualiștilor. Corneliu Zelea Codreanu evidențiază riscurile compromiterii omogenității grupului: „Garda [de Fier, n.n.] este o unitate perfectă și este o crimă orice tendință de a sparge această unitate“[1]. Problema dezbinării depășește granițele mizelor politice interne, în sensul că afectează credibilitatea visului promis al unității României legionare.

Acest mit fragil al unității interne perfecte începe să se destrame în vara anului 1934, când Legiunea Arhanghelului Mihail se confruntă cu prima disidență internă veritabilă, izbucnită îndată după încheierea judecării cazului Duca. Conflictul își are originea în neînțelegerile dintre Corneliu Zelea Codreanu și Mihail Stelescu, unul dintre fidelii săi locotenenți, un tânăr ce se făcuse remarcat pentru îndârjirea și tenacitatea îndeplinirii misiunilor dificile din teren încă din vremea implicării sale în Frățiile de Cruce ale elevilor. A reușit să urce rapid pe scara ierarhică și, la doar 25 de ani, s-a văzut recompensat cu un post eligibil de parlamentar,

obținut la alegerile generale din 1932. Cu toate că beneficiază de încrederea camarazilor și este parte a cercului intim al conducerii, tânărul plănuiește compromiterea șefului său. Legionarul Virgil Ionescu explică detaliile de început ale afacerii: „Și-a strâns 19 legionari, pe care-i crezuse mai de încredere, și [...] a început să le vorbească, atacând și criticând pe Căpitan“[2]. Constantin Argetoianu relatează informațiile obținute din mediile gardiste, cu privire la acest caz: „Radian a văzut pe Zizi Cantacuzino, care i-a confirmat că la percheziția făcută la Gheorghiade au găsit dovezile că se pusese la cale uciderea lui Zelea-Codreanu“[3]. Luca Gheorghiade, cel percheziționat, ruda lui Mihail Stelescu, ar fi fost mandatat să obțină cianura de potasiu necesară asasinării lui Codreanu, pentru ca, mai apoi, otrava să ajungă în mâinile unui anume Vasile Cotea, un camarad de doar nouăsprezece ani, loial aceluiași Stelescu, instruit să-i administreze doza fatală liderului Legiunii. Nu este exclus ca atentatul pus la cale de Stelescu să fi fost real, deși planul criminal se dovedește amatoricesc, pueril chiar, cu șanse minime de reușită.

Judecarea internă a trădătorului se face prin instituirea unui „Consiliu de onoare“, prezidat de generalul Zizi Cantacuzino și format din 23 de fruntași legionari. Tribunalul își îndeplinește rolul ritualic al reconfirmării legitimității amenințate a Căpitanului și a unității periclitate a organizației, astfel că toți jurații decid că inculpatul se face „vinovat de înaltă trădare“. Dacă stabilirea vinovăției acuzatului aparține Consiliului, liderului formațiunii îi este rezervată sarcina fixării sentinței. Codreanu decide excluderea lui Stelescu din rândurile Legiunii, „este și rămâne desonorat și deci descalificat“, dar amână aplicarea obișnuitelor repercusiuni violente: „Acord lui Stelescu dreptul ca, într-un viitor cât de îndepărtat, care rămâne la aprecierea mea, să-și poată răscumpăra [...] numai prin jertfă onoarea pierdută și

păcatul făptuit“[4]. Alte măsuri privesc condamnarea memoriei trădătorului (*damnatio memoriae*): camarazilor le este interzis orice contact personal cu Stelescu, fiind suprimată până și posibilitatea interpretării cântecelor compuse de acesta.[5] Mai sunt dizolvate sectorul legionar și organizația Frățiilor de Cruce din Capitală, în care activase cel exclus, deoarece culpa nu poate fi decât colectivă: „Mediul care permite măcar prin neatenție ridicarea unui trădător din mijlocul său este răspunzător și trebuie desființat“[6].

Mihail Stelescu nu se lasă intimidat de sancțiunile interne și de amenințările voalate ale foștilor săi camarazi. Găsește oportun să înființeze o nouă mișcare naționalistă și o nouă revistă, intitulate sugestiv „Cruciada Românismului“. Sprijinit de câțiva foști legionari, mai cunoscut fiind doar Gheorghe Beza (cazul Angelescu), pregătește o campanie publică de subminare a credibilității lui Codreanu. „Cu o diabolică perseverență – se plâng gardiștii – lansă în opinia publică atacurile cele mai infame.“[7] Același Stelescu, notează și țărănistul Armand Călinescu, „scotea o foaie – *Cruciada românismului* – și denunța pe Codreanu, în special originea lui străină“[8]. Gheorghe Beza, la rândul său, promovează imaginea unui Codreanu laș și impostor, sugerând că ar fi fost cumpărat cu banii lui Vaida-Voevod, s-ar fi ascuns mișelește în timpul represaliilor ulterioare asasinării lui Duca și se comportă ca „un căpitan de poteră“, al unei simple organizații de „diversiune polițienească“; nu este omisă evidențierea originii neromânești a celui care se pretinde a fi românul absolut: „Vorbește în d-ta originea poloneză, pe care o ai după strămoșul d-tale Zelinski, și vorbește în d-ta originea germană, pe care o ai după mamă.“ Beza mai reclamă că ar fi fost eliminat pe nedrept din Garda de Fier, din cauza refuzului de a-l asasina pe industriașul evreu Max Auschnitt.[9] Dezvăluirile defăimătoare alimentează frecvent coloanele gazetelor din epocă, iar autoritățile

jubilează la gândul obținerii unor probe pentru dovedirea caracterului terorist al organizației legionare. Armand Călinescu profită de ocazia ivită și nu ezită să-i întâlnească pe cei doi disidenți. Află că Mihail Stelescu „posedă originalul unui ordin al lui Codreanu pentru asasinare [în cazul Duca, n.n.]", iar Gheorghe Beza îi „povestește cum activa Codreanu [...] și cum se puneau la cale asasinatele".[10]

Atitudinea sfidătoare a lui Stelescu este condamnată ferm la congresul studențesc de la Târgu Mureș, organizat în primăvara anului 1936. Întâlnirea anuală a reprezentanților centrelor universitare, controlată de studenții legionari, se transformă într-un tribunal revoluționar. Participanții le declară război așa-ziselor „forțe oculte" și trec direct la întocmirea listelor morții; Horia Sima detaliază senin deciziile adoptate: „[...] s-au constituit echipe de studenți gata să intre în acțiune împotriva celor care conspirau la umbra Tronului. Erau vizați în primul rând: Elena Lupescu, Virgil Madgearu, generalul Gabriel Marinescu, Armand Călinescu și chestorul Parizianu. [...] l-au inclus pe Stelescu printre complicii Forțelor Oculte și au anunțat formarea unei echipe pentru a-l lichida"[11]. Trei luni mai târziu, la 16 iulie 1936, o echipă de legionari îl asasinează pe Mihail Stelescu: „Zece studenți în frunte cu Caratănase merg la spitalul Brâncovenesc, unde era internat Mih. Stelescu, și descarcă asupra lui 40 de gloanțe, apoi îl taie cu un topor. Asasinii se predau parchetului. Se pune în aplicare, astfel, planul Gărzii de Fier stabilit la congresul de la Tg. Mureș"[12].

Echipa morții nu se mulțumește doar cu ciuruirea trădătorului, ci înțelege să facă un exemplu din acesta și să-i sfârtece trupul inert. Brutalitatea asasinatului are efectul scontat asupra elitei politice tradiționale. Horia Sima semnalează panica instalată la nivelul membrilor guvernului și al apropiaților regimului, odată ce „programul studenților, anunțat la Tg. Mureș, intrase în faza de execuție"[13]. Nicolae

Titulescu – conform lui Argetoianu – se alarmează: „Păi dacă o merge tot așa, în curând o să avem prim-ministru pe Căpitanul." Tot Argetoianu ne mai spune că regele Carol II, la fel, „e foarte impresionat de actul gardiștilor". Mihail Moruzov, șeful serviciului secret al Siguranței, confirmă faptul că „în anturajul regelui domnește panica".[14]

Autoritățile se arată șovăielnice în cazul Stelescu, neștiind dacă să-l trateze ca pe o simplă crimă și să-l trimită spre judecare la Curtea cu Juri, ori să-l interpreteze ca pe un act de terorism și să-l înainteze Consiliului de Război, neștiind dacă să le facă acte de acuzare și liderilor Legiunii, așa cum nefericit procedaseră în cazul Duca, ori să propună doar pedepsirea celor implicați în mod direct. Guvernul alege în cele din urmă să joace prudent, să trimită cazul la Curtea cu Juri și să-i pună sub acuzare doar pe cei zece asasini ai lui Stelescu. Până și vechii legionari sunt surprinși de reacția anemică a decidenților, după cum remarcă Virgil Ionescu: „În cazul instrucției celor zece, n-am fost nici măcar interogat"[15]. Certitudinea achitării inculpaților de către jurați naște proteste vehemente din partea politicienilor și a ziariștilor neafiliați extremei drepte. Armand Călinescu îi reproșează prefectului Poliției Capitalei, carlistului Gabriel Marinescu, că în speța asasinatului „nu s-au cercetat complicitățile, nu s-au trimis asasinii la Consiliul de Război [...]."[16] Redactorii ziarului *Dreptatea* evidențiază pericolul proceselor desfășurate la Curtea cu Juri, acolo unde prevalează populismul celor ce se pretind a fi justițiarii națiunii române: „În afară de legile și justiția țării, sunt alte legi și o altă justiție... legionară, în numele căreia oricine poate fi ucis și ciopârțit, iar apoi, aceste legi și această justiție sunt invocate ca circumstanțe ușurătoare în fața justiției legale"[17]. Din vară și până-n primăvara anului viitor, guvernul se răzgândește și decide ca toate procesele politice să intre în competența tribunalelor militare. Codreanu protestează

în zadar pentru aplicarea retroactivă a prevederilor legii: „Protestez împotriva faptului că [cei zece camarazi acuzați, n.n.] au fost ridicați prin legea nou votată [...] și trimiși unei instanțe militare de judecată, în atribuțiile căreia nu intră acest proces“[18].

Judecarea cazului Stelescu are loc de abia în primăvara anului 1937, la nouă luni de la comiterea crimei. Camarazii inculpaților se mobilizează, chiar dacă procesul intră sub incidența magistraților militari, și încearcă să manipuleze opinia publică. Codreanu marșează pe ideea că vina aparține doar autorităților, care ar fi refuzat să-i ancheteze pe cei care au atentat la propria lui viață și, astfel, întrebuințarea violenței ar fi doar consecința firească a nevoii de dreptate, resimțită de cei zece asasini: „Refuzul de justiție duce pe om la ideea de a-și face singur justiție – ca și în cazul Stelescu –, or aceasta este cea mai mare nenorocire care se poate abate asupra unei Țări“[19]. Până și vechii colaboratori ai lui Stelescu, Vasile Cotea și Luca Gheorghiade, le mărturisesc judecătorilor că au fost parte din complotul acestuia de asasinare a lui Codreanu. Eforturile legionarilor sunt în zadar. Tehnica demonizării mortului, a celui asasinat, eficientă în cazul juraților, nu-i impresionează pe magistrații militari, asasinii fiind condamnați la muncă silnică pe viață. Pedeapsa rămâne neschimbată și cu ocazia judecării recursului.

Pedepsirea exemplară a trădătorului are menirea de a restabili coeziunea internă a Legiunii Arhanghelului Mihail. Horia Sima ne vorbește despre oferirea unui „exemplu istoric“: „Trădarea în sine trebuie stigmatizată; și de aceea Stelescu trebuia pedepsit de un grup de legionari, simbolizând plutonul de execuție de pe front“[20]. Modul de alcătuire al echipei de asasini nu este lăsat la voia întâmplării. Liderul echipei morții este Ion Caratănase, același care a fost, până mai ieri, „unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Stelescu“[21];

înțelegem că relația lor de prietenie a fost anulată din cauza trădării valorilor Legiunii și a persoanei Căpitanului. Cei zece membri ai echipei de asasini sunt atât studenți, cât și muncitori, cu origini care se regăsesc în toate provinciile istorice ale țării, gestul lor criminal primind astfel binecuvântarea întregului corp al națiunii române, dat fiind că trădarea Căpitanului ar echivala cu trădarea intereselor tuturor românilor. Asasinii lui Stelescu se alătură Panteonului organizației și primesc supranumele colectiv de „Decemviri“, inspirat de numele legendar al unor magistrați ai Romei antice. Ei sunt de acum sfinți ai Mișcării Legionare, fiind canonizați politic datorită sacrificării sinelui (asumarea anilor grei de închisoare) pentru binele colectiv (salvarea unității interne). Fapta „Decemvirilor“ se vrea a fi o pildă pentru adversari și o sursă de inspirație pentru legionari. Viitorii asasini își vor legitima crimele prin invocarea descendenței sacre a „Decemvirilor“, așa cum ne arată și versurile imnului dedicat ucigașilor lui Armand Călinescu, „Imnul echipei Miti Dumitrescu“, scris de Ion Tolescu, muzica de I. Cubicec: „Suntem echipa răzbunării legionare/ Și-n piept cu umbra sfinților martiri/ Ca să deschidem Gărzii drum spre soare/ Urcăm din Nicadori și Decemviri“[22].

11. Moartea legionară. Sacrificiul camarazilor Moța și Marin

POZIȚIONĂRILE PUBLICE ALE LIDERILOR LEGIUNII ARhanghelului Mihail trasează clar reperele politicii externe, în direcția Romei și a Berlinului. Codreanu se arată inflexibil în această privință și îi transmite regelui Carol un memoriu ireconciliabil: „Dacă noi, tineretul, vom fi puși în situația tragică de a intra într-un război alături de puterile bolșevismului [...] pentru că nu vom putea dezerta, spre a nu face act de desonoare, ne vom sinucide“[1]. Legionarii caută la mijlocul anilor treizeci să fie bine conectați la mișcarea fascistă europeană. O bună oportunitate pentru sprijinirea cauzei naționalismului se ivește în vara anului 1936, odată cu izbucnirea Războiului Civil Spaniol. Dacă Benito Mussolini se impusese de timpuriu în Italia, iar Adolf Hitler devenise de curând cancelar al Germaniei, generalul Franco își dispută puterea cu forțele republicane comuniste. Oficialii Italiei fasciste și ai Germaniei naziste trimit trupe și echipamente militare pentru sprijinirea facțiunii naționaliste. La rândul lor, legionarii români își dovedesc solidaritatea prin expedierea pe front a unei mici unități de fruntași legionari; Horia Sima descrie momentul bine regizat al plecării acestora din țară, petrecut la 24 noiembrie 1936: „[...] pe peronul Gării de Nord [...] s-a petrecut o scenă sfâșietoare, de o profundă semnificație. Corneliu Codreanu, cu întregul său Stat-Major, își

lua rămas-bun de la legionarii care plecau să lupte în Spania“[2]. Generalul Cantacuzino Grănicerul, omul forte al Căpitanului, este desemnat să-i însoțească pe soldații de ocazie, cu un rol strict protocolar, respectiv predarea trupei românești către armata naționalistă. Cei șapte combatanți trimiși pe câmpul de luptă sunt aleși pe sprânceană. Lista este deschisă de Ionel Moța (cazul Vernichescu), camarad și cumnat al Căpitanului, vechi văcărăștean și fondator al Legiunii. Acestuia i se alătură alți lideri legionari cu notorietate, tineri în floarea vârstei, bine școliți și cu un trecut considerat eroic: „În afara lui Moța și Marin [avocat și publicist, doctor în drept, n.n.], echipa era formată din ing. Gh. Clime [îl va seconda pe Codreanu la conducerea Legiunii, n.n.], avocatul Nicolae Totu [cazul Falik, n.n.], Prințul Alexandru Cantacuzino [charismatic membru al familiei boierești a Cantacuzinilor, n.n.], preotul Dumitrescu Borșa [cazul incendierii Borșei, n.n.] și [...] Bănică Dobre [economist și publicist, n.n.]“[3].

Legionarii caută să justifice decizia implicării organizației în conflictul intern al altei națiuni, mai ales că se erijaseră în mandatarii naționalismului radical, o filozofie care propovăduiește binele exclusiv al etniei exponenților, cu excluderea tuturor celorlalți. Găsesc oportun să-și redescopere vocația de cruciați, de cavaleri universali ai creștinătății, uniți, indiferent de etnie (!), împotriva atacului păgân al ideologiei comuniste. Combatantul Nicolae Totu ține să consemneze în memoriile sale ideea că „o luptă pentru patrie și Dumnezeu, în orice tranșee, e sublimă“[4]. Combatantul Alexandru Cantacuzino completează argumentația camaradului său: „Când obrazul Maicii Domnului și trupul răstignit al Mântuitorului Isus Christos sunt lovite, interesează sacrilegiul, nu locul unde a fost săvârșit“[5]. Combatantul Bănică Dobre amintește despre „prigoana împotriva lui Cristos“ din peninsula Iberică și insistă că „sufletul nostru românesc“ nu

poate accepta „comunismul distrugător de civilizație al Spaniei Marxiste“[6].

Ideea de jertfă monopolizează discursul legionar în cazul afacerii spaniole. Cantacuzino Grănicerul, acolo, în Spania, este mandatat să-l decoreze pe comandantul cetății Alcazarului, căruia îi dăruiește o sabie de onoare, un gest simbolic ce evidențiază aprecierea sacrificiilor personale pe care le-a făcut generalul Moscardó. Cel din urmă, aflat sub asediul armatei republicane, cu toate că i s-a oferit șansa salvării fiului său capturat, în schimbul capitulării forțelor naționaliste care apărau Alcazarul, nu a cedat șantajului, a rezistat asediului, iar propriul său copil a sfârșit ucis la doar șaisprezece ani.[7] Această disponibilitate la jertfă este și recomandarea celor șapte legionari pregătiți să înfrunte vitregiile frontului. Ei refuză activarea gradelor de ofițeri în rezervă pe care le dețin în România și solicită să lupte în linia întâi. Tânărul Alexandru Cantacuzino explică motivațiile atitudinii curajoase: „Voim să luptăm ca soldați și pentru a da exemplu. Exemplu de contopire sufletească cu soldații, cu cei mici și necăjiți, a căror jertfă este ornată cu lauri“[8]. Legionarismul și a sa concepție a omului-erou, omului de jertfă, instigă la asumarea unor riscuri iraționale pe frontul de luptă. Momentul inevitabil al morții se produce la scurt timp de la sosirea legionarilor în Spania; Nicolae Totu – aflat la infirmerie în momentul fatal – reproduce artistic scena morbidă, după spusele inginerului Clime. Redăm aici pasajul:

> Pe la orele 12 iar s-a pornit cu moarte pe noi. [...] O răbufneală grozavă. Am impresia că s-a dărâmat tot cerul pe noi. Sărim în sus. Inamicul se apropie. Pușca mitralieră nu mai funcționează. În toate părțile, răniți. Pentru moment nu ne dăm seama de dezastru. [...] Obuzul a ucis și a rănit întreaga noastră secție. Alecu [Cantacuzino, n.n.] se uită și vede pe Moța și Marin morți. Cu un răcnet nebun ne strigă acest lucru. [...] Alecu desface haina lui Ionel Moța, scoate tricolorul cu care era încins și-l așterne peste

ei. Din buzunarul lui Ionel cade ceasul. A stat din cauza exploziei. Arată 4.45.[9]

Vestea morții celor doi legionari dobândește o dimensiune internațională. Ceremonii oficiale sunt organizate în cetatea Alcazarului din Toledo și în sala de protocol a gării din Berlin, unde cei căzuți sunt cinstiți de onorurile militare ale falangelor franchiste spaniole și ale trupelor naziste. Legionarii mobilizează resurse impresionante pentru elogierea publică a martiriului camarazilor. Constantin Argetoianu surprinde esența spectacolului funebru la care este nevoit să asiste în țară: „Garda de Fier a hotărât să facă unelte de propagandă din trupurile trudite ale bieților Ion Moța și Vasile Marin, [...] plimbându-le prin toată țara, înainte de a le aduce la București“[10]. Trenul mortuar, odată intrat pe teritoriul României, urmează un traseu ocolitor și face popasuri în marile orașe, cum sunt Cernăuți, Cluj, Orăștie sau Sibiu. Cu fiecare ocazie sunt organizate primiri grandioase la gara din localitate, continuate cu marșuri mortuare către catedrala ortodoxă locală, acolo unde numeroși preoți oficiază slujbe religioase, în timp ce liderii Legiunii se întrec în discursuri solemne. Argetoianu repovestește cele auzite de la Cernăuți, despre halta făcută acolo de trenul mortuar: „La sosirea trenului, 50.000 de oameni au îngenuncheat și au început să cânte. Mii de lumânări pe peron, care au fost apoi înfipte pe vagoanele trenului mortuar“[11]. Bănică Dobre rememorează același moment din capitala Bucovinei: „La Cernăuți rămânem o zi și o noapte. Slujba la Catedrală. Lume imensă. Orașul [...] îmbrăcase haină sărbătorească îndoliată și valuri imense de oameni tălăzuiau spre Catedrală. [...] lumea în costume naționale, cămăși verzi, femei, copii și moșnegi veneau cu toții să plângă și să spere...“[12]

Funeraliilor din Capitală le e rezervată o regie specială, din care nu lipsesc practicile bisericii ortodoxe și cutumele misticismului legionar. Procesiunea de început implică

transportarea trupurilor neînsuflețite într-un car mortuar, pus în mișcare de 75 de camarazi special aleși, urmați de o cruce vie, formată tot din legionari, timp în care se intonează *Imnul eroilor Moța și Marin*. Versurile imnului, creația aceluiași Radu Gyr, glorifică jertfa celor căzuți și reconfirmă misiunea „Căpitanului" de a face posibilă România legionară: „Moța, Arhanghel și munte/ Marin ca o flacără mare,/ Cu Căpitanul în frunte/ Ne-or duce în viscol de soare:/ «Să faci, Căpitane, o Țară,/ Ca soarele sfânt de pe cer.»" Sicriele sunt mai apoi așezate în Biserica (legionară) Sfântul Ilie Gorgani, unde rămân preț de două zile. Comandanții legionari sunt convocați la căpătâiul morților pentru a înscena o ședință a generației studențești; Bănică Dobre relatează cele petrecute în biserică: „[...] în fața celor două sicrie se ține adunarea generației studențești prezidată simbolic de Moța, care este proclamat președinte, răspunzând cu «prezent» la apel"[13]. Argetoianu se declară contrariat de procedeul prezidării ședinței de „însuși Moța, în racla lui rece", dar admite eficiența soluției inovative a propagandei misticii morții: „Codreanu și ai lui au inventat o nouă mistică, mistica morților, de care știu să se slujească cu o nespusă măiestrie"[14]. Apelul morților devine de acum o practică întrebuințată la momentele solemne, dar și în cadrul celor mai banale ședințe ale organizației. Resurecția spirituală a celor căzuți în numele cauzei legionare se face prin strigarea, rând pe rând, a numelor acestora, pentru ca mulțimea de gardiști, la auzul fiecărui nume, să ofere, în cor, replica „prezent".

Ultima reprezentație a funeraliilor are loc la 13 februarie 1937. Slujba propriu-zisă de înmormântare este oficiată de mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, ajutat de mitropolitul Gurie al Basarabiei, episcopul Râmnicului, episcopul vicar al Bucureștilor și alți 200 de preoți. Prezența înalților prelați ai Bisericii Ortodoxe conferă credibilitate

organizației legionare și certifică statutul de eroi ai națiunii pentru Moța și Marin. La eveniment participă și miniștrii plenipotențiari ai statelor fasciste, și anume ai Germaniei, Italiei, Portugaliei, Japoniei și Spaniei (trimisul neoficial al generalului Franco). Solidaritatea afișată ostentativ de reprezentanții străini duce la izbucnirea unui scandal diplomatic, întrucât autoritățile de la București interpretează gestul ca pe o interferență nepermisă în treburile interne ale țării. Nu doar prezența diplomaților fasciști și ai prelaților ortodocși, ci, mai ales, asistența numeroasă de la procesiunea gardiștilor îi înspăimântă pe liderii partidelor tradiționale, pe cei din zona Palatului și pe rege. Carol crede că emulația populară creată în jurul Mișcării Legionare ar putea oferi premisele unei schimbări de regim. Tema loviturii de stat reapare frecvent în însemnările sale din acea perioadă: „Dacă reușește lovitura [de stat, n.n.], se zice că [gardiștii] vor cere 6 zile libere ca să-și facă de cap. Știrile pot fi exagerate, dar trebuiesc, // totuși, să nu fie neglijate și să se ieie măsuri, cel puțin de severă supraveghere“[15]. Monarhul se asigură că are situația sub control și, în acest sens, apelează la serviciile temutului general Gavrilă Marinescu, omul său de casă, care îi dă asigurări că „este cu ochii în patru“ și că „are vreo 200 de oameni, gata la nevoie“ să intervină împotriva legionarilor.[16]

Procesul de mitizare-sanctificare continuă și după încheierea funeraliilor. Codreanu atestă personal minunea petrecută la monumentul funerar al camarazilor Moța și Marin, cu ocazia incendiului izbucnit acolo, printr-un comunicat transmis în vara anului 1937: „Cuprinsă în mijlocul flăcărilor uriașe, Crucea sprijinită de trei lemne a rămas neatinsă. În afară de aceste trei lemne, care sprijinesc Crucea, și de picioarele baldachinului, totul a ars și s-a prăbușit“[17]. Celor doi „mucenici“ li se atribuie astfel săvârșirea unei minuni, ultima condiție necesară pentru trecerea lor

în rândul sfinților – conform procedurilor bisericești. Ei devin simbolul morții legionare, al acceptării senine a sfârșitului vieții lumești și al disponibilității la jertfă. Toate aceste manifestări ale devotamentului absolut se regăsesc statuate în „Legământul Moța și Marin“, un jurământ pe care orice legionar trebuie de acum să și-l asume: „Jur în fața lui Dumnezeu,/ În fața jertfei voastre sfinte pentru Hristos și Legiune,/ Să rup din mine bucuriile pământești,/ Să mă smulg din dragostea omenească,/ Și pentru învierea neamului meu,/ În orice clipă,/ Să stau gata de moarte./ Jur!“ Cultul Moța-Marin consfințește ideea celebrării morții și oferă sens sacrificiului făcut pentru Țară și Legiune, Hristos și Căpitan.

Mai mult decât oricare alta, perspectiva morții este angoasa majoră a omului, dar legionarii promovează opusul acestei trăiri firești. Schimbarea atitudinii manifestate în fața morții este și rodul inspirației regăsite în scrierile populare românești. Ciobanul din balada „Miorița“ se distinge tocmai prin seninătatea cu care își acceptă moartea prevestită de oița bârsană. Știm că baciul vrâncean și cel ungurean îi poartă ranchiună din cauza bogăției turmelor pe care le deține și vor să-i ia viața: „Iar cel ungurean/ Și cu cel vrâncean,/ Mări, se vorbiră,/ Ei se sfătuiră/ Pe l-apus de soare/ Ca să mi-l omoare/ Pe cel moldovean,/ Că-i mai ortoman/ Ș-are oi mai multe,/ Mândre și cornute,/ Și cai învățați,/ Și câini mai bărbați“. Conduitei lumești, profane și materialiste a potențialilor asasini i se opun frumusețea, generozitatea și calmul pașnic, resemnat al baciului moldovean. Cel din urmă alege să nu dea curs sfaturilor de ripostă ale oiței năzdrăvane: „Stăpâne, stăpâne,/ Îți cheamă ș-un câine“, și acceptă împăcat eventualitatea morții: „Și de-a fi să mor“. Ultima sa dorință privește doar ocrotirea sentimentelor dureroase ale celei care își pierde fiul, ale mamei sale: “Tu, mioara mea,/ Să te-nduri de ea/ Și-i spune curat/ Că m-am însurat/ Cu-o fată de crai,/ Pe-o gură de rai./ Iar la

cea măicuță/ Să nu spui, drăguță,/ Că la nunta mea/ A căzut o stea,/ C-am avut nuntași/ Brazi și păltinași,/ Preoți, munții mari,/ Paseri, lăutari,/ Păserele mii,/ Și stele făclii!“ Tema nunții funerare din „Miorița“ este împrumutată și de poetul Radu Gyr, în versurile imnului *Sfântă tinerețe legionară*: „Moartea, numai moartea legionară,/ Ne este cea mai scumpă nuntă dintre nunți“. Filozofia legionară se inspiră din sensibilitatea populară și adoptă conceptul morții idealizate.[18] Deosebirea dintre cele două modele se face la nivelul atitudinii premergătoare actului fatal; în schimbul acceptării resemnate, fataliste a morții de către ciobănașul Mioriței, camarazii propun o conduită războinică, pătimașă, răzbunătoare: „Și-avem doar gloanțe pentru trădători.“

12. Legionarismul (II). Cele zece porunci legionare

LEGIUNEA ARHANGHELULUI MIHAIL ÎNCETEAZĂ SĂ mai fie o simplă asociație studențească și, la mijlocul anilor treizeci, se transformă într-o mișcare politică de mase, dar, deși mulți se alătură visului promis, popularitatea recent câștigată vine la pachet și cu o serie de noi provocări. Corneliu Zelea Codreanu reclamă faptul că „sfânta cămașă verde“ încape acum și pe umerii unor „elemente inferioare“, pe tot felul de „haimanale, oameni fără căpătâi, escroci, secături, [...] voiajori politici, [...] pleava satelor și orașelor.“[1] Acesta se mai plânge că strategiile sale electorale devin obiectul unor nepermise „semne de întrebare, bănuieli sau cârteli“[2] și se vede nevoit să le reamintească tuturor regulile jocului: „Eu sunt aici și răspund de victorie. Dar vreau să nu se miște nimeni fără ordinul meu“[3]. Această obsesie a redobândirii controlului total asupra organizației reapare frecvent în circularele din perioada 1935–1937.

Disciplinarea zecilor de mii de membri presupune stabilirea unor noi legi, reguli și regulamente, înființarea unor comisii de supraveghere și tribunale interne. „Serviciul Controlul Legionar“ urmărește ca activitatea profesională a legionarilor „să se mențină pe cea mai înaltă linie de corectitudine, pricepere și moralitate.“[4] Controlorii numiți direct de „Căpitan“ îi auditează la propriu, la locul de muncă,

pe camarazii care ocupă funcții publice ori particulare. „Serviciul legionar de judecată" își propune sancționarea tuturor abaterilor „de la linia legionară", având o jurisdicție amplă asupra tuturor manifestărilor, faptelor sau atitudinilor considerate nepotrivite. Celor judecați li se cultivă ideea asumării cu demnitate a greșelilor comise: „Am greșit, dar am plătit. Nu sunt dator nimănui cu nimic"[5]. Pedepsele pe care le primesc aceștia nu pot fi decât o bună șansă pentru izbăvirea păcatelor, prin înlăturarea sentimentului vinovăției și degrevarea de eventualele reproșuri ulterioare. Codreanu insistă că tribunalul său creează premisele adoptării unei atitudini responsabile, o raritate în „țara fugii de răspundere": „Vom scoate însă noi, legionarii, un alt om, pe care îl vom opune omului laș, omului vechi, și care va zice: Răspund [îmi asum răspunderea, n.n.]"[6]. „Legea Carmen Sylva" reglementează modalitatea de rezolvare a neînțelegerilor dintre camarazi. Se stabilește că, în cazul unui conflict intern, legionarul cu un grad inferior sau cu o vechime mai mică în organizație trebuie să facă un pas în spate și să-și suspende activitatea până la rezolvarea problemei ivite. Noua regulă trebuie să prevină apariția unui nou caz Stelescu și să fortifice coeziunea membrilor Mișcării Legionare, așa cum ține să evidențieze și Codreanu: „Unde începe conflictul, acolo încetează Legiunea, încetează viața legionară. Acolo este moarte și trăește diavolul"[7]. Acum se instituie și regula de rotire a cadrelor de conducere, impusă tot ca o necesitate pentru conservarea armoniei interne. Se încearcă evitarea stabilirii unor poli personali de putere: „Desființarea spiritului politicianist care a dus la trista concepție că un județ e dat în arendă pe viață șefului respectiv"[8]. Principiul se aplică pentru întâia dată la începutul anului 1937, când șefii de regiuni și de județe fac rocada între ei, sunt schimbați, respectiv mutați.

Corneliu Zelea Codreanu nu se comportă doar ca un șef politic, ci împrumută o figură paternalistă, înțelege să fie ca un tată pentru camarazii săi și are astfel pretenția să le controleze toate aspectele vieții cotidiene. Fiecare legionar este îndrumat să-și înființeze o bibliotecă legionară exclusivistă, din care să înlăture lecturile nepotrivite: „Tinere, la toate colțurile de stradă te așteaptă dușmanul cu îmbietoare cărți și reviste, ca să te otrăvească. Fii tare. Respinge otrava. Cumpără numai literatura și foile naționaliste și creștine"[9]. Cei care se dovedesc leneși la învățătură, în schimb, sunt amenințați părintește cu „judecata unui juriu de onoare."[10] Legionarilor cu responsabilități de conducere li se cere să cârmuiască „prin exemplu de viață comună", adică să trăiască alături de subordonații lor și să-i inspire prin puterea exemplului personal; în orice caz, șefii – mai spune Codreanu – ar face bine să renunțe la „manifestările de plutonier major".[11] Așa se face că în circularele „Căpitanului" sunt evidențiați nu doar eroii marilor jertfe, ci și autorii micilor gesturi de înaltă ținută morală. Cu toții află povestea legionarului care muncea voluntar pe șantierul organizației încă de la primele ore ale dimineții, „pe întuneric", și cu toate că era acolo „singur", el își „făcea datoria fără ca să-l vadă nimeni".[12] Drumul în viață al camarazilor este călăuzit și cu sfaturi de alimentație, norme de igienă și reguli de interacțiune socială, fixate cu prilejul inaugurării cantinei organizației. Liderul Legiunii stabilește că usturoiul și ceapa trebuie consumate „în cantitate mare", iar „seara e bine să fie lapte cu mămăligă". Legionarelor care gătesc și servesc masa li se pune în vedere „să fi făcut baie" înainte de începerea programului de lucru: „Să nu văd la bucătărie sau la servit fete sau cucoane neglijente sau murdare". Până și micile cochetării sunt interzise; clienții legionari trebuie să se comporte cu „bunăcuviință", iar doamnelor aflate la servire li se cere să nu apeleze la „diverse tutuieli și intimități."[13]

Disciplinarea membrilor organizației se face și prin reinterpretarea profană a învățăturilor creștinismului. Legionarul trebuie să înțeleagă că nu are de purtat doar un război politic, ci o cruciadă, iar pentru asta nu e suficient ca el să fie doar un bun cetățean, ci un bun creștin, nu un simplu erou politic, ci un sfânt, nu doar un Om Nou, ci un om de credință. În acest sens, *învățătorul* Codreanu îmbrățișează o ipostază mesianică și trece la cultivarea pildelor biblice. Camarazilor gălățeni – greu încercați și dezonorați de trădarea lui Stelescu – le recomandă să continue lupta și îi îmbărbătează cu un îndemn inspirat din faptele Salvatorului: „La urmă veți fi biruitori. Hristos a biruit!“[14] Preotului din Ineu, Arad, îi împărtășește credința „nestrămutată“ că divinitatea va recompensa sacrificiile luptelor politice din prezentul lumesc: „Vom învia, biruind în numele Mântuitorului nostru Isus Hristos și al Neamului Românesc“[15]. Unui călugăr ține să-i reamintească însemnătatea rugăciunilor rostite în „toate mănăstirile și schiturile țării“: „Rugați-vă [...] și pentru biruința armatei noastre legionare-creștine“[16]. Celui măcinat de gândul neîncrederii în propriii săi camarazi și în Legiune îi răspunde că „un om cu credință în Dumnezeu nu poate să se îndoiască“, în caz contrar riscă pedeapsa divină: „Camarade, simt eu că erai să te îneci, și să mori moartea cea fără de înviere“[17].

Codreanu nu se mulțumește doar cu sfaturile de inspirație creștină, așa că trece de-a dreptul la reinterpretarea eretică a poruncilor dumnezeiești. Reluăm aici pasajele relevante din „cele 10 porunci de care trebuie să se țină legionarul, pentru a nu se rătăci de pe drumul său glorios“:

1. [...] Legionarul nu crede decât în ordinul și în cuvântul Șefului său. [...]
3. Păzește-te ca de o mare nenorocire de omul străin care te îndeamnă să faci ceva. [...]
5. Fugi de cei ce voiesc să-ți facă daruri. Nu primi nimic. [...]

> 8. Nu-ți vorbi de rău camarazii. Nu-i pârî. Nu șopti la ureche și nu primi să ți se șoptească. [...]
> 9. Nu te speria dacă nu primești ordine, vești, răspunsuri la scrisori, sau dacă ți se pare că lupta stagnează. Nu te alarma, [...] căci [...] șefii tăi cunosc drumul cel bun și știu ce vor.
> 10. În singurătatea ta roagă-te lui D-zeu, în numele morților noștri, pentru ca să ne ajute să suferim toate loviturile, până la capătul suferințelor și până la marea Înviere și biruință legionară.[18]

Observăm că legile creștine au fost adaptate pentru a servi intereselor profane ale organizației. Noile porunci legionare urmăresc cultivarea disciplinei militare rigide (vezi punctele 1 și 9), diminuarea influenței nocive a celor din afara Mișcării (3 și 5), evitarea conflictelor interne și conservarea unității (8), descurajarea inițiativelor locale independente (9), idealizarea morții și reiterarea încrederii în victoria finală (10). Decalogului legionar îi lipsește, desigur, o regulă echivalentă pentru cea de-a șasea poruncă pe care Moise a primit-o de la Dumnezeu: „Să nu ucizi!“

Am văzut cum religia legionară își propune să înfrângă natura umană și să-l dea uitării pe coruptibilul Om Vechi. Acestei reforme morale i se alătură acum obsesia pentru plămădirea Omului Corect. Înțelegem că noul obiectiv – crearea Omului Corect – vine să le completeze pe cele îndeplinite până acum – omul de credință, omul-erou, omul de jertfă –, iar toate, împreună, servesc scopului final de formare a Omului Nou legionar. Cultivarea spiritului corectitudinii devine o prioritate începând cu anul 1935, așa cum aflăm dintr-o adresă transmisă de Codreanu: „Anul acesta, taberele au rostul educativ de a crea sau a începe crearea omului corect. Am creat până acum: omul de credință, omul viteaz, omul de jertfă. Acum ne trebuiește: omul corect“[19]. Legionarului i se impune să fie corect „din toate punctele de vedere“, „în raport cu el [sine însuși, n.n.], în raport cu lumea din afară (ținută, atitudine, bună-credință, respect etc.), în raport cu organizația, în raport cu camarazii, în raport cu

șefii săi, în raport cu țara sa, în raport cu Dumnezeu"; corectitudinea legionară trebuie să se opună celorlalte tipologii umane „care există în lume" și să le facă uitate: „om șiret, om pezevenghi, om secătură, om șmecher, om canalie."[20]

Obsesia pentru corectitudine trebuie pusă și pe seama unei noi și inedite preocupări: comerțul legionar. Codreanu folosește experiența acumulată în aprovizionarea taberelor de muncă și educație pentru a inaugura prima cooperativă alimentară din Capitală. Rețeta întrebuințată este pur capitalistă: camarazii din toate județele țării se aprovizionează de la țăranii români – cu băuturi, făinoase, mezeluri sau brânzeturi – și, mai apoi, vând produsele cu adaos comercial. Micul succes înregistrat de alimentara legionară face ca, tot în anul 1935, să fie puse în funcțiune cantina, frizeria, croitoria și cizmăria organizației. Anvergura națională a pieței de aprovizionare, cât mai ales utilizarea forței de muncă ieftine permit desfacerea mărfurilor și prestarea serviciilor la prețuri relativ competitive. Afacerea se extinde în cursul anului 1937 până la cinci restaurante, două cooperative alimentare și un magazin de manufactură în capitală, o pensiune cu restaurant la Predeal și câte o alimentară de consum la Bacău și în stațiunea Carmen Sylva de pe litoralul Mării Negre. Toate aceste activități lucrative au pretenția să îndeplinească rolul de școală comercială pentru români, osândiți până acum să trudească la muncile neîndestulătoare ale câmpului. Vinovați pentru înapoierea economică a românilor sunt găsiți tot evreii, care ar fi acaparat toate îndeletnicirile profitabile din societate: „Vom răsturna și învinge dând înapoi toată linia jidovească, care a asaltat comerțul creștin, și vom recuceri pozițiile noastre românești pierdute"[21]. Comerțul legionar își propune să finanțeze activitățile organizației, să le asigure camarazilor o educație financiară și, în același timp, să-i elimine pe evrei din viața economică a țării; așadar, românul care continuă să cumpere

de la evreu, deși are acum o alternativă, nu poate fi decât un trădător: „Cârpe ce sunteți! Ieri ne acuzați că nu facem comerț, iar acum, când facem, cumpărați de la jidan și ne strigați: «Demagogie economică»?“[22]

În restaurantele, alimentarele și frizeriile patronate de Legiune se naște ideea unui experiment social egalitarist. Codreanu propune ca angajații din unitățile sale comerciale să îmbrățișeze binefacerile traiului la comun, să trăiască fără grija banilor și a zilei de mâine, să fie fericiți în așa-numitele familii legionare colectiviste. Camarazii trebuie să renunțe la a mai trăi în paradigma proprietății private și, pe bază de reciprocitate, să-și asigure doar cele necesare traiului auster: „Munca e gratuită pentru toți cei din corpul familiei. Ex. Frizerul bărbierește gratuit pe orice legionar din familie. Cizmarul face gratuit ghete pentru frizer și ceilalți, popotarii fac gratuit mâncare pentru frizer, cizmar, croitor, etc“[23]. Prima familie colectivă începe să funcționeze din toamna anului 1935, sub conducerea unui anume Emil Eremeiu. Entuziasmul inițial nu pare să fi fost împărtășit de prea mulți camarazi, iar proiectul rămâne la stadiul de experiment, fără să atingă anvergura națională preconizată. Modelul românesc de colonii colectiviste seamănă izbitor cu falansterul comunist imaginat de socialistul utopic Charles Fourier; așa cum am văzut, această acuzație primește un răspuns neconvingător din partea lui Codreanu: „E comunism? În înțelesul iudaic, nu. Pentru că acesta pleacă de la materie și rămâne în materie, disprețuind valorile morale ale lumii, pe când noi plecăm de la acestea și trăim cu ele, disprețuind materia“[24].

În toamna anului 1936 se ia decizia înființării Corpurilor Muncitorimei Legionare, o nouă structură destinată înregimentării lucrătorilor din fabrici. Cu atât mai nefirească apare decizia, cu cât Legiunea Arhanghelului Mihail are un bazin de susținători format invariabil din cu totul alte ca-

tegorii: studenți, profesori, ofițeri, preoți, funcționari, țărani și tineri de viță boierească. Misiunea câștigării aderenței proletariatului se arată complicată, din cauza afinităților acestora pentru mișcările sindicaliste și socialiste. Codreanu le oferă, la schimb, alternativa milenaristă a Edenului legionar, opusă rătăcirilor comuniste: „Agenții jidănimii comuniste și în același timp ai jidănimii capitaliste v-au dus din dezastru în dezastru și din rătăcire în rătăcire. [...] De data aceasta veți birui sub semn legionar, jertfa voastră va fi răsplătită cu răsplata de învingători și de stăpâni de țară“[25]. Incorporarea în Legiune a muncitorimii se face cu scopul redobândirii coeziunii pierdute a românilor, întrucât România legionară are nevoie de contribuția tuturor: „De vei fi profesor universitar sau muncitor cu brațele, de vei fi preot sau învățător de sat, de vei fi comerciant sau meseriaș, de vei fi țăran cu plugul în bătătură sau cioban la turma de oi, [...] fă-ți datoria în ziua aceasta către ai tăi și către neam“[26]. Muncitorul capabil de „credință în Dumnezeu“ simbolizează ultima piesă necesară pacificării tuturor claselor sociale din țară, în așa fel încât „profesorul universitar nu se va uita cu dispreț sau chiorâș, ci cu ochi de frate la fratele său muncitor“[27].

Propaganda legionară ajunge în casele tuturor românilor, după o rețetă bine pusă la punct. Inițial, răspândirea ideilor se face cu ajutorul cantonamentelor educative și de muncă. Zecile de mii de legionari participă la taberele organizate în stațiunea Carmen Sylva, pe timpul verii, la Predeal, în sezonul rece, dar și în sute de alte locuri: la munte, la mare, în păduri sau pe lângă mănăstiri.[28] „Dragii mei, – anunță Codreanu în vara anului 1936 – țara e plină de tabere. [...] Fiți cu toții pătrunși că zi cu zi și ceas cu ceas pregătim un mare viitor acestui neam românesc.“[29] Camarazii din tabere își spun rugăciunile în sanctuare improvizate, muncesc la comun și cântă în cor imnuri patriotice, iar

seara își primesc rația de „educație spirituală". Dacă nu însuși „Căpitanul" sau comandații organizației, de instrucția participanților se preocupă câte un „misionar" trimis de la „Centru". Cu educația astfel însușită, tinerii transmit mai departe flacăra legionarismului în satele și orașele României, la rude, colegi și prieteni. Codreanu se asigură că aceștia își înțeleg bine rolul pe care trebuie să-l îndeplinească în timpul vacanțelor: „Ajunși acasă, veți face școală de educație legionară cu toți cei pe care îi veți întâlni mai puțin pregătiți ca voi, asupra următoarelor: ținută legionară, salut, prezentare, bună-cuviință, cinste, a fi drept cu toată lumea, încredere în biruință, respect pentru cei ce au jertfit, neînțelegerea între legionari, cum luptă dușmanii: calomnii, minciuni, cumpărări, uneltiri etc"[30]. Țăranii află prin viu grai despre ideile și faptele de arme ale gardiștilor, mai degrabă decât prin intermediul gazetelor și broșurilor naționaliste, în acest mod fiind create premisele unui teren fertil pentru vizitele electorale ale Căpitanului, atunci când cei simpli și mulți au ocazia să descopere imaginea profetică a celui venit să-i salveze; iată experiența trăită de istoricul Nicolas Nagy-Talavera, undeva în Munții Apuseni, cu ocazia alegerilor generale din 1937: „Deodată s-a produs o rumoare prin mulțime. Un bărbat chipeș, smead, înalt, îmbrăcat într-un costum alb, românesc, a intrat în curte, călărind un cal alb. [...] Zâmbetul său copilăros, sincer radia asupra mulțimii celor săraci [...]. O țărancă bătrână și ofilită și-a făcut cruce și ne-a șoptit «E trimis de Arhanghelul Mihail». Apoi clopotul trist al bisericii se porni să bată, și slujba, care precedă întotdeauna adunările legionare, începu"[31]. Așa se desfășoară actul final, mistic, de cucerire a sufletelor românilor.

Corneliu Zelea Codreanu continuă să magnetizeze masele cu propria-i carismă, dar mai ales datorită imaginii atent construite în ultimii cincisprezece ani. Mesajul său de ură găsește ecou în frustrările sutelor de mii de simpati-

zanți și a zecilor de mii de membri activi. Constantin Argetoianu, priceput observator al epocii, decriptează rețeta extazierii camarazilor. Reluăm aici un pasaj consistent din memoriile acestui priceput observator al epocii:

> Fizicește, Corneliu Zelea Codreanu e un făt-frumos îmbrăcat în țoale de legendă; moralmente, un complex de calități și de defecte simpatice; intelectualmente, un slăbănog subalimentat. O voință de oțel, o voință încordată, o voință ce-i țâșnește din ochi și robește sufletele în căutare de stăpân e însușirea lui de căpetenie. Aceasta putere de cucerire a celor slabi de îngeri, Zelea a pus-o în slujba unui curent pe care nu l-a inventat, dar pe care l-a organizat cu multă dibăcie și cu multă stăruință. Mistica pe care o propovăduiește e bazată pe transformarea șovăielii în fanatism, pe mândria secăturii ridicate la rang de erou sau de mucenic. Prin necruțătoarea disciplină pe care o impune partizanilor săi, le dă iluzia unei puteri colective și nădejdea izbânzii de mâine – iar, prin munca neplătită și prin sărăcia la care-i osândește, Codreanu întreține invidia și ura legionarilor față de cei ce posedă, ce nu muncesc și se lăfăiesc în toate bunurile lumești. Din cele câteva întrevederi pe care le-am avut cu dânsul [...] mi-au mai rămas în memorie doi ochi sfredelitori, un mintean înflorit și o enormă încredere în sine – totul într-o atmosferă de vicleim.[32]

Mesajul legionarismului devine atractiv pentru mulți români, la un deceniu de la înființarea Legiunii. Codreanu anunță emfatic, în vara anului 1937, că organizația ar fi ajuns la un milion de simpatizanți: „Un milion de suflete, de femei, de copii, de bărbați și bătrâni, cari au o credință nouă, cari trăiesc, cari luptă, cari jertfesc sub steag legionar, cari așteaptă România legionară și cred într-însa."[33] Cifra înaintată este, cel mai probabil, exagerată, deși legionarii își vor fi dovedit popularitatea la alegerile generale din anul 1937.

13. Jocul de-a democrația. Apogeul electoral al extremei drepte

LEGIONARII ÎȘI REGĂSESC RAPID SPIRITUL COMBATIV, chiar dacă represaliile suferite în cazul asasinării lui Duca au fost severe. Nu mai târziu de primăvara anului 1935, Legiunea Arhanghelului Mihail reapare oficial sub titulatura „Partidul Totul pentru Țară“. Șefia formațiunii este atribuită în mod formal generalului Gheorghe Cantacuzino, zis și Zizi, zis și Grănicerul, un personaj burlesc, implicat deja în câteva proiecte politice conservatoare sau extremiste, ce se afla în căutarea unui nou rol pe scena naționalismului românesc. Acesta se dovedește a fi soluția cea mai la îndemână pentru a gira reintrarea în legalitate a partidului, datorită notorietății de care se bucură în cercurile politice tradiționale, statutului de erou al Marelui Război și prestigiului asociat descendenței sale boierești. În timp ce generalul este folosit pe post de paravan politic, Codreanu rămâne liderul *de facto* al organizației.

Așa cum am văzut, Legiunea ia un avânt considerabil în perioada 1935–1937 – sub guvernarea mai blândă a liberalului Gheorghe Tătărescu. Elanul extremei drepte se datorează și contextului internațional, după cum remarcă diplomatul Grigore Gafencu:

> Dreapta se întărește: gogiștii la suprafață, Garda de Fier în adâncime, vaidiștii în jurul puterii. Curentul din afară le e prielnic. Italia fascistă [...] a strivit, în câteva luni, armatele etiopiene și a

cuprins întreaga Abisinie în noul «imperiu» italian. Germania hitleristă trece [...] peste toate piedicile tratatelor: în mai puțin de un an, și-a înzecit armata, [...] a pătruns cu armata în zona demilitarizată de-a lungul Rhinului [...]. În Spania, în sfârșit, însângerată de cel mai cumplit război civil, forțele de dreapta, sub comanda militarilor, sunt pe cale să înfrângă rezistența disperată a unei democrații [...]. Aceste izbânzi au dat ideilor de dreapta o forță de expansiune și de agresivitate de care se resimte și viața noastră publică.[1]

Oamenii regimului carlist se simt amenințați de popularitatea legionarilor și depun toate diligențele pentru a confisca mesajul naționalist. Încă din 1934, regele pune bazele unei structuri naționale de tineret, organizată după modelul fascist, cu legiuni, fascii și comandanți. Straja Țării, cum simbolic va fi denumită, are scopul declarat de a reprezenta o „adevărată pavăză față de educația de ură a legionarilor."[2] Carol își asumă rolul de „Mare Străjer" și alocă fonduri consistente pentru a impulsiona participarea micilor străjeri la activitățile educaționale și sportive. Strejăria, această imitație carlistă a „Frățiilor de Cruce" legionare, nu va crea nici o emulație populară și va eșua previzibil. Legionarismul contrafăcut nu poate ține locul celui autentic.

Regele caută, mai apoi, să-i atragă de partea regimului pe liderii mai cuminți ai dreptei, cu un plan ce urmărește consolidarea unei noi formațiuni reprezentative pentru electoratul naționalist, mai puțin radicală și controlabilă, o alternativă la Mișcarea Legionară. Poetul Octavian Goga, profesorul A.C. Cuza și Alexandru Vaida-Voevod sunt încurajați să se rupă din partidele în care activează și să-și unească forțele. Octavian Goga pleacă din Partidul Poporului[3] și, după o scurtă experiență pe cont propriu, se asociază cu profesorul A.C. Cuza. Cei doi lideri pun bazele Partidului Național Creștin, care continuă tradiția antisemită a Ligii Apărării Naționale Creștine, cu Goga pe scenă, în poziția de președinte, și cu A.C. Cuza în culise, de unde își propune să controleze evenimentele. Național-țărănistul Vaida-Voevod

îi părăsește pe Maniu și Mihalache pentru a înființa Frontul Românesc, o formațiune vădit naționalistă, dar care ar „exclude un naționalism extremist și periculos."[4] Nu trece multă vreme și cele două noi grupări naționaliste – Partidul Național Creștin, respectiv Frontul Românesc – anunță o alianță parlamentară sub sigla Frontului Parlamentar Național. Toate aceste mașinațiuni politice, girate de Palat, se vor dovedi relativ ineficiente; Vaida-Voevod va fi nevoit să candideze pe listele guvernului, la alegerile din 1937, din cauza lipsei oricărei perspective electorale pentru partidul său; tot atunci, Goga și Cuza vor obține un rezultat electoral inferior legionarilor.

Politica de izolare a național-țărăniștilor și a legionarilor are un efect advers neașteptat, pe care puțini l-ar fi văzut posibil în epocă. În perspectiva alegerilor din 1937, Iuliu Maniu și Corneliu Zelea Codreanu încheie o alianță electorală, un demers căruia i se alătură și disidentul liberal Gheorghe Brătianu, eterna speranță a politicii românești și fost favorit al regelui. Cei trei șefi de partid parafează așa-numitul pact de neagresiune, „o înțelegere cu scopul de a apăra libertatea și a asigura corectitudinea alegerilor".[5] Legiunea Arhanghelului Mihail se vede astfel legitimată de semnătura puritanului Iuliu Maniu, vechi politician cu ștaif, eroul Unirii de la 1918. Carol nu-și ascunde dezamăgirea în însemnările sale și etichetează gestul șefului țărăniștilor drept unul „lipsit de etică politică, în care prea vădit a voit să facă șah regelui".[6]

La finalul anului 1937 se împlinește termenul constituțional pentru organizarea alegerilor parlamentare, guvernul fiind nevoit să-și depună mandatul. Monarhul îl numește prim-ministru interimar tot pe liberalul său favorit, pe Gheorghe Tătărăscu, o numire ce se face și de această dată după bunul plac al regelui, în detrimentul opoziției manifestate fățiș de șeful legitim al liberalilor, Dinu Brătianu. Cu toate că sarcina organizării scrutinului îi revine echipei

lui Gheorghe Tătărăscu, listele de candidați ale guvernului nu primesc voturile necesare stabilirii unei majorități în parlament – ceea ce reprezintă o premieră în politica românească interbelică.[7] Carol pune insuccesul pe seama atitudinii defetiste a ministrului său de interne, Richard Franasovici: „Am impresia că nu și-a dat prea mult silința, luând drept scuză recomandațiile ca alegerile să fie cinstite și rezultatul a fost că guvernul a fost învins“[8]. „Se zice că Franasovici – certifică șovăielile ministrului și Constantin Argetoianu – a primit Ministerul de Interne plângând, cu sila. [...] se teme de posibile represalii din partea Gărzii de Fier.“[9] Campania electorală s-a dovedit a fi, într-adevăr, una relativ liniștită, cu mai puține incidente violente, încât până și legionarii au admis faptul că „alegeri mai libere nu s-au pomenit altădată“.[10] Mașina de vot a guvernului s-a împotmolit la doar 35,92% din sufragii, deși liberalii candidaseră în cartel cu vaidiștii, iorghiștii și reprezentanții minorităților germane și ucrainene. Rezultatul scrutinului confirmă ascensiunea extremei drepte în România, un sfert din voturile exprimate fiind alocate legionarilor lui Codreanu (15,58%) și lăncierilor conduși de Goga și Cuza (9,15%). Țărăniștii din opoziție obțin și ei un rezultat electoral consistent și se clasează pe locul al doilea (20,4%).[11]

Matematica alegerilor îl obligă pe monarh să renunțe la varianta convenabilă a confirmării cabinetului Tătărăscu și să apeleze la național-țărăniști, dar misiunea formării noului guvern i-o încredințează lui Ion Mihalache, „considerând că relațiunile personale nu permiteau o bună colaborare“ cu șeful partidului, cu Iuliu Maniu; Carol face nominalizarea în baza propriilor preferințe personale, subiective, așa cum a înțeles să procedeze întotdeauna. Țărăniștilor le mai impune condiția să colaboreze cu Vaida-Voevod, fostul lor coleg: „Consider bine ca o tentă naționalistă să fie indicată în guvern și că aceasta să nu fie a Gărzii, care, astfel, ar putea fi demonetizată“[12]. Refuzul rapid și tranșant al lui Mihalache

nu mai lasă loc decât pentru desemnarea unui prim-ministru radical, iar, cum varianta Codreanu „era o totală și absolută imposibilitate", președinția Consiliului de Miniștri îi revine poetului Octavian Goga, iar profesorul A.C. Cuza rămâne să tragă sforile din poziția de ministru în ceea ce va fi cunoscut drept Guvernul Goga-Cuza.[13] Cei doi lideri ai Partidului Național Creștin nu ezită să-i accepte pe miniștrii doriți de Palat, cum sunt național-țărănistul Armand Călinescu la interne, liberalul Istrate Micescu la externe sau generalul Ion Antonescu la apărare.

Regele jubilează la gândul manevrării din umbră a unui cabinet care-i datorează șansa guvernării și mizează pe adversitatea naturală pe care lăncierii național-creștini o au vizavi de legionari. Planul lipsit de scrupule îl regăsim detaliat cu nonșalanță în însemnările sale zilnice: „Acuma mai este un punct important: Goga, mai ales, și [AC.] Cuza sunt dușmani de moarte ai gardiștilor și hotărâți de a întreprinde orice pentru exterminarea lor. În aceasta vor fi perfect secondați de [Armand] Călinescu, care este complet de acord cu ei"[14]. Regimul carlist tolerează prezența pe străzi a trupelor paramilitare ale Partidului Național Creștin – cunoscute sub denumirile de cămășile albastre sau sub cea mai simplă de lăncieri –, timp în care jafurile, intimidările și ciomăgelile devin parte a cotidianului. Violențele se intensifică odată cu startul campaniei pentru un nou rând de alegeri parlamentare – necesare pentru confirmarea la vot a guvernului instalat recent. Constantin Argetoianu prezintă darea de seamă a unei zile obișnuite din februarie 1938: „Pe ziua de ieri (duminică) au fost uciși de jandarmi doi legionari, în județul Ilfov, unul la Mărineasa și altul la Maia – iar răniți și grav răniți au fost mai mulți. Au fost bătăi și capete sparte – dar fără morți – la Băneasa și la Buftea, unde s-au ciocnit național-țărăniștii cu «lăncierii» lui Cuza-Vodă"[15]. Legionarilor nu le rămâne decât să reclame brutalitățile comise de forțele de ordine guvernamentale și

de unitățile paramilitare cuziste. În bilanțul făcut de Codreanu găsim sute de camarazi arestați și torturați în județul Făgăraș, alții arestați, împușcați sau înjunghiați de baionetele jandarmilor la Oradea, confiscarea cadavrului unuia dintre tinerii uciși în Ilfov, dispariția unui legionar la Ploiești și arestarea pe nedrept a preotului din Chiajna. Liderul Legiunii alege să nu riposteze, să joace cartea victimizării și să apeleze din nou la paradigma misticii morții. Suferințele îndurate sunt puse pe seama jertfei indispensabile, pe seama jertfei necesare învierii patriei, iar victimelor li se oferă perspectiva ridicării lor la rangul de sfinți ai organizației: „Legionarii din toată țara salută pe cei ce-și varsă cu bucurie sângele lor pentru sfânta biruință legionară. [...] Sufletele lor [victimelor, n.n.] s-au ridicat lângă a lui Moța, a generalului [Cantacuzino, n.n.], a lui Marin, a lui Ciumetti – de acum noi mereu îi vom striga și ei mereu vor răspunde «prezent»“[16].

Primul guvern românesc al extremei drepte confirmă așteptările sumbre. Guvernarea lăncierilor se dovedește a fi un fiasco, nimic altceva decât un experiment politic, caracterizat de escaladarea violenței politice, deteriorarea economiei naționale și ruinarea imaginii țării în plan internațional. Carol consideră că național-creștinii s-au compromis suficient și, după doar 43 de zile, la 10 februarie 1938, îi concediază pe Goga și pe Cuza, anulează alegerile, instalează un nou guvern de uniune națională – Patriarhul Bisericii Ortodoxe este numit președinte al Consiliului de Miniștri, iar toți foștii prim-miniștri sunt invitați să ocupe fotolii ministeriale – pregătește desființarea tuturor partidelor politice, suspendă Constituția democratică din 1923 și anunță instaurarea unui regim de autoritate monarhică. Noua constituție carlistă este concepută într-un timp record, în circumstanțe improprii, de avocatul Istrate Micescu și de câțiva apropiați ai Palatului, așa cum reiese din relatarea lui Constantin Argetoianu: „Am pornit deci la examinarea textului lui Micescu,

am puricat articol cu articol, și le-am redus de la 140 la 100. Am lucrat fără încetare de la orele 11 la orele 5 și un sfert dimineața. [...] Atât pot spune că, cu cât ceasurile înaintau, cu atât părerile mele prevalau, căci rămăsesem singurul treaz. Regele moțăia, Istrate Micescu era verde-galben-cadavru ținut în viață printr-o ultimă licărire de voință – iar Cancicov, Tătărescu și Călinescu, beți de somn, îngânau prostii"[17]. Noul act fundamental al țării stabilește că regele este „capul statului" și poate guverna prin decrete (art. 30, art. 46). Câteva articole sunt special concepute pentru a submina activitatea legionarilor, cum sunt creșterea la treizeci de ani a vârstei eligibile pentru exercitarea dreptului de vot sau posibilitatea aplicării pedepsei cu moartea pentru comiterea de asasinate politice (art. 15, art. 61).

Regele urmărește pe tot parcursul anilor treizeci să erodeze credibilitatea formațiunilor politice, să-i convingă pe români de „tirania adesea atât de nepatriotică a meschinelor interese de partid"[18]. Intervine activ în jocurile de culise ale partidelor și alege să le ofere demnități publice doar celor pe care-i agreează, celor din eșalonul secund, unui Tătărăscu sau unui Armand Călinescu, în detrimentul liderilor legitimi care i-ar putea contesta autoritatea, cum sunt Dinu Brătianu sau Iuliu Maniu. Consideră că și-a îndeplinit misiunea, că liberalii, țărăniștii și național-creștinii sunt complet compromiși în ochii românilor, iar acum, în 1938, ar mai avea de rezolvat doar problema Gărzii de Fier; iată concluzia audienței pe care monarhul i-o acordă ministrului său de interne, lui Armand Călinescu, la 31 ianuarie 1938: „Toate partidele au pierdut dinamismul lor. [...] Singura forță populară și dinamică este Garda de Fier. [...] Triumful ei ar fi sigur o catastrofă pentru stat"[19].

Terorismul de stat. Asasinarea „Căpitanului“

CODREANU PARE CĂ SE CONFORMEAZĂ REGULILOR regimului autoritar carlist și anunță că „Partidul «Totul pentru Țară» nu mai există“, iar „întregul comerț legionar se lichidează“, dar desființarea partidului nu corespunde dispariției Mișcării, a fenomenului legionar, a spiritului combativ al camarazilor, așa cum reiese din textul aceleiași circulare prin care se desființează organizația: „Ea înseamnează [noua orânduire carlistă, n.n.] o atitudine de bruscare, de natură exterioară, pe când noi așteptăm biruința noastră de la săvârșirea în sufletul națiunii a unui proces de perfecțiune omenească“[1]. Înțelegem că biruința naturală, organică a legionarismului nu poate fi asemuită construcției superficiale din prezent, ce nu este nimic altceva decât o dictatură plăsmuită, opera unor ipocriți, astfel cum reiese din scrisoarea adresată ministrului Alexandru Vaida-Voevod: „Sunt mărturie [...] închisorile în care am intrat; fiind acuzat [...] că voiesc: «să fac lovitură de Stat». [...] Pentru ca, după 10 ani de chinuri pe care le-ați imprimat Gărzii și sufletului din mine, să terminați prin a da Dvs. «lovitura de Stat»“[2].

Succesul anexării Austriei de către Germania, din primăvara anului 1938, alarmează cercurile politice grupate în jurul Tronului, îngrijorate de perspectiva unei apropieri între naziști și legionari. Codreanu pune gaz pe foc și îi transmite felicitările sale cordiale cancelarului Adolf Hitler:

„Cu nespusă bucurie, salut victoria adevărului în Austria germană. Toate puterile iudeo-francmasonice sunt înfrânte înaintea luminei triumfătoare a adevărului. Dvs. sunteți purtătorul acestei lumini și nici o putere nu va putea, vreodată, s-o frângă“[3]. Armand Călinescu îi comunică astfel regelui că a sosit „momentul unei acțiuni decisive“ și îi propune „lichidarea imediată a gardismului, prin arestarea lui Codreanu și a tuturor fruntașilor“. Autoritățile recurg la înscenarea a două procese politice, primul, sub acuzația puerilă de „calomniere“ a unui demnitar al statului, iar cel de-al doilea, sub acuzația de trădare a țării. Pretextul se ivește cu ocazia unui schimb banal de replici în care este implicat Nicolae Iorga, fost prim-ministru și, actualmente, ministru de stat în guvernul patriarhului Miron Cristea. Profesorul publică inițial un articol prin care sprijină măsura interzicerii comerțului legionar, acolo unde, zice el, „suflete de asasini“ se ascund „între bliduri“ pentru a pune la cale crime, comploturi și revoluții; Codreanu răspunde acuzațiilor și îl caracterizează pe orgoliosul istoric ca fiind „incorect“ și „necinstit sufletește“[4], motiv pentru care Iorga promite că-l va „urmări pentru ultragiu“, din cauza injuriilor nejustificate pe care le-a primit: „Codreanu-mi trimite printr-un automobil o scrisoare de injurii în care, acuzându-mă că i-am închis eu prăvăliile (!) și citând un articol pe care nu l-am scris [...] mă face, în fraze rocambolesci, [...] «necinstit»“[5]. Adjectivele folosite împotriva unui demnitar sunt facil și premeditat interpretate drept crimă de ultraj, un argument considerat suficient pentru a-l încarcera, judeca rapid și condamna pe șeful Gărzii de Fier la șase luni de închisoare.

Orchestrarea celui de-al doilea proces are loc la scurtă vreme de la pronunțarea sentinței în cazul Iorga, când același Codreanu trebuie să răspundă, de această dată, acuzațiilor de „crimă de trădare, delict de uneltire contra ordinei sociale și crimă de răzvrătire“[6]. Numeroși politicieni, ofițeri superiori, profesori universitari sau înalți funcționari depun

mărturii favorabile cauzei apărării: martorul Iuliu Maniu spune că acuzatul se face vinovat doar de „sinceritate în acțiune“, „consecvență și tenacitate“, iar generalul Ion Antonescu declară că „D-l Codreanu a avut o atitudine foarte frumoasă față de interesele țării.“[7] Procurorii contează doar pe câteva dovezi circumstanțiale, care, cumulate, ar duce în mod logic la stabilirea unei vinovății, astfel că inculpatului i se reproșează decorarea asasinilor prim-ministrului Duca și ai disidentului Stelescu, descoperirea de arme de foc și muniție la perchezițiile efectuate, unele istorisiri, presupus incriminante, din lucrarea *Pentru legionari* și o scrisoare compromițătoare pe care i-ar fi transmis-o lui Mihail Stelescu. Întregul rechizitoriu este „transmis *urbi et orbi* prin Radiodifuziune“, nu înainte ca însuși ministrul de interne să-i aducă unele îmbunătățiri, astfel că ofițerii judecători din Consiliul de Război îl condamnă pe Codreanu, în cele din urmă, la „zece ani de ocnă“, deși este evident pentru toată lumea – spune și Argetoianu – că „sentința a fost dată pe baza unor acuzații copilărești“.[8] Ministrul Armand Călinescu certifică înscenarea afacerii de către autorități; în jurnalul său găsim notate reflecțiile „pe marginea procesului“, dezbătute într-o audiență, la rege: „Ce a urmărit [procesul, n.n.]? Îndepărtarea lui Codreanu. Discreditarea lui. Ce am făcut? O campanie de presă prealabilă, care a reușit. Libertate la proces, pentru a nu crea legende. Când s-a observat tendința de schimbare a atmosferei, am introdus cenzura și am difuzat rechizitoriul. [...] Ce am constatat? Slăbiciunea personalului. Inexistent cu toate instrucțiunile. A trebuit să fac eu într-o noapte rechizitoriul. Prea mari aderențe. Toți martorii, ofițerii, profesorii, [depozițiile] favorabile, gata“[9].

Optimismul lui Codreanu dispare în răstimpul celor două luni necesare derulării proceselor sale, așa cum înțelegem din jurnalul său intim, scris în solitudine, în celula de la Jilava. Nu mai regăsim entuziasmul pe care-l afișa cu alte ocazii acest veteran al închisorilor românești: „Se scurge

viața din istovitul trup. O, țară! Cum îi răsplătești tu pe fiii tăi!“[10] Izolarea de ceilalți deținuți, singurătatea îi intensifică trăirile acestui mistic al morții: „Toată ziua stau singur și vorbesc pe rând cu cei ce au murit dintre noi. [...] Cei mai mulți au trecut prin Jilava: Moța, Marin, Ciumetti, Dl. General[11], Dl. Hristache. Totdeauna stau toți lângă mine, când mă rog, se roagă și ei“[12]. Inculpatul adoptă conduita unui ascet persecutat, aflat acum în sihăstrie: „Doamne, mă rog în această noapte de Înviere, primește-mi jertfa. Ia-mi viața“[13]. Se simte îndreptățit să elaboreze metode personale de invocare a divinității, cu scopul mântuirii (politice) colective a națiunii: „Adu-ți aminte de toți ai mei. Primește-i sub scutul Tău. Iartă-i și odihnește-i. Dă-le putere celor vii și biruință asupra celor potrivnici, spre înflorirea României creștine, legionare și apropierea de Tine, Doamne, al Neamului nostru românesc, întru nădejdea învierii Lui. Amin“[14]. Tot acum, la Jilava, singura consolare lumească o constituie „cântecele legionare“, care se fac auzite din celelalte celule: „E plină închisoarea de legionari. Ei stau împreună [...]. Eu nu-i pot vedea“[15].

Sute de camarazi îl urmează în închisorile carliste pe șeful Gărzii de Fier, după ce autoritățile inițiază o amplă campanie de percheziții, interogatorii și arestări în masă. Prizonierii sunt trimiși la închisoarea Jilava, la mănăstirile Tismana, Dragomirna și Suzana, pentru ca ulterior să fie transferați în lagărul, special înființat, de la Miercurea Ciuc. Majoritatea liderilor politici, dar și intelectualii organizației ajung să fie întemnițați: Ion Zelea Codreanu (tatăl) și Horia Codreanu (fratele), vechii văcărășteni Ilie Gârneață și Corneliu Georgescu, inginerii Gheorghe Clime și Virgil Ionescu, arheologul Vasile Cristescu, prințul Alexandru Cantacuzino, Traian Cotigă, Nicolae Totu, Bănică Dobre, avocatul Radu Budișteanu, doctorul Șerban Milcoveanu, preoții Pălăghiță și Cristescu, filozoful Nae Ionescu, publicistul Mihail Polihroniade, universitarii Dragoș Protopopescu și Radu Meitani,

poetul Radu Gyr. Cultivarea, în toți acești ani, a disciplinei și a spiritului de jertfă pare să funcționeze; Virgil Ionescu redă atitudinea optimistă și pașnică a celor aflați pe lista neagră: „Legionarii erau veseli ca niște școlari ce se întâlnesc pe un peron de gară pentru plecare în excursie. Nimeni nu lua în serios arestările. [...] Dar cel mai mare haz s-a făcut de Mișu Polihroniade, care [...] își făcuse bagajele și aștepta să vină poliția să-l ridice. Cum se întârzia, îngrijorat că putuse fi omis, telefonase peste tot după informații"[16]. Lagărul se preface, ca odinioară, într-un spațiu al camaraderiei, dedicat împărtășirii greutăților și promovării valorilor ideologice comune. Așa se face că acolo, în lagăr, profesorul Nae Ionescu le ține prelegeri deținuților despre binefacerile naționalismului sau nedreptățile liberalismului.[17]

Starea de spirit a legionarilor se deteriorează rapid, mai ales după cea de-a doua condamnare a lui Codreanu. Profesorul Dragoș Protopopescu le transmite tuturor camarazilor că lupta nu mai are nici un sens fără liderul organizației, că „Legiunea e Căpitanul și fără Căpitan nu există Legiunea"[18], după care semnează o declarație de renunțare la crezul gardist și părăsește lagărul. Inițierea unui proces colectiv împotriva deținuților din lagăr îi demoralizează și mai mult pe camarazi, mai ales că primul lot pus sub acuzare îi include pe cei mai cunoscuți dintre aceștia, pe Clime, Polihroniade, Totu, Cotigă, Virgil Ionescu, Alexandru Cantacuzino, pe preotul Cristescu și pe fiul său, arheologul Cristescu: „Vestea [...] a așternut un val de tristețe și nesiguranță în sufletul fiecăruia"[19]. Primul proces colectiv se desfășoară după scenariul brevetat deja în cazul lui Codreanu și, în baza unor dovezi circumstanțiale, majoritatea inculpaților sunt condamnați la șapte ani de temniță grea. Nu puțini sunt cei care cedează constrângerilor detenției sau ale proceselor politice care li se intentează. Un alt caz cunoscut este cel al preotului Cristescu, care acceptă trocul îmbietor oferit de autoritățile carliste și semnează o scrisoare de

renunțare la Mișcarea Legionară. Până și Constantin Argetoianu, dezinteresat de orice miză politică directă, evidențiază faptul că scrisoarea „lui Cristescu e un cap de operă de lașitate învelită în ipocrizie popească și în smerenie creștinească“[20]. Gardiștii din lagăr se declară „zăpăciți de atâta mișelie“ și compară gestul cu trădările consacrate din istoria organizației: „Cazul Vernichescu în procesul Văcăreștenilor, al lui Stelescu după procesul Duca își găseau un alt imitator în preotul Cristescu“[21]. Nefericitul, după ce este eliberat din lagăr, se vede pus la zid și de propria familie[22], care „nici n-a vrut să-l primească în casă“[23]. Părăsit de toți ai săi, alege să se reconstituie prizonier în lagărul de la Miercurea Ciuc, dar sfârșește prin a împărți dormitorul cu comandantul de jandarmi, întrucât deținuții nu sunt dispuși să-i ierte erezia, să-i accepte căința și să-l reprimească în sânul lor.

Cei câțiva lideri rămași în libertate pun bazele unui „comandament de prigoană“ al Mișcării Legionare, pentru a suplini vidul de putere cauzat de încarcerarea lui Codreanu și a locotenenților acestuia. Până și acest comandament interimar trebuie să se reorganizeze frecvent, dat fiind că membrii săi componenți cad, la rândul lor, în mâinile autorităților – cum sunt cazurile comandanților Radu Mironovici, Ion Belgea sau Ion Antoniu. În absența unui șef cu autoritate, cei din conducerea colectivă nu reușesc să ajungă la vreun consens, iar neînțelegerile interne și ambițiile personale contribuie la promovarea unor agende politice diferite; comandantul legionar Constantin Papanace descrie diferendele de viziune din interiorul comandamentului: „Divergența în ceea ce privește tactica de urmat era categorică. Eu credeam necesară continuarea liniei tactice pe care se fixase Căpitanul [...]. Alecu Cantacuzino, Horia Sima erau pentru lovitura de Stat. Vasile Cristescu înclina tot în acest sens.“[24] Ordinul lăsat de Codreanu celor arestați, cât mai ales celor aflați încă în libertate, prevede clar adoptarea unei conduite

pașnice, fără împotriviri de natură violentă: „nici o rezistență, în nici un caz, orice s-ar fi întâmplat“[25].

Prima sfidare a măsurilor coercitive aplicate de regimul carlist are loc la sfârșitul lunii iunie, atunci când Alexandru Cantacuzino și Vasile Cristescu evadează, în mod spectaculos, din custodia autorităților. Expectativa prudentă a camarazilor din țară se schimbă începând cu vara anului 1938, cu precădere din luna august, când sunt tipărite și distribuite stenogramele procesului prin care liderul Legiunii a fost condamnat pentru trădare, cu scopul declarat de a convinge „neamul românesc“ cu privire la „marea nelegiuire săvârșită împotriva lui Corneliu Codreanu“[26]. Campania de victimizare se desfășoară, spune Argetoianu, „spre disperarea lui Armand Călinescu, care pretinsese că «terminase» cu Garda de Fier“[27]. Semnale ale intensificării propagandei gardiste mai pot fi identificate în Ardeal, Bucovina, nordul Moldovei și zona orașului Giurgiu, mai apoi în zona Banatului și în județul Dolj. Peste tot circulă bilețele clandestine cu imboldul trezirii din amorțeală: „Ascultă numai trei cuvinte: Garda merge înainte“[28]. Treptat, până în toamnă, activitatea politică revine la obiceiurile de altădată, respectiv vechile structuri de cuiburi sunt readuse la viață, reîncep campaniile de lămurire a populației de la sate și se reiau clasicele ședințe clandestine. Ministerul de Interne înțelege astfel să înăsprească măsurile represive și operează alte câteva sute de arestări, în lunile septembrie și octombrie. Rămân fără efect protestele publice – adresate consilierilor regali – prin care sunt reclamate torturile din beciurile Poliției și ale Siguranței statului: „Zilnic, zeci de legionari sunt bătuți până la sânge și aruncați în nesimțire. [...] Răsucirea picioarelor, baterea la tălpi și apoi înțeparea tălpilor, sub unghii, cu ace și așchii, cufundarea capului în găleata cu apă până la asfixiere și alte grozăvii formează supliciul“[29]. Constantin Argetoianu – într-o însemnare personală din 30 noiembrie – contestă eficiența tacticilor violente

ale regimului carlist: „Regele e în drept să se întrebe [...] unde a dus acțiunea de represiune preconizată și condusă de dl Armand Călinescu? Mișcarea Gardistă se arată dacă nu mai puternică, cel puțin mai activă ca oricând, deși Zelea-Codreanu și sute de fruntași ai ei zac în temniță. Pe lângă violențele care se țin lanț de mai bine de o lună, au reînceput și scrisorile de amenințare ca pe vremea bună..."[30]

Atentatele politice, devastările și incendierile premeditate de legionari redevin parte a cotidianului în luna noiembrie, când sunt puse la cale incendierea unor fabrici deținute de evrei în Bucovina, o tentativă de incendiere a sinagogii din Reșița, alte violențe și devastări la Alba Iulia, Cluj, Oradea, cât și un atac cu grenadă la teatrul din Timișoara – ultimul atentat se lasă cu zeci de morți și răniți în rândul comunității evreiești. Evenimentele violente culminează cu împușcarea, în plină stradă, a profesorului Florian Ștefănescu-Goangă, rectorul Universității din Cluj și fost subsecretar de stat la Ministerul Instrucțiunii Publice. Conflictul rectorului cu studenții gardiști are în spate o întreagă istorie, profesorul fiind un aprig susținător al excluderii activismului politic din universitate. Unii camarazi vor susține că atentatul ar fi fost doar o afacere pasională, un act de răzbunare pentru relațiile indecente ale rectorului, care s-ar fi culcat cu studentele; alții vor pune atentatul pe seama deciziei neinspirate a comandantului Horia Sima, ceilalți vor spune că s-ar fi încercat contramandarea asasinatului dispus de la centru, dar ordinul ar fi ajuns prea târziu, în timp ce câțiva vor pretinde că actul criminal s-ar fi comis doar la inițiativa organizației locale de la Cluj.[31] Dezbaterea aprinsă a cazului în memorialistica legionară are loc din cauza consecințelor funeste ale împușcării rectorului, din pricina repercusiunilor dispuse de autorități; Virgil Ionescu certifică vulnerabilizarea elitei gardiste: „Consecințele pentru cei închiși, ca și pentru cei încă liberi, au fost grave. Arestări, percheziții și execuții au reînceput pe o scară mai

intensă. Prin atentat s-a readus apă la moara lui Călinescu, care măcina în sec, dându-i căutatul pretext pentru reacțiune [...]“[32].

Veștile din țară îl nemulțumesc pe monarh, mai ales că acesta se află într-o călătorie diplomatică prin care încearcă să obțină sprijinul marilor jucători din politica europeană. Perspectiva sumbră a războiului îl obligă să caute susținerea necesară pentru securizarea granițelor României, dotarea corespunzătoare a armatei naționale și, în subsidiar, legitimarea regimului său autoritar. Descurajat de tratamentul glacial și șovăielnic al marilor democrații occidentale, al Franței și al Angliei, regele își îndreaptă atenția către Germania. Acolo, la Berchtesgaden, pune bazele unei alianțe cu regimul nazist, după întrevederile productive pe care le are cu Adolf Hitler și Hermann Göring. Chiar în ziua revenirii sale din turneul european, la 28 noiembrie 1938, rectorul Florian Ștefănescu-Goangă este împușcat pe o stradă din centrul Clujului, o nouă dovadă a haosului ce domnește în țară. Atentatul de la Cluj este urmat, la nici două zile, de împușcarea a paisprezece deținuți legionari – a lui Corneliu Zelea Codreanu, a celor trei asasini ai lui Duca și a celor zece asasini ai lui Stelescu. Guvernul transmite un comunicat oficial prin care arată că cele paisprezece crime sunt perfect justificate, din moment ce deținuții ar fi încercat să evadeze de sub escorta care le asigura transferul între închisorile Râmnicu Sărat și Jilava, iar jandarmii, doar „după somațiile legale, au făcut uz de armă“: „[...] automobilele au fost atacate cu împușcături de necunoscuți, care au dispărut și în acel moment transferații, profitând de faptul că transportul se făcea în automobile [...] deschise și pe timp de noapte cu ceață deasă, au sărit din mașini, îndreptându-se cu vădită intenție de a dispărea în pădure“[33]. Se dispune, mai apoi, înhumarea imediată a cadavrelor în curtea închisorii Jilava, „pentru motive de ordine publică“[34]. Lui Constantin Argetoianu nu-i scapă nici de această dată incoerența

logică a comunicatului autorităților: „Comunicatul e monstruos – și tâmpit [...]. Toată lumea și-a dat seama, până la cel mai naiv, că oamenii au fost făcuți scăpați și împușcați. [...] Cine poate să creadă că cei 14 gardiști au fost transportați în «autocar deschis»? Și cum au încercat toți 14 să fugă deodată, și cum i-au ucis jandarmii pe toți 14, pe «ceața deasă» despre care – te întrebi de ce – vorbește comunicatul? Cum de n-a scăpat unul, de tot, sau cel mult rănit? Și dacă au fost împușcați la Snagov, pe marginea pădurii, de ce au fost înmormântați la Jilava? Jilava e un fort și o închisoare, nu un cimitir“[35]. Relatarea oficială a crimelor nu este nimic altceva decât o încercare puerilă, amatoricească, de a disimula premeditarea asasinatului.[36] Decizia regimului carlist de a folosi instituțiile de forță pentru suprimarea adversarilor politici se încadrează la definiția terorismului de stat.

Deși ministrul Armand Călinescu îi raportează triumfător regelui că a „îngenuncheat Garda [de Fier, n.n.]“, evenimentele ulterioare vor dovedi tocmai contrariul.[37] Asasinarea lui Codreanu din ordinul direct sau tacit al monarhului și implicarea certă a ministrului său de interne vor face ca România să alunece pe calea unei spirale a violenței politice. Curentul gardist se afla deja adânc înrădăcinat în mentalul colectiv al sutelor de mii de simpatizanți și a zecilor de mii de membri, iar represiunea autorităților nu a făcut nimic altceva decât să anarhizeze organizația lipsită de autoritatea liderilor săi tradiționali, să volatilizeze sistemul piramidal de luare a deciziilor, să dilueze responsabilitatea atentatorilor și să dea frâu liber ambițioșilor ori surescitaților.

Asasinarea prim-ministrului Armand Călinescu

ASASINAREA ȘEFULUI GĂRZII DE FIER REPREZINTĂ doar un episod din campania violentă de consolidare a regimului autoritar al regelui. Autoritățile carliste nu mai țin cont de nici o lege, nu mai aplică nici o procedură judiciară, ci trec direct la vânarea și eliminarea celor considerați suspecți. La nici o săptămână de la uciderea lui Codreanu – consemnează cronicile gardiste – camarazii Nicolae Făgădaru, Bica Anania și Petre Andrei sunt „scoși din închisoarea Cluj și împușcați pe marginea unui drum de Brigada Mobilă a Siguranței din București"[1]. Cele trei crime sunt confirmate și de Constantin Argetoianu, care se întreabă retoric „dacă toate aceste execuții sumare vor izbuti să potolească nebunia celor [legionarilor, n.n.] care au rămas"[2]. La începutul anului 1939, un laborator chimic improvizat sare în aer, iar investigarea cazului duce la concluzia că stabilimentul era folosit de gardiști pentru fabricarea de bombe artizanale, destinate – se spune – asasinării lui Armand Călinescu sau a regelui. Locotenentul Dumitrescu, șeful laboratorului și suspectul principal, dar și simpatizant legionar, s-ar fi sinucis în timpul anchetei, cel puțin asta spun gazetele cenzurate: „După ce a făcut mărturisiri complete, locotenentul Dumitrescu Nicolaie, de frica pedepsei ce-l aștepta, s-a spânzurat"[3]. Camarazii ofițerului infirmă varianta oficială a morții

acestuia și susțin că locotenentul și aghiotantul său sunt, de fapt, „asasinați prin ștrangulare, după ce au suferit schingiuiri groaznice în beciurile prefecturii de poliție din Capitală“[4]. Armand Călinescu, omul regelui, într-o mărturie confesată lui Argetoianu, admite că „n-a fost sinucidere, ci împușcare“[5]. Tot așa, în timpul interogatoriilor desfășurate la Poliția Capitalei și la Siguranța Statului, aflăm că s-ar fi sinucis și două dintre liderele organizației de femei a Mișcării Legionare, Nicoleta Nicolescu și Lucia Grecu. Cronicile gardiste mai pun pe seama autorităților alte sute de arestări ilegale, zeci de cazuri de tortură și o duzină de crime, petrecute în perioada cuprinsă între asasinarea lui Codreanu și începutul toamnei anului 1939.[6]

Regimul carlist vrea să prevină închegarea unei noi structuri de conducere a Gărzii de Fier și face o prioritate din capturarea celor cu notorietate și potențial politic, cum sunt prințul Alexandru Cantacuzino, profesorul Vasile Cristescu, preotul Ion Dumitrescu Borșa sau Horia Sima. Cantacuzino și Cristescu, lideri dinamici, bine-cunoscuți și apreciați de camarazi, sunt priviți drept posibili succesori ai lui Codreanu[7], dar primul este arestat rapid, la finalul anului 1938, iar cel de-al doilea sfârșește ucis într-o confruntare cu polițiștii, doar o lună mai târziu. O gazetă locală relatează varianta oficială, „cenzurată“, a evenimentului fatal, conform căreia Cristescu a fost reperat într-o casă din capitală, dar s-a opus arestării, a ripostat cu focuri de armă și ar fi rănit trei agenți de poliție, chiar înainte să fie ucis.[8] Autoritățile depun eforturi consistente și în vederea „prinderii și arestării numitului Horia Sima“, considerat a fi „comandantul grupelor teroriste legionare“, mai ales că acesta urmărește „să treacă fraudulos frontiera“.[9] Căutat este și locotenentul Dragomir Anghel, cel care l-ar fi ajutat pe Dumitrescu-Borșa să plece ilegal din țară.[10] Mai mulți comandanți legionari trec însă clandestin granița și reușesc să instituie un comandament

„de prigoană", la Berlin, în capitala Germaniei naziste, acolo unde Constantin Papanace, Ion Dumitrescu Borșa, Horia Sima, Ion Victor Vojen, Victor Silaghi și Alexandru Constant formează prima echipă de conducere colectivă din exil.

Numeroase măsuri coercitive sunt luate pentru a descuraja răzvrătirile interne, pentru a-i identifica și aresta pe simpatizanții legionari și pentru a oferi aparența unui climat de ordine în țară. Așa se face că, la cumpăna dintre anii 1938 și 1939, Clujul este vizat de o razie efectuată temeinic de polițiști, jandarmi și gardieni publici, „asupra întregei populații a orașului, în așa fel că echipele au legitimat și verificat toate persoanele, din casă în casă și din locuință în locuință, nu numai pe străzi, ci și în localuri publice"[11]. Inclusiv Constantin Argetoianu, deși îndeplinește funcția de consilier regal, se plânge de sistemul polițienesc patronat de rege și prezidat de Armand Călinescu: „Un nou decret-lege ne obligă, pe proprietarii de imobile, să declarăm numele, prenumele și numărul chiriașilor noștri... Mă miră că nu ne obligă să garantăm și pentru ortodoxia lor politică..."[12] Supravegherea cetățenilor devine parte a rutinei zilnice, cu percheziții corporale și verificări frecvente ale actelor de identitate, în timp ce polițiștii primesc dispoziții să efectueze controale amănunțite, pe stradă, în trenuri și gări, în hoteluri și hanuri, cârciumi și restaurante.[13]

Această obsesie a statului pentru deținerea controlului se datorează și pericolului constant la care sunt expuși reprezentanții puterii, amenințați, mai mereu, de vreun potențial asasinat politic – o ipoteză cât se poate de reală, dat fiind portofoliul de crime al gardiștilor. Un astfel de moment tensionat are loc cu ocazia manifestațiilor oficiale dedicate celebrării Bobotezei, din anul 1939, când membrii guvernului primesc scrisori de amenințare, chiar în ajunul evenimentului, „prin care li se vestea sfârșitul pământului"[14]. O lună mai târziu sunt arestați cincizeci de legionari pentru

vina de a fi plănuit asasinarea ministrului Armand Călinescu, un complot dovedit cu probe, care pare a fi o repetiție generală pentru asasinatul ce va avea loc în toamna aceluiași an: „Pare că atentatul contra lui Michiduță [Armand Călinescu, n.n.] a fost real... S-au găsit bombe sub podul Sf. Elefterie, pe care trebuie să treacă Excelența Sa, ca să se înapoieze acasă“[15]. Aproape concomitent, câțiva ofițeri cu simpatii gardiste sunt acuzați că ar fi încercat asasinarea monarhului. Cele trei comploturi, descoperite într-un interval de doar două luni, le confirmă tuturor că Armand Călinescu și Carol se află pe lista neagră a camarazilor, ceea ce face ca fiecare eveniment oficial să beneficieze de măsuri excepționale de securitate. La fel se întâmplă lucrurile cu ocazia funeraliilor organizate pentru patriarhul Miron Cristea, din martie 1939, comisariatele de poliție din țară fiind prevenite că legionarii „intenționează a se deplasa la București, unde vor să provoace disordine“[16].

Decesul prim-ministrului în funcție îi permite monarhului să-și instaleze favoritul la cârma guvernului personal, astfel că, la 7 martie 1939, Armand Călinescu preia președinția Consiliului de Miniștri. Mandatul său este curmat brusc doar șase luni mai târziu, când, în cele din urmă, legionarii izbutesc să-l asasineze în plină stradă, la 21 septembrie 1939. Atentatul politic este pregătit riguros și executat cu precizie, așa cum reiese și din detaliile relatate de ziarele epocii:

> Joi, pe la orele 2, primul ministru Armand Călinescu, eșind dela Ministerul Apărării Naționale, a plecat spre casă. Era însoțit numai de șofer și polițistul Andronea. Dumitru Dumitrescu, care conducea mașina ucigașilor, a pornit îndată după mașina primului ministru, ajungând-o în cartierul Cotroceni. Acolo a ajuns-o și a lovit-o puternic în aripa dreaptă. Tocmai atunci trecea pe stradă și o căruță. Șoferul primului ministru n-a putut-o opri și a lovit căruța, oprindu-se în trotuarul stâng. În același moment au coborât din mașină și ucigașii, cu revolverele în mâni și granate.

> Polițistul Androne, dându-și seama că sunt atăcați, a pus mâna la buzunar, să scoată arma. Unul din ucigași l-a împușcat, rămânând mort pe loc. Șoferul mașinei a scăpat fugind. Ucigașii au venit apoi la mașină, trăgând prin geamuri în primul ministru. O ploaie de gloanțe l-a lovit în cap, în piept, în vreme ce încerca să deschidă ușa mașinei. Trupul primului ministru a fost ciuruit de 20 de gloanțe, cari i-au pătruns în piept, ficat și plămâni și trei în cap.[17]

Asasinatul este pus la punct, coordonat și executat de o echipă condusă de Miti Dumitrescu, un avocat din județul Prahova. Tânărul are un statut de simpatizant, mai degrabă, decât de legionar propriu-zis, dar fapta sa criminală va fi idealizată, iar povestea sa va fi romanțată de camarazii din Mișcare. Deși Constantin Papanace ajunge să-l cunoască de-abia în exilul din Berlin, cu doar câteva luni înainte de comiterea asasinatului, vede în acesta arhetipul Omului Nou, omului-erou, „luminos, senin, înalt, distins, corect și elegant la gând, la vorbă, la gest și la faptă. Când îl vedeai îți aduceai aminte de omul nou, de eroul pe care îl dorea și aștepta Căpitanul“[18]. Mihail Tase – colegul și prietenul său, lider al legionarilor prahoveni – îi va dedica o amplă broșură comemorativă, prefațată de Horia Sima și publicată în vremea Statului Național Legionar; aici descoperim, printre rânduri, profilul unui om calm și calculat, dar surescitat de imaginea christică a lui Codreanu: „Descoperirea Căpitanului a însemnat un liman pentru sbuciumul său sufletesc, în căutarea unui om excepțional din rândurile poporului nostru. [...] Miti se lega mai mult de om decât de operă. Prin creator el se simțea împlinit. Vedea în el realizarea propriilor lui năzuinți de înălțare. În mâinile lui depunea fără nici o rezervă întreaga lui viață. [...] De aceea, în fața Căpitanului, a păstrat aceeași atitudine de contemplație a sublimului omenesc“[19]. Înțelegem că Miti Dumitrescu refuză să accepte moartea lui Codreanu și trăiește sub impresia că acesta s-ar putea afla în capitala Germaniei, ascuns și protejat de cei

din comandamentul „de prigoană". Pentru a-l reîntâlni pe idolul său, pe „Căpitan", pleacă la Berlin în primăvara anului 1939, nu înainte de a le expune apropiaților săi motivul voiajului: „Viața nu mai are sens pentru mine fără Căpitan. [...] Plec cu condiția ca să rămân acolo dacă trăiește Căpitanul, să mă întorc imediat dacă este mort"[20]. Dar acolo, la Berlin, visul său se frânge, după ce Constantin Papanace îi explică realitatea situației: „Căpitanul nu trăiește. [...] În general, pentru marile mase legionare, întărirea credinței că trăiește Căpitanul nu numai că nu strică, dar este chiar necesară pentru greaua perioadă de tranziție în care ne găsim"[21]. Deziluzionat, tânărul avocat s-a întors la București, și-a făcut o echipă din cei mai loiali camarazi ai organizației prahovene și l-a executat ziua, în amiaza mare, pe prim-ministrul Călinescu, după ce primise, în prealabil, binecuvântarea conducerii legionare din exil, condiționată doar de „înlăturarea preventivă și simultană" a tandemului Carol-Călinescu.[22]

Putem spune că asasinul Miti Dumitrescu acționează pe fondul deziluziei suferite din cauza destrămării mitului în care crezuse, cel al imortalității „Căpitanului". Acest mit suscitase emoțional până și pe cele mai lucide minți ale gardiștilor, așa cum este cazul inginerului Virgil Ionescu: „Cum să reziști fanteziei [...]? Logica nemaiservind la mare lucru, adesea mă întrebam cum ar fi dacă ar mai reapărea Căpitanul? La această întrebare simțeam inima crescând în mine și o căldură ca o bună stare făcea să-mi alerge sângele mai vioi în vine [...]"[23]. Camaradul Ion Fleșeriu, avocat sibian și doctor în drept, la fel, își pune speranța în zvonurile că liderul Legiunii ar fi în viață: „În postul Paștelor [din 1939, n.n.] mă pomenesc chemat la cancelarie [cancelaria lagărului unde se afla închis, n.n.]. Venise soția să mă vadă. Întreb pe Felicia de Luchi și Mihăiaș, apoi, în șoaptă, dacă știe ceva despre Căpitan. Ea îmi răspunde că «trăiește». Așa circulă zvonul afară. A fost destul ca să-mi întărească și mai mult

convingerea avută“[24]. Chiar văduva lui Codreanu, Elena, susține într-un interviu acordat ziarului englezesc *Daily Mail* faptul că „bărbatu-său n-a fost ucis, că împușcarea adusă la cunoștința publicului e o invenție a Poliției și că Zelea e bine și sănătos închis la Jilava!“[25] Deși, inițial, se declară nedumerit de veridicitatea celor declarate de Elena Codreanu, Constantin Argetoianu înțelege imediat scopul interviului, și anume „crearea unei legende, a legendei Căpitanului încă în viață și în lanțuri, a Căpitanului ce trebuie liberat“, concluzia tuturor acestor declarații fiind elocventă: „Odată cu Căpitanul se ținea astfel în viață și Mișcarea Legionară...“[26]

16. Asasinatul legionar și masacrul carlist. Cinci perspective personale

VOM ÎNCERCA SĂ SURPRINDEM TRĂIRILE PE CARE CINCI personaje le-au avut în ziua asasinării prim-ministrului Armand Călinescu, deoarece evenimentul fatal are conotații diferite pentru actorii implicați în micul război civil din societatea românească. Vom cerceta amănuntele intime din jurnalele protagoniștilor, și anume pe cele ale regelui, consilierului regal Argetoianu, intelectualului evreu Mihail Sebastian, intelectualului legionar Virgil Ionescu și țăranului legionar Nicolae Ciolacu.

Rezidenții Palatului Cotroceni se alarmează la ora „14.00 și câteva minute", când, scrie regele în jurnalul său, „în mijlocul executării la Radio a Valsului Imperial, muzica s-a întrerupt și am auzit o voce gâfâindă strigând în microfon «Ne asasinează!» o «echipă de legionari»".[1] Într-adevăr, camarazii pătrund în forță la postul național de radiodifuziune, preiau controlul asupra transmisiunii și încearcă să anunțe execuția prim-ministrului. După acest moment, Ernest Urdăreanu, ministrul Palatului, este trimis în oraș pentru a verifica situația din teren, iar acolo „l-a găsit pe Armand căzut jos [mort, n.n.], cu picioarele încă în mașină"; confirmarea asasinatului îl face pe Carol să dispună imediat contactarea partenerei sale de viață, Elena Lupescu, pentru ca aceasta „să vie la Cotroceni, ca măsură de siguranță".[2] Două

ore mai târziu, la 16.00, regele se întrunește cu câțiva miniștri pentru „a discuta posibilitățile viitorului“ și a stabili numele noului prim-ministru; odată epuizate cele câteva opțiuni disponibile, regele se oprește asupra persoanei generalului Ghiță Argeșanu: „E energic, nu-i e frică [...] și va putea să-și asume răspunderea completă a tuturor măsurilor cari trebuiesc luate spre a face complectă curățire, iar din punct de vedere politic nu va încurca, căci va asculta de ceea ce i se va spune“[3].

Constantin Argetoianu află imediat de asasinarea prim-ministrului și, doar o oră mai târziu, merge să viziteze locul crimei, însoțit de câțiva amici din lumea politică: „Cadavrele [al lui Călinescu și al polițistului care-l însoțea, n.n.] fuseseră de curând ridicate – E de necrezut, dar am aflat mai târziu că corpurile neînsuflețite au rămas 45 de minute trântite pe pământ... –, o pată mare de sânge încă neînchegat se întindea pe caldarâm în fața ușii trăsurii, pe jumătate deschisă“[4]. Mai apoi se deplasează la locuința din capitală a lui Armand Călinescu și ne relatează atmosfera din sânul familiei îndoliate: „Acasă la Călinescu, lume multă, jale și bocete. D-na Călinescu și fiu-său sosiseră la orele 11 de la țară și așteptau pe Călinescu cu masa... Iancu Mitilineu făcea pe ordonatorul doliului, ducea persoanele de seamă sus la coana Adela, îndepărta pe alții. [...] Durerea soției și a fiului erau sfâșietoare...“[5] Nici nu-și încheie bine vizita protocolară adresată familiei Călinescu, că, în aceeași zi, la locuința sa din București reîncep jocurile politice: „O droaie de lume la mine, ca la cafenea. Mă vedeau toți prim-ministru și nu voiau să mă lase singur...“[6] Ceva mai târziu, seara, află că toate calculele, planurile și strategiile sunt lipsite de sens, întrucât de la Palat i se comunică „numirile generalului Argeșanu, generalului Ilcuș și a lui Gavrilă [Marinescu n.n.]“; desemnarea unor generali la președinție, interne și apărare națională trădează intențiile răzbunătoare ale

regimului carlist, de unde până și Argetoianu, om politic experimentat, este surprins de cruzimea și amploarea măsurilor punitive: „Dar așa un masacru cum l-au săvârșit [autoritățile, n.n.] nu s-a văzut nicăieri decât în cursul războaielor civile..."[7] Are să descopere „cu oroare", în dimineața imediat următoare, că noul guvern i-a împușcat pe cei nouă suspecți din cazul Călinescu, „chiar pe locul unde săvârșiseră atentatul", legionarii fiind lăsați expuși pe caldarâm, pentru ca oamenii să vadă care va fi „de aci înainte soarta asasinilor trădători de țară."[8] Argetoianu alege să viziteze scena muzeului macabru, amenajat pe străzile capitalei: „[...] locul execuției era asaltat de lume de tot soiul venită să vadă ca și mine. [...] toți cei uciși erau cu fețele umflate și pline de sânge, unii lângă alții, unii peste alții, era o mocirlă de sânge, de vânătăi, de păr închegat, de veștminte maculate și zdrențuite. Unul din cadavre avea încă mâinile legate la spate. Toți tineri, în floarea vârstei"[9]. Trei zile mai târziu, la ceremonia de înmormântare a lui Călinescu, Argetoianu află chiar „din gura lui Gavrilă Marinescu", ministrul de interne, despre „noua ecatombă" a guvernului, care, „tot așa, fără judecată", a mai ucis „vreo 350-400 de gardiști".[10]

Scriitorul evreu Mihail Sebastian[11] consideră că asasinarea prim-ministrului României contribuie și mai mult la destabilizarea politică a țării, ceea ce ar putea încuraja o invazie a naziștilor sau a sovieticilor – aceiași care ocupaseră, de curând, Polonia. Atentatul îi amplifică starea de nesiguranță și sentimentul de neputință: „De la un ceas la altul, de la o zi la alta, putem pierde totul, adăpost, pâine, bruma de securitate pe care o mai avem, viața. Și nu e nimic, absolut nimic de făcut"[12]. Acesta vizitează, la rândul său, scena muzeului macabru din capitală, adică piațeta în care autoritățile au ales să expună cadavrele celor nouă legionari executați; acolo nu poate decât să observe absurdul naturii umane, degradarea, meschinăria și cinismul miilor

de oameni veniți să vadă grozăvia, strânși laolaltă ca „într-un imens bâlci“ lugubru: „Se râdea, se glumea. [...] Cine nu răzbea până în primul rând nu vedea nimic. O cucoană de lângă mine zicea: «Ar trebui să se ție ordine, să ne pună pe două rânduri, să vadă fiștecare.» Oameni din împrejurimi aduseseră scări de lemn și cine voia să vadă mai bine plătea 2 lei ca să se urce și să privească de sus, peste rânduri. «Nu face!» zicea un tip care plătise 2 lei, dar rămăsese dezamăgit. «Nu face, nu se văd decât picioarele.» Totul mi s-a părut atroce, umilitor, deșănțat“[13]. Află, mai apoi, că „același spectacol s-a repetat întocmai la Craiova, la Ploiești, la Turnu Severin“ și că „toți legionarii din lagăre și închisori au fost împușcați“; îi vine greu să creadă că masacrul carlist nu i-a ocolit și pe intelectualii gardiști, cum sunt vechii săi colaboratori de la asociația culturală „Criterion“, Mișu Polihroniade și Alexandru Christian Tell, uciși în lagărul de la Râmnicu Sărat. Deși conștientizează faptul că intelectualii asasinați acum, „toți laolaltă și fiecare în parte, ar fi asistat nepăsători la o teroare legionară“, se interesează de soarta prietenilor săi legionari, de cea a profesorului Nae Ionescu și a scriitorului Mircea Eliade. I se confirmă că „Nae e în viață, acasă la el, bolnav în pat, dar viu“, iar lui Eliade îi face o scurtă vizită de curtoazie. Pe cel din urmă îl găsește demoralizat, cu o atitudine „prăpăstioasă“, interiorizând „o ură teribilă, care ar vrea să strige și nu poate“: „Mi-a spus că represiunea de acum e criminală, «acum, când dușmanul e la hotar». Dar asasinarea lui Armand Călinescu nu s-a făcut tot «cu dușmanul la hotar»? I-am pus întrebarea și a ridicat din umeri“[14]. Mihail Sebastian încearcă să empatizeze cu drama intelectualilor vânați pentru simpatiile lor politice (gardiste) – „sunt omenește îngrozit“ –, dar găsește că propria sa situație, cea a intelectualului evreu aflat într-o societate antisemită, este și mai cumplită: „Mi se pare că eu am mai multă îndreptățire morală să fiu dezolat decât

el [Mircea Eliade, n.n.]. Fiindcă el – într-un fel sau altul – a vrut, a consimțit [să fie simpatizant legionar, n.n.]“[15].

Lăsăm deoparte elita capitalei și călătorim până în Cadrilaterul Dobrogei pentru a descoperi povestea camaradului Nicolae Ciolacu – țăran aromân, șeful unei garnizoane legionare comunale din județul Durostor. Ziua de 21 septembrie îl surprinde la muncile câmpului, „la plug, la aratul și semănatul grâului“, când află de la un consătean de-al său despre asasinarea prim-ministrului de la București.[16] Fiind cunoscut în sat ca activist legionar, câteva ore mai târziu, „pe la miezul nopții“, „un grup de jandarmi și garda comunală“ încearcă deja să-l aresteze: „Plutonierul Moțoc: «Deschide ușa, Ciolacule, că avem ordin de la Ministerul de Interne și, dacă nu deschizi, spargem ușa. [...] Mama ta de bolșevic, deschide!» Nicolae Ciolacu: «Nu deschid, am soția bolnavă.»“[17] Jandarmii se văd nevoiți să amâne arestarea țăranului nostru până în dimineața următoare, timp în care acesta arde, în cuptorul cu vatră, „filă cu filă“, întreaga literatura gardistă pe care o deține în casă. Efortul său de peste noapte nu are nici un efect, întrucât, chiar dacă nu i se găsește nimic compromițător la percheziția efectuată de jandarmi, tot ajunge în arestul rezervat camarazilor din comună: „După ce s-a închis ușa [celulei, n.n.], am dat mâna cu toți. [...] Tineri cum eram atunci, noi ne bucuram și vorbeam între noi, aprobând eliminarea lui Armand Călinescu, călăul neamului românesc“[18]. O săptămână mai târziu, cei arestați sunt transportați pe maidanul unei comune învecinate, unde maiorul de jandarmi îi amenință și le pune în vedere renunțarea la crezul legionar: „O bandă de legionari, de bolșevici, au asasinat pe marele om de stat, prim-ministrul Armand Călinescu. Poporul a știut să pedepsească acea bandă de legionari, iar guvernul va ști și el să pedepsească pe oricine îi va sta împotrivă. Toți care sunteți de față veți da câte o declarație că

vă desolidarizați de Mișcarea Legionară"[19]. Toți semnează fără să ezite și se întorc la vetrele lor.

Toamna anului 1939 îl găsește pe legionarul Virgil Ionescu, internat, sub pază, la Spitalul Militar din Brașov, alături de câțiva camarazi bolnavi, transferați și ei din lagărele carliste în vederea însănătoșirii. Detenția relativ tihnită din spital le este tuturor întreruptă de vestea asasinării lui Armand Călinescu: „După un prim moment de mulțumire, a urmat îngrijorarea! Ce se va întâmpla cu noi?"[20] Atitudinea binevoitoare a celor ce asigurau paza se schimbă brusc, odată cu înlocuirea imediată a gardienilor vechi și amabili cu jandarmi „gradați", loiali regimului, „înrăiți"; Virgil Ionescu descrie atmosfera tensionată din salonul său, care-i găzduia pe deținuții politici transferați de la închisoarea Râmnicu Sărat: „Vorbeam între noi în șoaptă, deși nimeni străin nu era în dormitor. Nu mai ieșeam pe sală nici unul, ne simțeam mai în siguranță împreună"[21]. În aceeași zi, târziu, în noapte, pacienții legionari sunt treziți intempestiv de jandarmi pentru a li se aduce la cunoștință sentința: „Colonelul, încruntat, scoate o hârtie și ne-a citit numele, întâi ale acelor de la Râmnicul-Sărat, apoi Pihu și Hergheleglu. Ne-a ordonat să ne îmbrăcăm. Știam care va fi urmarea [...]"[22]. Din câte se pare, o intervenție de ultim moment din zona cercurilor carliste îi salvează pe trei dintre cei programați pentru execuție: „[...] un sergent-instructor [...] a întins colonelului o notă telefonică, primită între timp la Comandament. Colonelul o desface, a citit-o și apoi spune: Virgil Ionescu, Radu Budișteanu și dr. Milcoveanu rămân pe loc. [...] Dacă acea notă telefonică ar fi sosit o jumătate de oră mai târziu, ar fi fost prea târziu, totul s-ar fi terminat și pentru noi!"[23] Așadar, intelectualii grupului supraviețuiesc măcelului, și anume Virgil Ionescu, Radu Budișteanu și Șerban Milcoveanu, dar ceilalți șapte camarazi ai lor sunt împușcați „într-o poiană din apropierea Brașovului"[24].

Celor nouă legionari uciși și expuși în acel „muzeu" macabru de la București și celor șapte victime provenite de la Spitalul Militar din Brașov li se alătură alți 44 de camarazi executați în lagărul de la Miercurea Ciuc, 31 în lagărul de la Vaslui, 13 la închisoarea din Râmnicu Sărat și, suplimentar, câte doi-trei gardiști din aproape fiecare județ al țării – capturați și uciși pe loc. În noaptea zilei de 21 septembrie 1939 sunt asasinați peste 250 de legionari, adică o bună parte dintre liderii vechi ai organizației, precum Alexandru Cantacuzino, Gheorghe Clime, Alexandru Christian Tell, Mihail Polihroniade, Bănică Dobre, Nicolae Totu, Ion Banea, Traian Cotigă, Grigore Pihu, Ion Belgea, Ion Antoniu, Victor Dragomirescu și mulți alții.[25] Bilanțul execuțiilor arbitrare din țară ne confirmă punerea în scenă a unui masacru, cinic și odios, regizat chiar de autoritățile carliste; fapta, va spune senin Carol II în însemnările sale, „își are justificarea în interesul liniștei țării"[26].

Fastul funeraliilor organizate pentru Armand Călinescu, în prezența regelui, a miniștrilor și a numeroșilor politicieni asociați Palatului trădează intenția de a salva imaginea de autoritate și de forță a regimului. Solemnitățile oficiale și slujba religioasă au loc în cadrul atmosferei somptuoase de la Ateneul Român, în acordurile marșului funerar din „Siegfried" de Wagner: „În rotonda Ateneului, unde corpul său neînsuflețit și ciuruit de gloanțele asasine zăcea pe un catafalc somptuos, înecat sub valurile de flori, încă de la ora 9 a.m. a sosit M. S. Regele, urmat de Măria Sa Voevodul Mihai. Suveranul, îndată după sosire, a prins cu mâna Sa augustă de perna purpurie prezentată de dl general G. Argeșanu [...] decorația Carol I, cel mai important ordin al țării"[27]. Mai apoi, copii aliniați de-a lungul străzilor acompaniază cortegiul până la Gara de Nord, pentru ca un al doilea set de ceremonii și discursuri să aibă loc la Curtea de Argeș – locul înhumării decedatului. Carol II nu-și ascunde propria

nesiguranță, îndoielile și incertitudinile, sentimente care-l încearcă în ziua înmormântării omului său de încredere: „Cu această zi s-a încheiat o epocă a istoriei noastre, o epocă ce dădea mari speranțe și pe care eu mă bizuiam că pot face lucruri mari [...]. Mâne, ce se arată, ce zori se vor deschide pentru mine și pentru țară? Actualmente, nu văd decât neant. Pe cine să mă bizui? [...] Trebuie chibzuială și hotărâre să ies din încurcătura de azi [...] Azi e în primejdie chiar regimul și, prin regim, eu și ideea monarhică“[28].

17. De la măcelul din toamnă la destinderea din primăvară

MASACRAREA ELITEI LEGIONARE NU ECHIVALEAZĂ CU sfârșitul campaniei revanșarde pe care o întreprinde regimul carlist, astfel că ajung să fie pedepsite până și cele mai insignifiante atitudini favorabile curentului gardist. Am ales să documentăm un caz aparent banal, dar relevant pentru fixația autorităților de a controla fiecare aspect al societății românești. Seria evenimentelor debutează la doar câteva zile după lichidarea în plină stradă a președintelui Consiliului de Miniștri. Rolul principal este atribuit unui „anume individ", inginerul Budulică, mobilizat în armată cu gradul de fruntaș și trimis mai apoi într-un regiment staționat în Ardeal. Șeful postului de jandarmi din comuna Sâncraiul Almașului raportează că fruntașul Budulică, pe când se afla în „anturajul unui ofițer [indescifrabil, n.n.], în casa preotului ortodox din comuna Tămașa", „s-a esprimat cu diferite cuvinte în favoarea legionarilor, zicând că legionarii își vor atinge țelul și scopul urmărit".[1] Șeful de post, în formularea acuzațiilor, se bazează pe depoziția numitului Ștefan Răcășanu, tot preot, ginerele preotului în casa căruia nefericitul fruntaș ar fi făcut declarațiile compromițătoare. Părintele Răcășanu, mai scrie șeful de post, a „observat imediat că numitul simpatiza cu fosta organizație Garda de Fier", motiv pentru care i-ar fi transmis fruntașului că „nu mai merită

să poarte numele de ostaș și de român, așteptând momentul cel mai potrivit pentru a informa Legiunea de Jandarmi".[2] Cercetările întreprinse de autorități iau o turnură neașteptată, inedită, întrucât familia denunțătorului garantează pentru buna-credință a fruntașului Budulică; iată declarațiile făcute de socrul preotului Răcășanu, preotul Mărgineanu, care îl contrazice pe mai tânărul său ginere: „Nu este deloc adevărat că în casa mea s-ar fi discutat sau aș fi căutat să permit să se discute chestiuni politice precum legionarismul. [...] Pe frt. Budulică l-am cunoscut [...]. Despre acest băiat pot face declarații decât numai bune"[3]. Mărturia preotului Mărgineanu este confirmată de soția sa, cât și de două dintre fiicele sale. Cele din urmă, Emilia și Victoria, își nuanțează povestea și mai arată că fruntașul ar fi admis, totuși, că a fost legionar, însă doar „atâta timp cât această mișcare n-a devenit dăunătoare intereselor de stat".[4] Incerta situație a declarațiilor contradictorii este tranșată rapid de către ajutorul comandantului Legiunii de Jandarmi Cluj, printr-o rezoluție superficială, subiectivă și facilă, menită să legitimeze teza trădării: „Cunoscută fiind persoana preotului Ștefan Răcășanu, pe a cărui depoziție se poate conta, cred că fruntașul [...] este un înfocat legionar și în consecință se impune cercetarea și verificarea temeinică a trecutului său, cât și a activității sale prezente în cadrul fostei mișcări legionare"[5]. Funcționarii jandarmeriei își dau concursul seriozității atunci când, în timpul instrumentării cazului, nu reușesc să-l interogheze și pe fruntașul acuzat de trădare, „deoarece regimentul [fruntașului Budulică, n.n.] se găsește dislocat cu direcție necunoscută".[6] Cu toate acestea, pentru a-și dovedi utilitatea în lupta împotriva legionarismului, jandarmii raportează temeinic cele descoperite, iar situația fruntașului Budulică ajunge să fie adusă în atenția tuturor structurilor ierarhice ale instituției, de la șef de secție la ajutor comandant de legiune, comandant de legiune și

comandant de corp de armată. Cazul ajunge, în cele din urmă, pe masa de lucru a ministrului apărării naționale, informat, pesemne, de *marea trădare* din sânul armatei naționale. Demersurile întreprinse pentru acuzarea presupusului simpatizant legionar seamănă mai degrabă cu o vânătoare de vrăjitoare, o situație demnă de teatrul absurdului, o tragicomedie românească inspirată de lumea birocrației absurde din „Procesul“ lui Franz Kafka.

Supravegherea strictă a celor suspectați de simpatii legionare nu are nicidecum efectul scontat. Horia Sima relatează că „un mare număr de organizații și-au reluat activitatea“, după doar o lună de la tragica noapte de 21–22 septembrie 1939.[7] Țăranul dobrogean Nicolae Ciolacu – cel constrâns să semneze declarația de renunțare la crezul gardist – admite că nu a „încetat nici un moment activitatea legionară“ și, alături de câțiva consăteni de-ai săi, ține „treaz duhul Mișcării“.[8] Cu toate că nu sunt consemnate acte notabile de violență politică, oamenii regimului se tem, în continuare, ca nu cumva să fie vizați de vreun nou asasinat legionar. Siguranța Statului se alarmează în noiembrie 1939 din pricina unor informații care sugerează iminența unui atentat împotriva lui Victor Iamandi, noul ministru al internelor. Se pare că aproape douăzeci de gardiști erau „hotărâți să tragă“ asupra trenului folosit de ministru pentru deplasările sale oficiale, drept urmare, pentru a preveni agresiunea, se iau măsuri excepționale de siguranță: „În vagonul dinainte și în cel care urma [vagonul ministerial, n.n.] fuseseră instalați jandarmi cu revolvere-mitraliere și numai astfel păzit a putut ajunge logofătul Dreptății [ministrul Iamandi, n.n.] la Iași“[9]. În cursul lunii februarie din anul următor „se vorbește“ chiar despre un complot împotriva regelui Carol, pus la cale de către „gardiștii refugiați în străinătate“.[10] Cu toate că autoritățile rămân permanent în alertă, nu se materia-

lizează nici unul dintre atentatele vehiculate în iarna dintre anii 1939 și 1940.

Primăvara anului 1940 aduce cu sine o neașteptată relaxare a măsurilor polițienești impuse simpatizanților Mișcării Legionare. Exponenții regimului autoritar se sucesc complet, dacă este să ținem cont de masacrul comis în toamna anului precedent, și aleg calea unei înțelegeri amiabile cu cei considerați, până odinioară, teroriști. În acest sens, regele își mandatează miniștrii – pe ministrul Palatului și pe cel al internelor – să negocieze cu reprezentanții gardiștilor din țară. Așa se face că, printre alte gesturi de curtoazie, ministrul Mihail Ghelmegeanu – noul șef de la Interne – organizează o ședință la care sunt invitați să participe inclusiv delegați ai lagărelor de la Vaslui și Miercurea Ciuc; camaradul Ion Fleșeriu rememorează momentul: „Întrunirea se ține în localul Ministerului de Interne [...]. Se țin discursuri. Se fac promisiuni. [...] Cei ce veniseră din cele două lagăre se întorceau în ele doar ca să-și ia bagajele și să transmită știrea destinderii sutelor de camarazi [...]"[11]. Monarhul insistă să oficializeze noua logodna politică și, drept urmare, îi primește în audiență pe șapte dintre liderii grupării împăciuitoare a Legiunii, pe Vasile Noveanu, șeful misiunii de conciliere, pe Ilie Gârneață și Radu Mironovici, vechii colaboratori ai lui Codreanu. Discuțiile sunt cât se poate de amicale, iar trecutul violent este lăsat în urmă, fiind pus pe seama unor simple neînțelegeri, „cari au pricinuit, deci, toate nenorocirile"[12]. Mai apoi, legionarii își mărturisesc loialitatea față de suveran, în vreme ce Carol se arată generos și promite să-i elibereze pe toți deținuții din lagăre. Angajamentele asumate de cele două părți sunt făcute publice, pentru ca toată lumea să știe că, de-acum înainte, Tronul și Legiunea vor pune umărul la reconstrucția țării.

Noua alianță perfectată de rege nu pare să fie foarte credibilă, din moment ce – confirmă și Argetoianu – „adevărații

gardiști, conducătorii Mișcării Legionare, au fost în parte uciși și în parte au trecut granița și s-au refugiat în Germania“[13]. Agenții Siguranței Statului testează atitudinea membrilor comandamentului din capitala Germaniei și raportează că „legionarii refugiați în străinătate, în special Horia Sima, sabotează acțiunea de destindere preconizată de Guvern“[14]. Legionarii din Berlin, într-adevăr, fac tot posibilul pentru a dezavua așa-zisa reconciliere, așadar denunță înțelegerea asumată de unii camarazi ilegitimi din țară și acuză regimul carlist de ipocrizie, întrucât politica împăciuitoare ar urmări doar acapararea și discreditarea Mișcării. Toate acestea se regăsesc scrise într-un memoriu transmis autorităților germane, semnat de Constantin Papanace, Horia Sima, Elena Codreanu (văduva lui Corneliu) și alți treizeci de lideri autoexilați. Regele înțelege, în cele din urmă, că nu are de ales și trebuie să-i includă în planurile sale împăciuitoare și pe teroriștii din Berlin – așa cum îi numește. Autoritățile, prin miniștrii Ghelmegeanu și Urdăreanu, încheie o înțelegere cu legionarii mai docili din țară, cu Radu Mironovici, Constantin Stoicănescu și Augustin Bidianu, pentru ca aceștia din urmă să medieze un armistițiu cu cei din Comandamentul de la Berlin, dar negocierile eșuează, deoarece monarhul nu poate accepta condițiile rigide puse de Sima și Papanace: „Dobitocii de peste graniță au pus condiția pentru raliere ca să ne atașăm politicește de Germania“[15].

Capturarea lui Horia Sima face ca întreaga poveste să ia o întorsătură cu totul neașteptată.

Acesta revenise clandestin în România, dar sfârșește în custodia jandarmilor, fiind transportat la sediul serviciului secret din capitală. Toți oamenii regelui – după ce-l interoghează riguros – se lasă convinși că nu au nicidecum de-a face cu teroristul intransigent, așa cum se așteptau, ci, chiar din contră, descoperă un personaj aparent moderat, calculat și onest, care își dă silința să le facă tuturor pe plac. Deși

afirma cu șase luni mai devreme că Sima „trebuie prins și suprimat", acum Carol primește asigurări că acest om „sincer", „rațional și deloc prea radical" i-ar putea fi util planurilor sale politice.[16] Situația teroristului arestat se schimbă dramatic și, așa cum se exprimă Argetoianu, ajunge direct „de la Pușcărie la Palat".[17] Cu toate că Sima sfârșește arestat în ultima decadă a lunii mai, doar o lună mai târziu, monarhul însuși îl primește într-o audiență oficială la Palatul Regal și, la sfârșitul lunii iunie, ajunge să fie numit subsecretar de stat la Educație, în Guvernul Tătărăscu. Duplicitatea liderului legionar ori naivitatea și inconsecvența oamenilor regimului nu au cum să-i scape experimentatului Argetoianu; iată ce scria acesta în însemnările sale din 21 iunie 1940:

> Ghelmegeanu „mi-a mai explicat" rostul audienței lui Sima. Mai întâi Sima a dovedit că nu a fost amestecat întru nimic (!!) în diferitele acte de terorism săvârșite de legionari. E un mielușel nevinovat. N-a intrat în țară clandestin ca să organizeze atentate, ci ca să-și mai vadă prietenii și neamurile de care îi era dor. Apoi, de când a fost arestat, s-a convins că numai lângă Rege e bine și, abandonând tot ce a adorat până acum, s-a aruncat în brațele lui Urdăreanu... Audiența cu comunicat a avut ca scop să se aducă la cunoștința întregii Mișcări Legionare (mai există vreuna?) că unul din principalii ei conducători a trecut de partea stăpânirii... Foarte frumos. Mi-am permis să fac însă lui Ghelmegeanu următoarea observație: „Acum un an Majestatea Sa împușca pe gardiști – acum îi primește în audiență. Trebuie să admitem că fie acum un an, fie acum, Majestatea Sa a greșit. Și trebuie să mai conchidem că a greșit acum, căci ar fi teribil de tragic să conchidem că a greșit când a curmat atâtea vieți nevinovate!"[18]

Monarhul, preocupat (disperat) să câștige bunăvoința Germaniei naziste, merge mai departe cu planurile sale de a se asocia curentului naționalist și pariază pe cooptarea Mișcării Legionare la guvernare. La 4 iulie 1940 îl demite pe Tătărăscu, îl desemnează prim-ministru pe industriașul filogerman Ion Gigurtu și numește trei miniștri legionari,

pe Horia Sima și pe doi dintre artizanii inițiali ai destinderii, pe Noveanu și Bidianu; Sima preia portofoliul Culturii, Noveanu pe cel al Inventarului, iar Augustin Bidianu este instalat subsecretar de stat la ministerul finanțelor. Noua demnitate publică îl ajută pe Horia Sima să evite detenția, să scape de anatema teroristului și să obțină legitimitatea necesară pentru frecventarea cercurilor politice din capitală, dar, în același timp, ministeriatul îi strică socotelile cu gardiștii, care nu pot vedea cu ochi buni orice fel de întovărășire cu regimul carlist. Așa se face că Sima joacă la două capete, acceptă nominalizarea ministerială, dar demisionează intempestiv la doar două zile de la investire. Se disociază de regim (tocmai acum!) printr-o scrisoare publică în care evidențiază situația execrabilă a țării pe plan internațional, pune responsabilitatea pierderii Basarabiei în sarcina clasei politice tradiționale, condamnă atitudinea defetistă a celor incapabili să apere patria, acuză bolșevizarea societății și denunță aparența naționalistă a cabinetului Gigurtu. Putem spune că tânărul legionar a izbutit să-i manevreze abil (să-i păcălească!) pe toți cei din zona Palatului. Carol remarcase tardiv „ambiția lui fără saț" și „un particularism care arată tendința de a fi el stăpân"[19], dar monarhului nu-i rămâne decât să-l înlocuiască pe ministrul demisionar, tot cu un legionar, cu Radu Budișteanu, eliberat recent din lagărul de la Miercurea Ciuc. Nădăjduiește în van că grupul format din Noveanu, Bidianu și Budișteanu va fi suficient de credibil pentru a obține ralierea Mișcării Legionare în jurul Tronului.

III. Deziluzia regimului carlist

INSTABILITATEA POLITICĂ SE CRONICIZEAZĂ ÎN ULTI-mul an de existență al regimului carlist, când la cârma Consiliului de Miniștri se succedă nu mai puțin de cinci președinți: Argeșanu, Argetoianu, Tătărăscu, Gigurtu și Ion Antonescu. Până și Carol, deși are puteri discreționare, deplânge fragilitatea și instabilitatea propriilor sale guverne: „Prin jurământul de astă-seară [al cabinetului Argetoianu, n.n.], se formează al 17-lea guvern al meu în 9 ani și al 3-lea din anul acesta. Când voi ajunge, oare, la o stabilitate mai mare?“[1] Așadar, interimatului scurt și violent al generalului Argeșanu – executorul masacrului din 21–22 septembrie 1939 – îi urmează Constantin Argetoianu, un maestru al jocurilor de culise și un fervent susținător al dictaturii. Regele și noul său prim-ministru stabilesc păstrarea echipei ministeriale a răposatului Armand Călinescu, iar în privința programului politic își propun „introducerea unei mai mari sobrietăți în viața de toate zilele“, „întărirea F.R.N. [Frontul Renașterii Naționale, n.n.] și a regimului“.[2] Toate aceste frumoase declarații de intenție nu doar că nu țin locul unui program politic coerent, dar nici nu-i asigură lui Argetoianu mai mult de două luni la șefia guvernului. Monarhul se prevalează de pretextul că „bătrânul președinte al Consiliului nu ține lucrurile în mână“ și trece la formarea a ceea ce el

numește „cel mai ideal guvern“, cu același Gheorghe Tătărăscu la timonă.[3] Doar șapte luni mai târziu, la debutul verii anului 1940 și după căderea Parisului în mâinile naziștilor, aflăm că nici Tătărăscu n-ar mai fi bun, că „și-a pierdut nervul“ și că acum trebuie un germanofil; desemnat de această dată este Ion Gigurtu, un industriaș înstărit, politician fascist și antisemit, fost ministru în guvernele Goga și Tătărăscu, dar, mai ales, filogerman, așa încât „prezintă maximul de avantagii, cu toate defectele lui“.[4] Carol se amăgește cu ideea că prin investirea unui cabinet populat cu naționaliști de toate sortimentele – inclusiv legionari – va câștiga bunăvoința nemților.

Tot în această perioadă se reorganizează Frontul Renașterii Naționale, partidul unic de inspirație fascistă, inventat pentru a substitui toate celelalte formațiuni politice din România. Cu toate că are exclusivitate pe scena politică, Frontul nu reușește să-i adune laolaltă pe liderii partidelor tradiționale și nici nu creează vreo adunare populară în jurul Tronului. Locul acestei structuri nefuncționale este luat de Partidul Națiunii, înființat la 22 iunie 1940, cu același scop, aceleași reguli și aceiași oameni. Regele admite că Frontul Renașterii Naționale „a dat greș“ și „nu s-a organizat temeinic“, dar promite că înființarea Partidului Națiunii „e un moment istoric și care însemnează o nouă pagină în istoria României“.[5]

Liderii vechi, legitimi, ai țărăniștilor și liberalilor fac un act de bravură din refuzul de a sprijini regimul autoritar carlist. „Cercurile politice sunt adânc tulburate“ – remarcă și Constantin Argetoianu –, în vreme ce „toată lumea urlă împotriva regimului, împotriva lui Tătărescu și, ce e mai grav, împotriva regelui“.[6] Iuliu Maniu își manifestă disidența într-un mod ostentativ și, așa cum arată o notă informativă a Jandarmeriei, atitudinea sa potrivnică reprezintă o sursă de inspirație pentru simpatizanții țărăniști din Ardeal, „sim-

patizanți neînscriși în Frontul Renașterii Naționale“[7]. Dinu Brătianu și Ion Mihalache, la rândul lor, îl sfidează pe rege și resping oferta de a deveni consilieri regali, ceea ce îl face pe Carol să scrie despre Mihalache că ar avea „o fire de țărănoi încăpățânat“, în timp ce refuzul lui Dinu Brătianu îl interpretează, la modul ironic, drept un „mare și frumos gest patriotic, în aceste momente tragice ale României“.[8]

Regele mai găsește susținere doar la personajele din eșalonul secund al clasei politice, la carliștii recrutați de la mai toate partidele din țară și care s-au perindat prin mai toate guvernele anilor ’30: Gheorghe Tătărăscu, Victor Iamandi, Mihail Ghelmegeanu, Richard Franasovici, Mitiță Constantinescu, Mircea Cancicov, Mihail Manoilescu sau generalul Paul Teodorescu. Monarhul sfârșește înconjurat doar de propria-i camarilă, de câțiva ofițeri, politicieni și industriași, cum sunt omniprezenta Elena Lupescu, ofițerii Ernest Urdăreanu (ministrul Palatului), Gavrilă Marinescu (șeful Poliției Capitalei), Radu Rusescu (colonel și funcționar al Palatului), Puiu Filitti (general, fratele Ellei, fosta iubită a regelui), Victor Dombrowski (primarul capitalei) și Nicu Condiescu (general și scriitor), industriașii Max Auschnitt și Nicolae Malaxa, bancherii Aristide Blank, Felix Wieder și Oscar Kaufmann. Nu puține sunt ocaziile în care toți aceștia sunt invitați la vânătoare, la Sinaia, la Scroviștea sau la Buciumeni, cât și la partidele de cărți organizate la Palat. „Pocherașul obișnuit“ devine activitatea tradițională a fiecărei zile de duminică[9], momentul potrivit pentru ca bancherii și industriașii grupului să piardă la masa de joc, în schimbul influenței dobândite, sume importante de bani; iată ce scrie Eugeniu Buhmann, secretarul particular al regelui, despre situația miliardarului Max Auschnitt: „Datorită importanței sale financiare precum și a relațiilor sale de strânsă legătură cu Urdăreanu, s’a putut bucura de atenția Suveranului [...]. A mai fost și adeseori partenerul lui

Urdăreanu și Dnei Lupescu la partidele de cărți ale acestora (dar n-am auzit ca Auschnitt să fi câștigat și el vreodată!)“[10].

Fenomenul corupției pare să fie generalizat la nivelul întregii țări, astfel că nu doar membrii Camarilei ori liderii clasei politice sunt implicați în operațiuni oneroase, ci și funcționarii mai mărunți ai armatei sau chiar funcționarii comunali. Corupția perceptorilor de taxe din județul Cluj constituie subiectul unei note informative din toamna anului 1939, unde sunt consemnate actele ilicite ale „funcționarilor veroși“ din mediul rural, respectiv abuz de putere, mită tradusă în litri de țuică, taxe încasate fără chitanță, supratаxare cu păstrarea diferenței pentru agentul statului, trafic de influență etc.[11] Autoritățile militare nu fac excepție de la metodele necinstite de înavuțire personală, deși situația înzestrării armatei naționale are acum o importanță aparte, în contextul războiului izbucnit în Europa. Totuși, până și regele constată îngrijorat „șperțuiala nemaipomenită“ de care se fac vinovați funcționarii responsabili cu recepționarea achizițiilor de armament.[12] Ambasadorul american de la București, la rândul său, evidențiază metodele „neglijente și necinstite“ ale celor însărcinați cu dotarea armatei.[13]

Relatările unui preot militar aduc în atenție situația precară a trupelor românești concentrate la graniță. Părintele Anițoiu, căci despre el este vorba, își ia în serios rolul de confesor militar și se străduie să-i aline pe soldații marcați de „tratamentul superiorilor“ și de „neajunsurile familiei de acasă“: „Bieții ostași erau tratați neomenește, dormind în grajduri, prin poduri sau afară, având sub cap pumnul și ca așternut mantaua militară [...]“[14]. Acesta constată îngrijorat „multă depresiune sufletească“, motiv pentru care, într-o singură lună calendaristică, se sinucid 46 de soldați ai Corpului 7 Armată, „prin împușcare sau ștrangulare“. Mulți se văd nevoiți să comită tot felul de infracțiuni minore, din pricina lipsurilor elementare pe care trebuie să le îndure și,

mai apoi, „din motive superficiale, cum sunt „frica de răspundere sau de pedeapsă“, aleg să-și curme viața, după cum reiese din cazurile descrise de preotul nostru: „Astfel, unul a pierdut un cal [...] și de frică că va fi pedepsit prea sever s-a împușcat cu propria armă [...]; altul [...] a furat de la bucătăria divizionului o bucată de slănină și câteva bucăți de cârnați. În timp ce se făceau cercetările, de spaimă că va fi descoperit, s-a spânzurat în grajd cu conovețul cailor, iar altul, pentru că a fost amenințat cu carceră aspră pentru că întârziase peste termenul de permisie cu câteva zile, s-a aruncat sub roțile trenului“[15].

Proasta aprovizionare a regimentelor mobilizate ori moralul scăzut al soldaților ridică serioase semne de întrebare în privința capacității armatei naționale de a răspunde provocărilor militare internaționale, mai ales că țara se află sub presiunea pretențiilor teritoriale ale Uniunii Sovietice, Bulgariei și Ungariei. Izolați politic pe plan intern și dependenți de bunăvoința nemților în plan extern, apologeții carliști încearcă să păstreze intacte granițele țării. Nu puțini speră că un compromis ar mai putea salva regimul carlist și, așa cum afirma Argetoianu, se întrebau „dacă nu cumva, pentru a scăpa de ocupația rusească, ar trebui să ne împăcăm cu ideea unei ocupațiuni germane“[16]. Toate aceste socoteli diplomatice sunt date însă peste cap la 26 iunie 1940, când Uniunea Sovietică activează clauzele secrete ale pactului Ribbentrop–Molotov și îi transmite României ultimatumul pentru cedarea Basarabiei, Bucovinei de Nord și a ținutului Herței. Consultările demarate cu aliații balcanici și occidentali ai țării se dovedesc inutile, deoarece nu doar Germania, ci și Italia, Iugoslavia sau Grecia se pronunță în favoarea cedării pașnice a provinciilor solicitate de sovietici. Regele decide întrunirea Consiliului de Coroană al țării, nu că ar fi avut prea multe opțiuni la îndemână, ci pentru a evita să-și asume de unul singur responsabilitatea renunțării fără

luptă la teritoriul național. Majoritatea covârșitoare a liderilor politici convocați, conștienți de expectativele sumbre ale unui război cu rușii, votează împotriva rezistenței armate.

Retragerea administrației românești din Basarabia se face într-un mod dezorganizat, chiar haotic, sub presiunea înaintării rapide a sovieticilor în teritoriul ocupat; tone de echipament militar sunt abandonate, cincisprezece mii de oameni sunt lăsați în urmă și devin prizonieri, alți zeci de mii de soldați și sute de ofițeri români dezertează, trei generali își abandonează diviziile pentru a se pune rapid la adăpost în Vechiul Regat, în vreme ce toți ceilalți se angajează într-o evacuare (fugă) disperată.[17] Nu doar umilința pierderii provinciilor istorice românești, dar și retragerea dezastruoasă a trupelor contribuie la discreditarea regimului, considerat incapabil să-și protejeze cetățenii. Regelui nu-i rămâne decât opțiunea remedierii propriei sale imagini șifonate, astfel că, în acest sens, apelează la serviciile istoricului Nicolae Iorga: „Urdăreanu a fost la Iorga să-l roage să spuie că eu am fost pentru rezistență [pentru rezistența armată a României, deci împotriva opțiunii exprimate de ceilalți politicieni în Consiliul de Coroană, n.n.]. A promis [Nicolae Iorga, n.n.] că va face ceva“[18]. Vigilentului Constantin Argetoianu nu-i scapă acest detaliu picant al vieții politice românești: „Paranoicul [Nicolae Iorga, n.n.] a deschis ieri cursurile lui de la Vălenii de Munte. În discursul său de inaugurare a declarat că el și Regele au fost contra cedării [Basarabiei, n.n.] – dar că alții au cedat-o. Ce porc!“[19]

Odată cu cedarea Basarabiei, liderilor politici nu le rămâne decât să facă tot posibilul pentru a evita pierderea Ardealului și a Cadrilaterului, drept consecință, regimul carlist depune toate diligențele în vederea parafării unei alianțe politice cu Germania nazistă – singura soluție percepută drept salvatoare. Reprezentanții României, ca să-și dovedească buna-credință, se retrag din Liga Națiunilor și

renunță benevol la acordul britanic de garantare a granițelor țării, în vreme ce regele instalează un prim-ministru filogerman și antisemit – pe Gigurtu –, se consultă frecvent cu reprezentantul misiunii diplomatice germane, trimite emisari la Berlin – care să tatoneze terenul – și încearcă obținerea unei audiențe la Hitler. Toate actele de bunăvoință întreprinse de partea română se lovesc de condiția rezolvării diferendelor teritoriale cu Bulgaria și Ungaria, cele două state fiind parte a sistemului de alianțe al Axei Roma-Berlin-Tokyo. Atitudinea intransigentă a naziștilor nu le lasă decidenților politici prea mult spațiu de manevră, prin urmare, după alte două ședințe ale Consiliului de Coroană, desfășurate la finalul lunii august, se admite cedarea Cadrilaterului, iar în cazul Ardealului se acceptă arbitrarea diferendului româno-maghiar de către puterile Axei. Germania și Italia, prin Arbitrajul de la Viena, stabilesc că România trebuie să cedeze o bucată consistentă din provincia Transilvaniei, un teritoriu de 45.000 km^2, cu aproximativ 2,5 milioane de locuitori, din care peste un milion sunt români. Transilvania de Nord, denumire sub care va fi cunoscută această nouă provincie a Ungariei, includea Oradea, Clujul, zona Bistriței-Năsăud și regiunea locuită de secui.

România acceptă să piardă, într-o singură vară, Basarabia, nordul Bucovinei, ținutul Herței, Cadrilaterul și Ardealul de Nord, adică o treime din teritoriul național. Alexandru Vaida-Voevod ține totuși să-și apere monarhul și să pună dezastrul pe seama fatalismului istoriei, a predestinării geografice și a metehnelor seculare ale națiunii: „El [Carol II, n.n.] era oare de vină pentru toate? Pentru legionarism, furtul de urne liberal, antisemitism, șperțul și corupția moștenită și inacerbată de veacuri, lipsa de omenie și de pudoare, situația geografică si etnografică a țării, nepregătirea Franței și Angliei, Münchenul [acordul franco-britanico-german, n.n.], pactul de amiciție germano-rus, dezastrul

Poloniei, iluzia încrederii în linia Maginot [sistemul de fortificații al Franței, n.n.], palavragismul bucureștean, mahalaua sufletească?"[20] Neagu Djuvara, pe de altă parte, condamnă resemnarea liderilor politici, care s-au abătut de la principiul conform căruia „nu cedezi un petic de pământ fără să tragi un foc de armă", susținând că o atitudine dârză în fața ultimatumului rusesc și a dictatului german ar fi fost cel puțin onorabilă și, astfel, conaționalii noștri ar „fi dat lumii o imagine mult mai nobilă".[21] Cursul ulterior al războiului, mai spune Djuvara, a dovedit că românii – în ciuda pierderilor omenești consistente – nu au izbutit decât să facă o „figură proastă în ochii tuturor": pe ruși i-au invadat, pe germani i-au trădat, iar pe aliații greci și sârbi i-au expus invaziei naziste.[22] În septembrie 1940 avem însă o certitudine: regimul carlist se află în pragul colapsului.

10 Puciul generalului și revoluția comandantului

LA ÎNCEPUTUL TOAMNEI ANULUI 1940, REGIMUL CARlist se vede copleșit de numeroasele probleme interne ale țării, acumulate în timp, cronicizate, maligne, cum sunt instabilitatea guvernamentală, corupția endemică, lipsa sprijinului popular, opoziția feroce a liderilor partidelor istorice și agresivitatea gardiștilor; în plan extern, nici după umilitoarele cedări teritoriale, chestiunile delicate nu par să-și fi găsit rezolvarea, întrucât implicarea în războiul european pare a fi iminentă, dar România se confruntă, în continuare, cu situația precară a înzestrării militare, moralul scăzut al trupelor și dependența costisitoare de bunăvoința celui de-al Treilea Reich. Monarhul însuși se arată descumpănit de realitatea politică apăsătoare și se gândește serios să renunțe la Tron. Veștile primite de la Victor Moldovan – emisarul trimis pentru a testa terenul politic din capitala Germaniei – nu fac decât să-i accentueze temerile: „I-am raportat regelui franc și deschis – scrie țărănistul Victor Moldovan, în însemnările sale –, fără înconjur, ceea ce am aflat la Berlin, și anume: că atmosfera pentru el este ostilă; că i se reproșează felul de a conduce țara, îndeosebi schimbarea mereu a guvernelor; că Hitler cere ca regele să accepte pe lângă tron un «Gauleieter» [guvernator german, n.n.]; în sfârșit, că ar avea de gând să-l detroneze“[1]. Însemnările regelui rețin

două ocazii în care acesta ia în calcul ideea abdicării, cum este cazul notițelor din preajma cedării Basarabiei: „Seara, mă culc amărât rău de tot. M-a apucat o deznădejde cumplită. Mă gândesc dacă n-ar fi mai cuminte să abdic“[2]. Mai apoi, arbitrajul de la Viena și pierderea Transilvaniei de Nord alimentează și mai mult previziunile sumbre ale monarhului: „Mă chinuie [...] gândul [...] dacă n-aș face mai bine să renunț la toate și să fac gestul suprem de a abdica. Simt că [...] se va acumula așa o cantitate de ură împotriva mea, încât cu greu voi putea ține capul sus. Atacurile vor fi conjuncte din partea lui Maniu și a Gărzii de Fier“[3].

Temerile celor de la Palat se adeveresc la scurt timp după cedarea unei părți însemnate din Ardeal, când toată lumea condamnă atitudinea defetistă, lașă a decidenților; tânărul Corneliu Coposu rezumă cel mai bine simțămintele național-țărăniste din epocă într-un articol publicat la o revistă locală din Blaj: „Am fost biruiți, fără sabie. Am fost abandonați, fără întrebare“[4]. Iuliu Maniu își mobilizează partidul și organizează manifestații populare în București și la Cluj, desfășurate în „trei zile consecutive“[5]. Comunistul Lucrețiu Pătrășcanu arată că scandările îi vizează pe vinovații externi, pe unguri, nemți și italieni, dar sunt și voci care strigă împotriva regimului carlist, deși protestatarii sunt totuși pașnici, „mulțumindu-se să voteze moțiuni și telegrame“[6].

Toată această tensiune socială din țară este abil exploatată de gardiști, care se folosesc de nemulțumirile existente pentru a incita spiritele și pentru a provoca autoritățile greu încercate. Câțiva camarazi se infiltrează printre protestatarii pașnici și trag focuri de armă la întâmplare, în văzduh, în Piața Sfatului din Brașov sau la Palatul Regal din Capitală, o acțiune destinată a le insufla oamenilor o „stare de psihoză revoluționară“[7]. Horia Sima merge și mai departe și se folosește de oamenii săi loiali pentru a pune la cale

înscenarea așa-zisei revoluții legionare. Astfel, sunt organizate acțiuni de sabotare și atacuri de gherilă asupra instituțiilor esențiale ale statului, de la nivel central sau local, din București, Brașov sau Constanța, fiind vizate chesturi de poliție, comandamente militare și inspectorate ale jandarmeriei, sedii ale operatorului de telefonie și ale radioului public, prefecturi, centre poștale și gări. Cu toate că majoritatea asalturilor eșuează predictibil, fiind mai degrabă acțiuni sinucigașe, sortite eșecului, acestea joacă un rol cert în instalarea nevrozei, în accentuarea sentimentului de panică de la Palatul Regal. Dezordinile provocate de legionari nu creează o emulație populară și nici nu beneficiază de vreun sprijin din partea celor neînregimentați, astfel că nu le putem interpreta drept o revoluție – așa cum fals pretinde Horia Sima: „Îndată după cunoașterea dictatului de la Viena, au izbucnit manifestații de protest [...]. [...] În 3 septembrie s-a suprapus peste ele revoluția legionară“[8].

Regele supraestimează agitațiile sociale și incidentele violente din țară, fiind impresionat peste măsură de protestatarii prezenți zilnic în Piața Palatului din Capitală: „De la Palat se aud focuri de pistol, arme venite din Germania, pocnitura caracteristică a «Mauser»-ului. Situația devine gravă, așa încât trebuie reacționat“[9]. Izolat de lumea exterioară, sfătuit doar de Urdăreanu și de câțiva ofițeri pe care-i mai consideră loiali, înțelege să apeleze la serviciile lui Ion Antonescu – deși, până mai ieri, acesta se găsea arestat la mănăstirea Bistrița, fiind considerat un inamic al regimului. Erou al Primului Război Mondial și fost ministru al apărării în Guvernul Goga, generalul și-a cultivat imaginea unui om de mână forte, intransigent, corect și capabil să restabilească ordinea. Monarhul ezită inițial să-i ofere președinția Consiliului de Miniștri, dar se lasă convins de ideea că acesta „este un soldat și că nu poate trăda“[10]. Pariul regelui se dovedește pierzător, deoarece, la nici o zi de la numire, Antonescu

îi solicită să abdice. Carol, bine manipulat în privința proporțiilor dezordinilor din țară, alege să dea curs solicitării generalului, după care transferă responsabilitățile regale în sarcina fiului său, Mihai, și pleacă (fuge) în exil. Povestea regimului carlist se încheie la 6 septembrie 1940, la doar o săptămână de la pierderea Transilvaniei de Nord.

Autoritatea monarhului – atât cât mai exista – a fost compromisă prin jocurile politice de culise. Forțat de împrejurările extraordinare, de cedările teritoriale și de răzmerița din țară, Carol s-a văzut constrâns să conteze pe loialitatea lui Antonescu. Generalul, în schimb, în loc să intervină energic împotriva sursei dezordinilor, a gardiștilor, a sfârșit prin a se alia cu aceștia. Din câte se pare, încă din vremea în care se afla arestat la mănăstirea Bistrița, Antonescu se înțelesese deja cu nemții și stabilise termenii unei înțelegeri politice; regele aflase tardiv despre toate aceste aranjamente: „Aflu că [Antonescu, n.n.] a fost, astăzi, să facă o vizită lui Fabricius, care-l apărase cât timp fusese consemnat la Bistrița. [...] Este semnul că s-a dat cu nemții, că caută să se sprijine pe Garda de Fier [...]“[11]. Generalul, într-adevăr, după numirea sa în poziția de prim-ministru, doar a mimat că negociază cu liderii partidelor tradiționale un eventual acord în vederea formării guvernului și nu a făcut mai nimic pentru a opri manifestările violente din țară. Haosul servea intereselor sale. Nu încape îndoială că Antonescu a primit girul nemților înainte de a orchestra puciul anti-carlist, pentru ca între timp să apeleze la sprijinul politic al Gărzii de Fier. Fie că s-au văzut „impuși de Germania în guvernul țării“ – așa cum va susține Gheorghe Barbul, șeful de cabinet al lui Antonescu[12] – fie că popularitatea mișcării lor politice a fost considerată indispensabilă pentru legitimarea noului regim dictatorial, cert este că legionarii devin parte a ceea ce se va numi Statul Național Legionar.

Dictatura național-legionară se oficializează printr-un decret regal, semnat la 14 septembrie 1940, unde se stipulează că „Mișcarea Legionară este singura mișcare recunoscută în noul stat", partidul-unic, partidul-stat, în timp ce Ion Antonescu este proclamat „conducătorul statului național-legionar". Tot în același document, Horia Sima apare menționat cu titulatura de „comandant" al Mișcării Legionare, iar generalul Antonescu cu cea de „șef" al regimului legionar[13], ceea ce face ca încă de acum să se întrevadă precaritatea acestei artificiale simbioze politice, întrucât diferența semantică dintre „comandantul Mișcării legionare" (Sima) și „șeful regimului legionar" (Antonescu) ține doar de nuanță și lasă loc de multe interpretări. Negocierile pentru alcătuirea guvernului se desfășoară rapid, sferele de influență ale fiecăreia dintre părți fiind clar delimitate, la prima vedere. Generalul Antonescu își rezervă dreptul exclusiv asupra președinției Consiliului de Miniștri, ministerelor economice și celor militare, portofoliului Justiției, șefiei Serviciului Special de Informații (Siguranța Statului), dar și asupra unui post de subsecretar de stat în Ministerul de Interne. Legionarii primesc vicepreședinția Consiliului de Miniștri, internele – deodată cu toate prefecturile județelor țării – externele, munca și sănătatea, educația și cultura, lucrările publice și comunicațiile (doar din 23 octombrie), secretariatele pentru Propagandă și pentru Probleme Doctrinare. Alți subsecretari de stat și secretari generali gardiști sunt intercalați în portofoliile alocate generalului – la finanțe, economie și agricultură.

Numirile guvernamentale pe care le fac Antonescu și Sima anticipează disputele interne pentru controlul regimului dictatorial. Ion Antonescu îl propune la Ministerul Justiției pe avocatul Mihai Antonescu (coincidență de nume), datorită loialității sale, dar și a relațiilor excelente pe care le are cu reprezentanții Reichului din România. La ministerele

economice instalează câțiva tehnocrați cu orientări naționaliste, cum sunt profesorul Gheorghe Leon, la economie – înlocuit ulterior de profesorul Cancicov, vechiul carlist de odinioară (!) – George Cretzianu la finanțe sau inginerul Nicolae Mareș la agricultură. Celelalte poziții ministeriale din domeniul apărării le atribuie unor ofițeri de încredere, diverși generali, colonei, comandori și contraamirali. Generalul Antonescu depune eforturi, încă de pe acum, să compenseze faptul că Mișcarea Legionară controlează Poliția, Jandarmeria și prefecturile județelor, astfel că insistă să-l promoveze pe colonelul Alexandru Rioșanu în poziția de subsecretar de stat la Ministerul de Interne – colonelul se va dovedi foarte util în limitarea abuzurilor Gărzii de Fier; în această privință, Antonescu mai poate conta și pe influența sporită a comandanților garnizoanelor militare locale.

Horia Sima se folosește de instrumentul numirilor guvernamentale pentru a-și consolida pozițiile recent dobândite de șef al Mișcării Legionare și de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. Nesigur pe ziua de mâine, urmărește să-i îndepărteze pe opozanții săi din interiorul organizației, pe liderii cu greutate politică. Gruparea constituită din artizanii inițiali ai destinderii carliste, în frunte cu Noveanu, Bidianu și Budișteanu, nu primește nimic. Celor din comandamentul de la Berlin fie li se oferă posturi de o importanță secundară, fie sunt recompensați cu titluri pompoase, relativ simbolice; astfel, Constantin Papanace este propus (doar) subsecretar de stat la finanțe, Alexandru Constant este numit subsecretar de stat la propagandă, preotului Dumitrescu Borșa i se promite poziția de ministru (ambasador) la Madrid, iar Vojen este trimis ministru la Roma. Vechii camarazi ai lui Codreanu sunt marginalizați în egală măsură; Ilie Gârneață este pus să coordoneze asociația de binefacere a Legiunii, Radu Mironovici este împuternicit să înființeze gărzile de protocol ale organizației, iar Corneliu Georgescu este numit

șef al subsecretariatului de stat pentru Colonizare și Populația Evacuată, o funcție fără prea mare importanță. „Comandantul“ Horia Sima face miniștri din diverși intelectuali, generali și indivizi de viță nobilă, personaje cu un oarecare prestigiu profesional, dar care nu au ocupat funcții de răspundere la vârful Legiunii, care nu au o prea mare însemnătate politică la nivelul organizației: generalul Petrovicescu (ministrul internelor), generalul Dona (șeful Poliției Capitalei), colonelul Zăvoianu (îl va înlocui pe generalul Dona), profesorul Traian Brăileanu (ministrul educației), profesorul Ion Protopopescu (ministrul comunicațiilor), profesorul Traian Herseni (secretar general la educație) sau Mihail Sturdza (ministrul externelor). Excepție de la regulă face doar Vasile Iașinschi – vechi activist din Bucovina – instalat ministru al muncii și sănătății. De fapt, Sima aspiră să-i izoleze pe toți cei care i-ar putea știrbi autoritatea, în timp ce sforile politice rămân să fie trase tot de loialii săi, de Victor Biriș, Ion Boian, Mitică Groza și alții, așa cum vom vedea.

Ion Antonescu și Horia Sima, „Generalul“ și „Comandantul“, sunt noii puternici ai zilei, deși autoportretele pe care și le zugrăvesc nu fac decât să ne arate burlescul regimului dictatorial. Conducătorul Statului se imaginează pe sine drept un lider providențial. Nu ezită să-și asume, pe de-a-ntregul, reușita loviturii de stat împotriva regimului carlist: „Iată cum un singur om [...] a izbutit, prin curajul său și forța supraomenească, să înfrângă un rege cu întreg aparatul său de stat. Așa s-a născut România Nouă!“[14] Înțelegem că acest făuritor de țară, de lume nouă, se poziționează deasupra intereselor mărunte ale politicienilor de altădată: „Politica de stat a generalului Antonescu se inspiră din principiile celui mai ardent naționalism și ale celui mai înalt patriotism“[15]. Insistă să ne arate că funcțiile politice pe care le ocupă sunt legitimate de realizările sale excepționale, nefiind nicidecum rezultatul obișnuitelor ambiții lumești de

preamărire: „N-am nici o ambiție personală. Când un om a ajuns ceea ce am ajuns eu, ce să mai ajungă? Doar un nebun nu sunt să mă fac rege în Țara Românească sau în Rusia“[16]. Nici o provocare administrativă nu poate să-i stea în cale și nici un specialist nu poate să-i conteste judecata: „Am studiat în Franța, în Belgia și în Anglia toate problemele acestea de ordin economic, politic și social [...]“[17]. Sacrificiile sale nu pot fi decât un bun exemplu pentru tinerii acestei țări: „Dv. știți că eu seara cad de oboseală; noaptea dorm șase ceasuri și dimineața o iau din nou de la capăt“[18]. Obiceiurile sale personale pot fi numaidecât o sursă de inspirație pentru stabilirea politicilor economice ale ministerelor: „[...] trebuie făcute economii peste tot. Toată lumea să strângă banii cu avariție, cum fac eu“[19]. Iar dacă el însuși se constituie într-un model al respectării cazone a legilor noului stat, nici măcar Casa Regală a României nu poate fi exceptată de la aplicarea întocmai a politicilor fiscale: „Am impus Palatul la impozite. Astăzi regele își pune timbrul pe scrisori, plătește benzina ca și noi“[20]. Generalul înțelege să-i tuteleze autoritar pe aliații săi politici, pe legionari, dojenindu-i părintește ori de câte ori se ivește ocazia: „Trebuie să aveți încredere în generalul Antonescu și trebuie să-l ascultați“[21]. Justețea sfaturilor sale părintești nu trebuie probată, explicată, argumentată, ci este implicită, axiomatică, astfel că mai tinerilor săi parteneri nu le rămâne decât să-i ofere ascultarea cuvenită unui bătrân înțelept, unui părinte al națiunii: „Ascultați-mă pe mine, că sunt bătrân“[22]. Neînțelegerilor dintre gardiști și *ceilalți copii ai săi*, soldații Armatei române, le găsește o rezolvare rapidă: „Unde raporturile sunt bune, ele trebuie menținute, iar unde nu sunt bune, trebuie să facem să vină la normal, să se facă înfrățirea“[23]. Muncitorilor din industria românească le rezervă aceeași dragoste paternă, „aceeași grijă caldă și omenie“: „El [Antonescu, n.n.] cere pentru muncitori nu un salariu mai bun,

ci asigurarea unui standard de viață ridicat“[24]. În schimb, negustorilor, industriașilor și tuturor celor cu avere le alocă statutul de retrograzi, de elemente indezirabile, care se opun progresului social urmărit de noul regim; negustorii nu fac altceva decât să practice specula financiară, în dauna oamenilor simpli și onești: „Mie mi-a spus nevasta – spune Antonescu. Când trece controlorul, prețurile afișate de negustor sunt cele fixate de autorități [...]. După ce trece controlorul, negustorul schimbă imediat prețurile [...]“[25]. Proprietarii fabricilor sunt în egală măsură condamnabili; obligați de autorități să mărească salariile muncitorilor, ceea ce echivalează și cu o creștere a costurilor de producție, industriașilor le este refuzată inițiativa de ajustare a prețurilor produselor fabricate: „Acest lucru nu-l voi lăsa să se producă. Aici este rolul de dirijare a statului; aici intervenim noi. Eu ridic salariul lucrătorului de jos, dar pe fabricant nu-l las să mărească plafonul prețurilor“[26]. Constantin Argetoianu nu ne rămâne dator și surprinde esența cultului antonescian: „Pe ziua de ieri generalul Antonescu s-a ocupat cu porumbeii. Un decret-lege ne învață cum să-i creștem și cum să-i îngrijim. Când se va hotărî oare Măria Sa să dea drumul și porumbelului cu ramura de măslin în cioc?“[27]

Horia Sima obține poziția nesperată de șef al Mișcării Legionare, deși, cu doar doi ani mai devreme, acest tânăr profesor din Lugoj era relativ necunoscut în rândul camarazilor. În lipsa lui Codreanu, nu adoptă expectativa comodă a celorlalți lideri, ci instigă la pedepsirea violentă a inamicilor Legiunii, câștigându-i de partea sa pe legionarii frustrați din eșaloanele inferioare. Dinamic, isteț, versatil, lipsit de scrupule și cu o înșelătoare înfățișare blajină, nu-i amăgește doar pe carliști, ci reușește să-i tragă pe sfoară până și pe vechii legionari din Comandamentul aflat la Berlin. Membrii conducerii colective din exil sunt rigizi și dezbinați, astfel că Sima exploatează orgoliul nătâng al preotului

Dumitrescu Borșa, lipsa consecvenței și a tactului politic la Constantin Papanace, apatia specifică lui Vojen și Constant sau inconsistența lui Ciorogaru. Odată revenit în țară, Sima reușește să-i compromită și pe oponenții săi din grupul dirijat de Noveanu, Bidianu și Budișteanu; îi acuză de colaboraționism cu regimul carlist, cu toate că, mai apoi, el însuși se va face vinovat de același delict. În tot acest timp, le preferă compania camarazilor mai puțini cunoscuți, mai săraci cu duhul și fără anvergură politică, dar loiali până la fanatism, precum Nicolae Petrașcu, Ion Boian, Victor Biriș, Traian Borobaru sau Octavian Roșu. Abilitatea de a se adapta oricăror situații politice și versatilitatea sa îl vor ajuta să supraviețuiască celor două puciuri interne, cel inițiat de Budișteanu și Dumitrescu-Borșa, din vara anului 1940, și cel pus la cale de Ion Zelea Codreanu – tatăl lui Corneliu – în perioada Statului Național Legionar. Va supraviețui inclusiv acuzațiilor întemeiate pe care le formulează numeroși camarazi, potrivit cărora ar fi orchestrat atentatul împotriva rectorului Ștefănescu-Goangă și ar fi grăbit asasinarea lui Armand Călinescu, deși, în primul caz, Codreanu ordonase să fie liniște, iar în cel de-al doilea, Comandamentul Legionar stabilise că acțiunea trebuie dusă la bun sfârșit doar dacă este posibilă eliminarea concomitentă a tandemului Carol-Călinescu; știm că ambele evenimente au servit drept pretext pentru lichidarea elitei legionare din închisori, inclusiv a lui Codreanu. „Comandantului" i se mai reproșează faptul de a fi colaborat, inițial, cu oamenii Palatului, cu regele Carol, cu miniștrii Urdăreanu și Ghelmegeanu, cât și relația nefirească pe care a avut-o cu șefii serviciului secret, cu Moruzov și Nicky Ștefănescu. Horia Sima va respinge toate acuzațiile și va munci cu migală la elaborarea propriei versiuni a evenimentelor obscure petrecute între anii 1938 și 1940. Din însemnările sale memorialistice înțelegem că acesta tânjește după destinul eroic al ilegalistului feroce, al

revoluționarului romantic și al omului de stat respectabil. În perioada exilului din capitala Germaniei, incursiunile pe care le face în țară sunt prezentate ca niște aventuri mitice, unde *eroul nostru* susține că se confruntă cu lighioane, vipere și fioroși câini ciobănești, traversează nisipuri mișcătoare, mlaștini periculoase și culmi abrupte, doarme prin grajduri, șoproane, cotețe și poduri de casă. În toată această luptă inegală cu sistemul opresiv carlist, îi sar în ajutor țăranii români, corecți și neînfricați, dezinteresați de obținerea vreunei recompense personale: „Femeile nu se simțeau îngrozite de jandarmi și nici nu-și împiedicau bărbații ca să participe la lupta legionară. Întreaga familie forma un bloc de voință și aspirații. [...] Legiunea era ceva sfânt pentru ei și a nu-și face datoria față de un camarad aflat în primejdie echivala cu un sacrilegiu. Cine a spus că suntem un neam de iobagi, de stârpituri, de pârliți?“[28] Numai trădarea unor străini, a unor „țigani din Clopodia“, a putut face posibilă arestarea sa din primăvara anului 1940, dar destinul său ar fi rămas neîmplinit, iar poziția lui de comandant al Mișcării ar fi fost ilegitimă, fără ca mai apoi să fie autorul așa-zisei revoluții din septembrie 1940, care a făcut posibilă România legionară. Așa își imaginează Horia Sima că s-ar fi petrecut lucrurile, urmând ca, de acum înainte, Legiunea să dăinuie preț de un mileniu – după cum i-ar fi transmis preotului Ștefan Pălăghiță: „Părinte, o mie de ani nu cădem de la putere“[29].

20. Legionarismul (III). Țara soarelui sfânt de pe cer

ODATĂ DECRETAT STATUL NAȚIONAL LEGIONAR, CAmarazii își propun să clădească o țară a Omului Nou, a omului-erou, a omului-corect, a omului de credință, a omului „desăvârșit“[1], o țară doar a românilor, „o țară ca soarele sfânt de pe cer“.[2] Generalul Antonescu promite să fie părtaș la împlinirea tuturor dezideratelor legionare: „Doream să fac, după cum doreați să faceți [voi, legionarii, n.n.], ca în această țară să domnească dreptatea, să fie stăpână numai legea, să conducă numai meritul și să se bucure de bunul trai nu numai unul, ci toți“[3]. Agenda politică a noului regim presupune, astfel, schimbări brutale și bruște – denumite, nobil, revoluții – în domeniile educației, economiei și justiției.

Revoluția din sistemul educațional începe prin înființarea unor comisii destinate evaluării dascălilor din învățământul superior, fiind avute în vedere, mai ales, „însușirile morale și politice“ ale acestora.[4] Subiectivismul celor două criterii lasă loc pentru îndepărtarea universitarilor de calibru, precum Iorga, Emil Racoviță sau Rădulescu-Motru, în timp ce alți profesori, deși trec, inițial, testul moralității, ajung să fie reevaluați după unele denunțuri calomnioase ale colegilor sau studenților. Ziarele cenzurate din epocă evidențiază privilegiile nedrepte de care cei eliminați s-ar fi bucurat în vremea vechiului regim: „De notat că profeso-

rilor Iorga și Rădulescu-Motru li se îngăduise, la vremea sa, prin lege specială, să funcționeze și peste limita de vârstă“[5]. Campania de epurări din mediul academic este coordonată tot de universitari, dar cu vederi legionare, cum sunt Brăileanu (ministrul educației), Herseni (secretarul general al Ministerului Educației), Chirnoagă (rectorul Politehnicii din București), Panaitescu (rectorul Universității București) sau Sextil Pușcariu (rectorul Universității din Cluj, mutată temporar la Sibiu).[6] Învățământul preuniversitar nu face excepție de la rigorile politice ale noului regim, astfel că numeroși inspectori școlari sunt mandatați să vegheze la curățenia sufletească a educatorilor, învățătorilor și profesorilor secundari. Într-o astfel de ipostază se regăsește și legionarul Dumitru Lungu, numit subinspector școlar de cancelarie, fără să dețină vreo calificare în acest sens: „A fost o funcție pe care n-am dorit-o... Și n-am dorit-o pentru că eram prea tânăr; abia terminasem școala în ’38 și îmi dădeam seama că o să am de-a face cu învățători mult mai bătrâni [...]“[7]. Sinceritatea manifestată la vârsta senectuții nu ajută la nimic, deoarece tânărul de atunci va trece la examinarea vieții personale a dascălilor din subordine și va solicita „să fie retras din învățământ un anumit învățător care ducea o viață total imorală“[8].

Revoluția legionară din domeniul economic se rezumă la jefuirea comunității evreiești, operațiune care se derulează sub pretextul patriotic al „românizării“ economiei: „Românizarea – o spune franc și legionarul Ion Constantinescu – a fost luarea magazinelor de la evrei și repartizarea la români“[9]. Practic, evreii sunt constrânși să-și vândă bunurile mobile ori imobile pe care le dețin – nu doar prăvăliile, dar și locuințele, imobilele, automobilele sau micile afaceri – în timp ce românii (legionarii) sunt încurajați să le cumpere (confiște). Cazul unei familii de evrei din Caransebeș ne dezvăluie modul de operare al camarazilor; soții Munck sunt

citați să se prezinte la postul local de Poliție, unde sunt întemnițați și amenințați să semneze contractele prin care își cedează – *de bunăvoie* (!) – toate cele trei locuințe: „[...] și ca să scăpăm de maltratările puse în vedere că vom păți cu Moritz Friedman – declară soții Munck –, am semnat contractele cu rezerva că ne vom adresa justiției. [...] Am auzit că acest domn a fost dus la sediul Legiunii și cumplit bătut. [...] Am simțit noi că vom fi constrânși să cedăm imobilele noastre, după ce am văzut cum s-a procedat cu prăvăliile din 2 (doi) ianuarie [...]"[10].

„Românizarea" întreprinderilor de mari dimensiuni se face printr-un mecanism de confiscare treptată, progresivă, tocmai pentru a nu permite o inoportună întrerupere a producției.[11] Companiile cu capital evreiesc sunt trecute astfel sub controlul așa-numiților comisari de „românizare", ceea ce înseamnă că numeroși legionari ajung să fie detașați în marile fabrici și companii comerciale. Camaradul Gheorghe Ungureanu, doar absolvent de liceu, este numit comisar de românizare la o mare fabrică de textile din București, cu rolul de a verifica dacă „nu există pe ici, pe colo, niște intenții de a se sabota" activitatea comercială de către patronii evrei.[12] Acolo, ne mai spune comisarul, îi ajută pe muncitori cu tot felul de donații – obținute tot din resursele proprietarului evreu al fabricii, evident –, verifică etnia reală a angajaților – ca nu cumva printre aceștia să se afle evrei înregistrați drept români – și inspectează temeinic activitatea managerială a fabricii: „Domnilor – li se adresează acesta patronului și directorilor întreprinderii –, aș vrea să-mi fac o idee despre fabrica aceasta, să mi se prezinte situația, să văd care este situația, care e bilanțul, ce pierderi, ce câștiguri, ce credit, tot, credit, debit, ce are acolo și vreau să știu cât personal are, câte femei, câți bărbați, pe vârste, pe sex, pe naționalitate"[13]. Zeloșii comisari de românizare, sub pretextul prevenirii actelor de sabotaj ale patronilor evrei, se comportă

birjărește, delapidează și intervin defectuos în procesul de producție. Efectele catastrofale ale „românizării“ economiei sunt constatate la scurt timp de la demararea proiectului; diplomatul francez Henry Spitzmuller raportează că „principalii responsabili ai dezorganizării economiei românești“ sunt comisarii de „românizare“, care se fac vinovați pentru „circa o sută de uzine complet dezorganizate“.[14]

Evreii nu sunt doar deposedați de bunurile lor, ci sunt eliminați complet din viața publică și profesională: funcționarii sunt demiși din instituțiile publice, doctorii sunt excluși din Colegiul Medicilor, farmaciștilor le este anulat dreptul la liberă practică, avocații sunt dați afară din barouri, intelectualii nu mai pot publica cărți, artiștii sunt îndepărtați din instituțiile românești de teatru și operă, ziariștilor, comercianților, inginerilor sau electricienilor le sunt impuse tot felul de restricții și limitări, elevii și studenții nu mai pot urma decât cursurile școlilor etnice, muncitorii riscă să fie înlăturați din întreprinderile comerciale, în vreme ce tuturor li se menține interdicția de a deține proprietăți rurale. Absurdul legislației antisemite ajunge până acolo, încât evreilor li se interzice să dețină crescătorii de porumbei călători ori să facă parte din federația de box și din asociația surdomuților.[15] Puși în imposibilitatea de a mai contribui în vreun fel la bugetul statului, sunt obligați, în compensație (!), să presteze munci grele și umilitoare, precum deszăpezirea manuală a drumurilor. Cunoscutul scriitor evreu Mihail Sebastian se vede obligat să renunțe la viața sa de intelectual și să îndure umilințele din detașamentele de muncă forțată: „Îmi spun că eram atunci aproape de moarte, îmi aduc aminte că de câteva ori am vrut să mă sinucid – dar toate aste[a] sunt acum șterse, indiferente, aproape de neînțeles. [...] Toate pierd acum din intensitatea lor tragică și grotescă. Mi se părea atunci că nu voi șterge niciodată din inima mea sila, scârba, oboseala. Ajunsesem la un fel

de stupoare care mă făcea să primesc fără revoltă, ca prin somn, atâtea lovituri câte au urmat: excluderea din barou, concedierea de la Fundație [Revista Fundațiilor Regale], trimiterea la sapă, în detașamentele de muncă..."[16]

Rabinul-șef Alexandru Șafran și avocatul Wilhelm Filderman caută să mai limiteze din efectele măsurilor antisemite și bat pe la mai toate porțile instituțiilor statului, dar miniștrii legionari se arată insensibili la apelurile disperate ale liderilor comunității iudaice. Alexandru Șafran readuce în discuție atitudinea cinică a ministrului gardist al culturii, din momentul închiderii intempestive a sinagogilor și a cimitirelor evreiești: „M-a convocat într-o vineri seară, pe mine și pe Filderman. [...] Tot încercând să-i demonstrez lui Budișteanu cât de lipsită de sens era această măsură, l-am întrebat: «Dar ce să facem cu morții noștri?» Mi-a răspuns disprețuitor: «Aruncați-i în Dunăre!»"[17] Rabinul întâlnește aceeași atitudine disprețuitoare, același comportament zeflemitor și la ministrul gardist al educației, profesorul Brăileanu: „L-am întâlnit, de asemenea, personal, pe ministrul educației naționale, Traian Brăileanu. [...] M-a convocat într-o zi pentru a mă informa că va interzice copiilor evrei accesul la școlile publice, de unde îi va alunga și pe profesorii evrei. După ce l-am ascultat, l-am întrebat: «Dar, domnule ministru, ce vom face cu copiii noștri? Trebuie să le dăm și lor o educație.» El mi-a răspuns ca Budișteanu: «Asta nu e treaba mea, faceți ce vreți!»"[18] Alexandru Șafran caută înțelegere și la generalul Antonescu, ministrul Vasile Iașinschi sau patriarhul Nicodim, fiind întâmpinat cu același sarcasm disprețuitor și cinism criminal, de aceeași violență verbală sau cordialitate nepăsătoare, cu toate că nu face decât să apeleze la ultimul resort al argumentelor posibile, la minimul de omenie al guvernanților.

Prioritatea regimului rămâne înfăptuirea justiției sociale, astfel că unitățile paramilitare gardiste primesc mână

liberă pentru apărarea idealurilor revoluției legionare, prin mijlocirea bâtei și a revolverului. Misiunea, aparent nobilă, beneficiază de aportul consistent al Poliției Legionare, înființată acum și condusă de Ion Boian, corpului de elită al Răzleților lui Ilie Niculescu, Gărzilor Încazarmate coordonate de Ovidiu Găină, Corpurilor Muncitorești Legionare de sub comanda lui Mitică Groza, studențimii legionare prezidate de Vasile Andrei, studenților creștini păstoriți de preotul Valerian Trifa, elevilor din Frățiile de Cruce dirijate de Ilie Smultea și de cel al Cetățuilor de Fete aflate sub îndrumarea Luciei Trandafir. Camarazii din toate aceste unități paramilitare pot conta acum și pe sprijinul structurilor tradiționale de forță ale statului, aproape toate pozițiile cheie din Ministerul de Interne fiind ocupate de funcționari legionari. Ministrul Petrovicescu este secondat de oamenii loiali lui Horia Sima, de Victor Biriș, secretarul general al ministerului, de Alecu Ghica, directorul general al Poliției de stat și de colonelul Zăvoianu, șeful Poliției Capitalei. Situația este identică și în provincie, acolo unde comisariatele locale de poliție, prefecturile tuturor județelor și multe dintre primăriile orașelor sau comunelor ajung să fie conduse de legionari. Astfel, șefii unităților locale de poliție și prefecții județelor contribuie cu logistică, participă cu resurse umane și, prin autoritatea pe care o exercită în numele statului, legitimează demersul vindicativ al camarazilor îmbrăcați în cămașă verde.

Definiția inamicului, în concepția gardistă, se dovedește a fi deosebit de volatilă, din moment ce ajung să fie incriminate apartenența la orice seminție străină sau afilierea, fie ea și aparentă, la diversele curente ideologice. Mai concret, inamicul gardiștilor poate îmbrăca cele mai diverse haine ideologice sau etnice, prin urmare, acesta poate fi carlist ori liberal, naționalist neînregimentat sau cuzist, evreu și comunist, francmason sau un simplu străin. Vinovatul de serviciu

trebuie să fie evreul, iar dacă se întâmplă ca inamicul să fie un român neaoș, atunci acesta nu poate fi decât un român „jidănit“, adică un conațional vândut intereselor evreimii mondiale; dacă se dovedește că adversarul nu este evreu și nici nu i se poate imputa vreo legătură cu vechiul regim carlist, atunci trebuie să fie comunist, iar când nici această acuzație nu stă în picioare, este musai să fie parte din conspirația francmasonică mondială. Nimeni nu se poate considera la adăpost de mânia gardiștilor, deoarece „grupa iudeo-cuzisto-liberalo-masonă“ – formula folosită de Codreanu pentru stabilirea identității dușmanului[19] – poate desemna pe oricine se nimerește, fie el și vechi naționalist.

Horia Sima – inspirat de cuvintele fostului său șef – pretinde că bunele intenții ale guvernării legionare și, inclusiv, relația de bună colaborare cu generalul Antonescu ar fi viciate de un „mare asalt al lumii vechi, al plutocrației și iudeo-masoneriei“[20]. Imaginara conspirație masonică devine, astfel, țapul ispășitor al regimului, așa cum reiese și din lamentările celorlalți gardiști de frunte. Atașatul militar german din România raportează că Ion Boian – locotenentul lui Sima și șeful Poliției Legionare – consideră că „există în armată încă mulți ofițeri care aparțin lojelor francmasone încă active“[21]. Noii prefecți ai județelor, la fel – mai spune același atașat militar – „au formulat, în discursuri și convorbiri publice, pretenția că înaintea a orice ar trebui destituiți generalii și ofițerii Statului Major General, pentru că printre ei se ascund majoritatea francmasonilor“[22]. Camaradul Nae Tudorică – un legionar de rând – înțelege că acuzațiile de apartenență la masonerie reprezintă doar o simplă vânătoare de vrăjitoare, adică nu sunt nimic altceva decât un pretext pentru răfuieli interne, jafuri și violențe: „După două luni de zile s-au făcut niște lucruri care, practic, au determinat să-mi schimb poziția... S-au făcut percheziții la

persoane care erau notoriu cunoscute ca apropiate de noi, pe motiv că fiind masoni..."[23]

Multe alte percheziții și arestări sunt justificate prin acuzația de propagandă în sprijinul marxism-leninismului. În numele dreptății legionare, oamenii, de regulă evreii, sunt ridicați din propriile case, sediile propriilor afaceri sau direct din stradă, mai apoi sunt percheziționați pe îndelete și, după ce li se aduc învinuiri fictive de apartenență la mișcarea comunistă, sfârșesc jefuiți, bătuți și, nu de puține ori, chiar uciși. Regimul ajunge să folosească sperietoarea comunistă pentru a plăsmui un mare complot antinațional ce ar fi pus la cale cu sprijinul unor rețele complexe de partizani bolșevici, rețele suficient de puternice pentru a se infiltra în Mișcarea Legionară. Aflăm despre pretinsul complot bolșevic dintr-o ședință a Consiliului de Miniștri, în care generalul Petrovicescu avansează ideea că „se produce o penetrație de comuniști în Mișcarea legionară"[24], iar generalul Antonescu înțelege să-i țină isonul ministrului de interne: „Se petrec lucruri groaznice pe toată suprafața țării. Țara este bolșevizată. Au intrat bolșevicii în Mișcarea legionară"[25]. Constantin Argetoianu află din surse sigure că „infiltrația comunistă în rândurile legionare e tot mai accentuată", drept urmare, continuă acesta, „Antonescu și Sima sunt hotărâți să curețe mișcarea de comuniști";[26] atașatul militar german preia informația și le raportează superiorilor săi despre „nenumăratele elemente comuniste și anarhiste ale Gărzii de Fier"[27]. Discursul oficialităților este contrazis de mărturiile camarazilor simpli, de la baza Legiunii, dezinteresați de mize ideologice ori interese politice; legionarul Mardarie Popinciuc, angajat la brigada anticomunistă din Poliția Capitalei, relatează că „puținii români care se înscriau la comuniști erau bieții muncitori săraci care vedeau în acest partid o posibilitate de a scăpa de sărăcie"[28]. Mai descoperim că șeful brigăzii anticomuniste, șeful lui Popinciuc, nu avea

mai nimic de prevenit, de anchetat sau de raportat: „Mi-a arătat ceva hârtii pe birou și mi-a explicat [...] care era activitatea brigăzii lui. Mi-a pomenit [...] că avea informatori pe care îi plătea cu o sumă de bani ce primea lunar și pentru care nu era obligat să dea socoteală, recte o sumă pe care o cheltuia el cum îi plăcea. Nu avea nici un comunist arestat, nici o anchetă de făcut. Din acest motiv m-a invitat către seară la o baie cu saună [...]"[29]. Hotărâți să probeze pericolul hidrei comuniste, liderii legionari cad în capcana propriei strategii propagandistice, fiindcă Antonescu va amplifica povestea bolșevizării partenerilor săi de guvernare, tocmai pentru a-i discredita în ochii oficialilor naziști și ai românilor de rând.

Poziția rezidenților străini din țară – de orice neam ar fi ei – nu este cu mult mai avantajoasă decât cea a evreilor, comuniștilor sau francmasonilor, *veneticii* fiind făcuți vinovați pentru toate relele din societatea românească; faptul este confirmat și într-o dare de seamă a serviciului nazist de contrainformații: „Situația putea fi alta, afirmă Garda de Fier, dacă orice elan spre mai bine nu ar fi fost distrus de către pătura dominatoare străină de popor, interesată numai de câștig. Idealul câștigului fără scrupule promovat de către turci, greci, evrei și de către alți străini, precum și existența corupției ca sistem au frânt perspectivele oricărei voințe. Abia revoluția din 1940 a creat premisele unei renașteri a poporului român și, prin aceasta, a națiunii"[30]. Legionarii nu se dau în lături nici măcar de la hărțuirea diplomaților străini din capitală. Legațiile (ambasadele) Braziliei, Marii Britanii, Greciei sau Uniunii Sovietice reclamă că funcționarii lor sunt arestați, maltratați, amenințați și jefuiți, că li se confiscă automobilele, că li se rechiziționează vilele.[31] Ambasadorul grec, învinuit pentru tratamentul pe care guvernul elen îl aplică minoritarilor români din provin-

cia Macedonia, ajunge chiar să fie amenințat cu moartea de aromânii din Garda de fier.[32]

Legionarii nu folosesc violența ca pe un simplu instrument coercitiv, de constrângere a opozanților, ci fac o pasiune din întrebuințarea tehnicilor barbare de tortură, mai întâi fiind vizați tot evreii. Comerciantului Alex Spiegel, arestat fără vreun motiv anume, „i s-au aplicat câteva sute de lovituri peste mijloc, la fese și la tălpi“, iar „în timpul bătăii – mai stă scris în raportul judiciar al Tribunalului Constanța – [legionarul, n.n.] Petre Ion comandă să se bată «la patru ciocane», ca la fierărie, și loviturile se aplicau de patru persoane în același timp“; cu toate că „nu mai putea să-și ție capul ridicat“, Spiegel este expus public la stâlpul infamiei – o practică obișnuită a vremurilor – acolo unde „i s-a trecut pe sub bărbie un lanț care să-i susțină capul, lanț ce i s-a scos mai târziu pentru a nu se strangula și i s-a pus în schimb o țepușă de lemn“.[33] Nefericitul evreu va muri la sediul organizației legionare din Hârșova, motiv pentru care tartorul Petre Ion „s-a lăudat că va fi decorat că a omorât un jidan“[34]. Pe bogatul comerciant evreu Ferdinand Fuchs, pe motiv că refuză să-și cedeze acțiunile pe care le deține la o importantă societate comercială, valorând milioane de lei, camarazii din Poliția Legionară îl sechestrează la Chestura din Alba Iulia; îi aplică lovituri „cu pumnii în cap“, bătăi „cu un baston de cauciuc“ și, în cele din urmă, „îi toarnă apă pe cap și cu un creion chimic îi desenează pe chelie semnul gărzii de fier“[35]. Adolescentul evreu Lucian Rosen, reținut pentru vina nedovedită de a fi făcut propagandă comunistă, „a fost bătut [...] cu un instrument de tortură, alcătuit dintr-o țeavă din care ieșeau trei arcuri din ce în ce mai mici și care se sfârșeau la capăt cu o bilă de metal, care lovea puternic, crunt și rapid“; trupul istovit al tânărului este „spălat și înviorat“ periodic, „cu scopul de a mai putea rezista torturilor la care este supus“.[36] Cei trei comisari legionari, autorii

supliciului, în cele din urmă, îl sufocă prin strangulare pe tânărul evreu, cadavrul acestuia fiind „asvârlit dela etajul V. al Prefecturii Poliției Capitalei“[37]. Chestionat de Procuratură, șeful Poliției Capitalei – colonelul Zăvoianu – îi acoperă pe asasini, subordonații săi, și garantează că tânărul Rosen s-ar fi sinucis în arest.[38] Zugravul Isac Croitoru, arestat „noaptea, în casă, de poliția legionară“, fără să i se poată imputa comiterea vreunei fărădelegi, „a fost reținut 7 zile în care timp a fost bătut – întins pe ciment cu fața în jos – și lovit cu vâna de bou, cu ranga de fier și baston de cauciuc; a fost băgat în etuvă și s-a dat drumul la aburi; în fiecare zi a fost obligat să mănânce săpun care i se împingea pe gât cu vâna de bou; năvălindu-i sângele prin nas și prin gură și înroșind cimentul și mâna celui ce îl chinuia, a fost obligat să le lingă“.[39] Dacă torturarea comercianților evrei o mai putem pune și pe seama motivației de a jefui, celelalte cazuri nu le putem atribui decât pasiunii bolnave de a tortura, plăcerii mișele de a-l domina pe cel neajutorat. Situația comunității evreiești este cu atât mai gravă, mai malignă, cu cât dramele trăite de Spiegel, Fuchs, Rosen sau Croitoru nu reprezintă decât o frântură din sutele și miile de abuzuri ale Poliției Legionare.

Apetitul pentru răzbunare al camarazilor se răsfrânge și asupra elitei politice, intelectuale și financiare a vechiului regim. Terorizarea foștilor demnitari carliști se face, inițial, prin înființarea unor comisii de anchetă, așa-zisele rezultate ale anchetelor fiind folosite la crearea unui cadru legal pentru acțiunile de intimidare, pentru arestările operate, perchezițiile efectuate și confiscările dispuse, adică sunt folosite pentru ca acțiunilor revanșarde ale gardiștilor să li se ofere aparența legalității. Așa se naște și „Comisia portofelului putred“, cu o denumire sugestivă, care urmărește verificarea sursei averilor deținute de bogații și puternicii zilei de ieri, neregulile descoperite ajung să fie publicate pe

prima pagină a ziarelor (cenzurate). Cei mai mulţi – până de curând, personaje de prim-rang ale vieţii publice – trăiesc o adevărată psihoză a fricii, în timp ce câţiva decid chiar să se sinucidă. Este şi cazul lui Teofil Sidorovici – un apropiat al regelui exilat şi fost şef al organizaţiei carliste de tineret Straja Ţării –, care pică examenul integrităţii: „Sidorovici adunase o frumoasă avere pe care n-a putut-o justifica în faţa Comisiilor de anchetă... În momentul în care trebuia să fie arestat, şi-a pus capăt vieţii cu un glonte..."[40] Temerile şi incertitudinile îl ajung din urmă şi pe cunoscutul ziarist Clement Blumenfeld; talentat gazetar al ziarului *Adevărul*, bine conectat la cercurile politice bucureştene, „era în perfectă comuniune de idei cu Călinescu, cu Ghelmegeanu, cu Andrei – cu tot grupul trecut de la ţărănişti la Camarilă"; speriat de gândul unei iminente arestări – „mai avusese el o dată de simţit mâna legionarilor" – se sinucide ca „să nu fie trecut înainte de moarte prin grele chinuri".[41] Constantin Argetoianu explică resorturile actului disperat comis de fostul său confident: „Blumenfeld, în calitatea lui de ovrei şi democrat, ura Garda de Fier. [...] La cea din urmă vizită pe care mi-a făcut-o, mi-a părut foarte deprimat şi mi-a spus chiar că se gândeşte la sinucidere. Credincios, în adevăratul înţeles al cuvântului, n-a fost decât lui Stere şi, de la moartea acestuia, luase înfăţişarea de orfan... Dispariţia lui se încadrează în vremurile în care trăim; în stările de azi un om ca el nu mai avea nici un rost în viaţă... şi s-a dus!"[42] Sociologul, profesorul şi politicianul Petre Andrei alege, la rândul său, să-şi pună capăt zilelor. Acesta se afla pe lista neagră a camarazilor din Garda de Fier, întrucât îndeplinise funcţia de ministru carlist al educaţiei şi era autorul unor lucrări filozofice antifasciste. Profesorul cedează psihic în timpul unei percheziţii efectuate de Poliţia Legionară şi se otrăveşte în propria locuinţă, de faţă cu soţia şi copiii săi, nu înainte de a-şi redacta scrisoarea de bun-rămas: „Tocmai

acum [...] eu trebuie să vă părăsesc pentru totdeauna. Împrejurări nenorocite mă silesc la aceasta. [...] Să nu credeți că fug de judecată și de aceea aleg acest mijloc. Nu. Dar nu mai am tăria să lupt. Eu am conștiința împăcată. [...] De ce să fiu arestat? Dacă aș avea pe sufletul meu o cât de mică vină aș suferi orice, căci aș fi meritat. Dară așa?“[43]

Sentimentul de frică, de teamă, de insecuritate acaparează nu doar evreimea și vechea elită politică, dar și mințile cetățenilor de rând; la aceasta contribuie bătăile văzute zilnic la colț de stradă, jafurile observate la drumul mare, veștile despre perchezițiile domiciliare, anchetele aflate în derulare sau torturile din beciurile poliției; mai putem adăuga efectul marșurilor efectuate frecvent prin satele și orașele țării ori impactul imnurilor răzbunătoare cântate cu patos. Atmosfera sumbră din țară este întregită de festivismul negru, de obsesia regimului pentru celebrarea morții, acum fiind organizate numeroase comemorări funeste, parastase, înmormântări și reînhumări. Astfel, cadavrele gardiștilor executați de autoritățile carliste – aflate prin tot felul de gropi comune sau morminte improprii – sunt deshumate, transportate cu alai și reîngropate cu onoruri. În acest fel, o bună parte din cei exhumați ajung în cimitirul special înființat la Predeal – o localitate despre care putem spune că devine orașul-necropolă al Gărzii de Fier. Acum, în vremea Statului Național-Legionar, idealizarea morții eroice, sacrificiale se regăsește pretutindeni, în alocuțiuni publice, materiale de presă și cântece propagandistice; iată cele scrise într-un articol publicat de revista *Dacia*: „Cel mai frumos aspect al vieții legionare este moartea. Acea înfrățire cu lutul, acea dăruire totală, necondiționată de timp ori frământările lumești. [...] Prin moartea legionară, legionarul se logodește cu eternitatea [...]. Trece în legendă“[44]. De altfel, acceptarea izbăvitoare a morții s-a aflat dintotdeauna pe agenda spirituală a organizației: „Șeful Legiunii – susținea

Codreanu – râde de moarte și nu se păzește niciodată de ea“[45] Apetența lugubră a regimului național-legionar poate fi întâlnită la tot pasul, în absolut toate manifestațiile cu caracter politic – fie ele grandioase sau mai restrânse, locale. Din scenariul tuturor acestor evenimente fac parte defilările ordonate, alocuțiunile patriotice și – noua găselniță mistică a gardiștilor – *apelul morților*. Cea din urmă practică, *apelul morților*, presupune strigarea, rând pe rând, a morților organizației – Codreanu, Moța, Marin etc. –, iar la auzirea fiecărui nume, camarazii din audiență răspund în cor cu „prezent“, ca și cum cei invocați ar fi acolo, vii, prezenți, nemuritori.

Legionarii, ca mai toți fasciștii, nu își propun să schimbe doar natura umană, adică nu își propun ca Omul Nou să dobândească doar însușirile morale ale corectitudinii, eroismului, jertfei sau vitejiei, ci dezvoltă o idee fixă pentru estetica trupului, pentru omul-frumos, ceea ce ne face să înțelegem că puritatea sufletului trebuie să fie acompaniată de o armonie a corpului fizic, de simetria trăsăturilor fizice, de frumusețea exterioară. Standardele de frumusețe pot fi cel mai bine observate în cadrul evenimentelor festive, participarea camarazilor fiind condiționată de îndeplinirea unor criterii de ordin fizic – așa cum se întâmplă și în cazul celor o sută de camarazi selectați să defileze la Padova, cu ocazia sărbătorii tineretului fascist italian, din 10 octombrie 1940:

> Noi, românii, – își aduce aminte legionarul Aurel Popa – am impresionat! Am impresionat prin ținută... căci doctorul Apostolescu, care era în Poliție atunci, a ales niște oameni după înălțime. I-a luat pe cei pe care i-a găsit mai frumoși! Eu știu că eram în ultimul rând sau al doilea din coadă, la înălțimea mea 1,72. Închipuiți-vă că ceilalți erau la 1,80, 1,85, 1,90... L-am impresionat chiar și pe Mussolini. [...] Și, la un moment dat, nu știu cine a avut ideea dintre noi, când au trecut toți, să strigăm și noi «Duce!», dar, cum românii erau toți mai solizi și aveau voce mai groasă, au început cu o octavă mai jos: «Duce!» Parcă s-a speriat, pentru că era prea aproape de el, s-a întors către noi și ne-a salutat![46]

Din această mărturie înțelegem că idealul fizic promovat de religia legionară este cel al bărbatului înalt, cu un corp bine proporționat, cu trăsături simetrice ale feței și o voce gravă, masculină, caracteristici înnobilate de atitudinea hotărâtă, postura fizică atletică și ținuta vestimentară impecabilă – cămașă verde cu centură sau ie tradițională cu brâu. Nu este dificil să regăsim, astfel, arhetipul fizic al lui Codreanu, al celui pe care Argetoianu îl descria ca pe un „făt-frumos îmbrăcat în țoale de legendă"[47], al celui despre care vechiul camarad Stelian Stănicel spunea că era „frumos și atrăgător": „Era un bărbat frumos, înalt, drept, construit armonios, cu părul castaniu și ondulat care-i cădea câteodată pe frunte. Avea ochi albaștri-verzui, pătrunzători, din care radiau raze puternice și strălucitoare de noblețe sufletească. [...] Pasul îi era greoi, gesturile stăpânite și vorba cumpătată chiar și când nourii de furtună apăsau deasupra lui. [...] Avea în el un magnetism din orbita căreia nu te mai puteai elibera"[48]. Portretul pe care îl zugrăvește Stănicel poate că este ușor romanțat, dar nicidecum neadevărat, fiind în concordanță cu părerile aproape unanime ale oamenilor epocii: Codreanu extazia masele prin simpla sa prezență, prin înfățișarea sa plăcută. Așadar, corpul acestuia joacă un însemnat rol politic, dar și cultural, ajunge să fie un simbol, o întruchipare materială a aspirațiilor națiunii, o reprezentare sensibilă a societății tradiționale românești.[49] Așa cum occidentalii din Evul Mediu erau convinși că regii aveau puteri tămăduitoare și puteau vindeca scrofuloza printr-o simplă atingere[50], tot la fel, românii simpli credeau că vor fi salvați de *făt-frumos*, de românul desăvârșit, de amintirea fizicului frumos și a spiritului eroic ale lui Codreanu.

Horia Sima și noua conducere gardistă se folosesc de imaginea „Căpitanului", de moștenirea politică lăsată de Codreanu, pentru a da sens regimului național-legionar, și se folosesc chiar de moartea acestuia pentru a justifica folosirea

violenței. Camarazii se simt îndreptățiți acum să terorizeze populația, se simt infailibili, întrucât „majoritățile lașe și «cuminți»“ au stat deoparte, – după cum spunea Codreanu[51] – pe când ei s-au sacrificat în numele revoluției legionare; astfel, dacă legionarului i se datorează totul, atunci i se poate îngădui orice, iar evenimentele ulterioare vor proba, încă o dată, vulnerabilizarea tuturor celorlalți, așa cum vom vedea în cazul asasinatelor de la Jilava, Snagov, Strejnicu, București și Ploiești, a rebeliunii legionare și a pogromului de la București.

21. Psihoza terorii. Asasinatele de la Jilava

ACȚIUNEA DE SUPRIMARE A OPOZANȚILOR POLITICI face parte din agenda regimurilor totalitare ale obsedantului secol XX, iar Mișcarea Legionară nu face nicidecum excepție de la această regulă. Campania de vânare a oamenilor vechiului regim se deschide la scurt timp după reușita loviturii de stat, primul vizat fiind Carol II. Deși generalul Antonescu îi garantase monarhului că poate să părăsească țara în siguranță, în contrapartidă pentru faptul că acceptase să abdice, legionarii interceptează trenul regal aproape de graniță, la Timișoara, și nu ezită să deschidă focul; Carol relatează momentul atentatului în însemnările sale zilnice:

> Intrând în Gara Timișoara, simt cu disperare că trenul încetinează. Deodată, aud focuri. [...] plesnitura seacă și ascuțită a armelor gardiștilor, „Mauser-ile“ germane. Trenul își iuțește alura, iar focurile se întețesc. Aud cum răspund armele noastre automate din tren. Cât am putut, am baricadat pereții cabinei și fereastra, iar cu Duduia ne-am culcat pe jos. [...] Uf, am trecut cu numai câteva ferestre sparte [...]. Înfrigurătoare și apăsătoare până la culme au fost cele 45 de minute până ce trenul s-a oprit [în țara vecină, Iugoslavia, n.n.]. [...] Astfel am părăsit țara mea [...].[1]

Atacul are un efect demoralizant pentru elita carlistă, întrucât nici o persoană, indiferent de notorietatea sau prestigiul pe care le-ar fi dobândit în trecut, nu se mai poate simți în

siguranță, dacă însuși regele proaspăt abdicat se găsește expus apetitului pentru răzbunare al camarazilor.

Imediat după instalarea noului regim legionar se înființează „Comisia specială de anchetă criminală", cu scopul pedepsirii „marilor vinovați", a carliștilor care s-au făcut remarcați prin atitudinea antilegionară din trecut, fiind puși sub investigație miniștri, procurori, judecători, militari, jandarmi și polițiști. Cu toții sunt percheziționați, interogați și arestați, sfârșind adunați într-un singur loc, la închisoarea Jilava, unde sunt terorizați zilnic de paznicii gardiști; iată cum arăta o zi obișnuită din viața unui demnitar arestat, reconstituită în baza însemnărilor din celulă ale maiorului Macoveanu:

> Erau nopți când legionarii care făceau de gardă cântau [...] – obișnuit între orele 1 și 4 dimineața – pe sălile unde erau înșiruite celulele deținuților și la ferestrele acestora. Ecoul întunecatelor culoare repeta lugubru în bezna nopții același cântec – pentru ca, în urmă și până în revărsat de zori – garda legionară să rostogolească roți de fier care huruiau asurzitor, să izbească cu picioarele ușile celulelor și să dea de-a rostogolul cutii de conserve goale. În același timp, legionarii însărcinați cu paza trăgeau focuri de armă în fort și în afara fortului și plesneau geamurile de la ferestrele celulelor cu vergele de metal – întrebând pe deținuții politici îngroziți: „Unde se află Corneliu Codreanu?" Întrebarea se punea în cor și astfel: „Unde este Căpitanul?" [...] Nu li se îngăduia deținuților politici ieșirea în aer liber cu săptămânile – iar atunci când aveau o asemenea învoire, erau scoși din celule între rândurile legionarilor așezați la intervale de 2-3 pași unul de altul – cu pistoalele întinse și cu degetul pe trăgaci.[2]

Demnitarii arestați sunt păziți, zi și noapte, de camarazii din Poliția Legionară și din Corpurile Muncitorești Legionare, astfel încât putem spune că sunt îndeplinite toate condițiile pentru un deznodământ fatal, pentru un omor în masă. Ceea ce părea a fi foarte probabil, chiar inevitabil, se produce în noaptea de 26–27 noiembrie 1940, când paznicii legionari îi asasinează cu sânge rece pe deținuții politici; acum

sunt uciși Gheorghe Argeșanu (general, fost prim-ministru), Victor Iamandi (fost ministru al internelor), Gabriel Marinescu (general, membru al Camarilei, fost șef al Poliției Capitalei și fost ministru al ordinii publice), Ion Bengliu (general, fost comandant al Jandarmeriei), Mihail Moruzov și Nicky Ștefănescu (foștii directori ai „Siguranței"), Radu Pascu și Vasile Zeciu (fost prim-președinte al Curții de Apel București, respectiv fost prim-procuror militar), Iosif Dinulescu și Aristide Macoveanu (maiori, implicați activ în asasinarea lui Codreanu), Vasile Parizianu și Gheorghe Patriciu (comisari în cadrul Prefecturii de Poliție a Capitalei), alături de alți simpli agenți de poliție și subofițeri ai Jandarmeriei.

Omorurile din acea noapte nu se limitează la cei 64 de adversari politici din fortul Jilavei, întrucât echipele morții se răspândesc, mai apoi, primprejurul Bucureștilor și caută să termine definitiv cu politicienii potrivnici, foștii comisari zeloși sau evreii de orice fel. Profesorii Nicolae Iorga și Virgil Madgearu sunt săltați din propriile locuințe – în ciuda vociferărilor familiilor acestora și a intervențiilor disperate făcute la Ministerul de Interne ori la Președinția Consiliului de Miniștri –, după care sunt transportați în pădurile Strejnicu, respectiv Snagov, și împușcați pe loc. Foștii prim-miniștri Argetoianu, Tătărăscu și Gigurtu, cât și foștii miniștri Ghelmegeanu și Marinescu (general, medic militar) sunt ridicați de acasă, sechestrați și amenințați cu moartea. Alte cete de camarazi se deplasează la arestul Poliției Capitalei, unde se aflau încarcerați cinci comisari de poliție, vechi ofițeri de carieră, învinuiți pentru comportamentul antilegionar din timpul regimului carlist; acolo, o echipă de gardiști îi execută sumar, pe loc, chiar în celule, pe comisarii Raleț, Suciu, Voinescu, în timp ce o altă echipă se ocupă de comisarii Davidescu și Dumitrescu, îi scot din arest, îi transportă și îi împușcă la marginea drumului, undeva pe lângă orașul

Ploiești. Tot la Ploiești mai sunt asasinați alți doi comisari de poliție din localitate, dar și 11 evrei acuzați de simpatii comuniste. Matatias Carp – secretarul general al Uniunii Comunităților Evreiești din Vechiul Regat – face inventarul funest al zilei de 27 noiembrie, din județul Prahova: „Pe dușumelele Legiunii de Jandarmi Prahova s-a amestecat în ziua aceea sângele Prof. Nicolae Iorga și al Rabinului David Friedman, iar trupurile reci s-au așezat alături de covrigarul Șmil Șmilovici, frizerul Max Mendel Strul, dentistul Mendel Mayer și studenții Iosif Avram și Joffre Margulius. Tabloul era completat prin lugubră ironie de cadavrele a doi comisari de poliție, uciși și ei de ura legionară“[3].

Crimele de la Jilava au un efect declanșator pentru violențele ce au urmat, dau frâu liber spiritului agresiv și revanșard al camarazilor, elimină orice barieră morală și orice reținere de ordin legal pe care gardiștii ar fi putut să le aibă în trecut. Legionarul Mardarie Popinciuc – participant activ la sechestrarea câtorva dintre miniștri – explică, senin, motivația campaniei de răzbunare: „A doua zi [după masacrul de la Jilava, n.n.] s-au format la Prefectură mai multe echipe cu ordin de a aduce arestați la Prefectură pe toți politicienii vechi care ajutaseră pe Carol II și Călinescu să ne măcelărească“[4]. Echipele morții se angajează într-o competiție macabră, adică se întrec, la propriu, în a-i ucide pe demnitarii cei mai cunoscuți, pe *vinovații* cu notorietatea cea mai mare. Camaradul Șerban Milcoveanu ne arată că echipa care-l asasinează pe istoricul Nicolae Iorga are un traseu haotic, deoarece căuta disperată să asasineze pe cineva, pe oricine ar fi avut un nume cu rezonanță, preferabil un fost prim-ministru: „S-au dus la Argetoianu. L-au găsit plecat! S-au dus la Tătărescu... l-au găsit luat! S-au dus la Ghelmegeanu, l-au găsit luat! Nu știu dacă s-au dus la Gigurtu, că nu-i știau adresa. [...] Atunci, [și-au zis, n.n.] «Mergem la Iorga!» Și s-au dus la casa lui Iorga din Ștefan cel Mare, pe șoseaua

Bonaparte, și acolo Valentin Iorga le-a spus: «Tata e la Sinaia». Repede s-au dus la Sinaia..."[5]

Constantin Argetoianu, fiind la un pas să împărtășească soarta tragică a profesorilor Iorga și Madgearu, apucă să istorisească drama pe care o trăiește în săptămânile ulterioare asasinatelor de la Jilava: „[...] am văzut moartea cu ochii... [...] Am trăit cu inima strânsă, fără să pot pricepe pentru ce am fost osândit la moarte de oameni cărora nu le făcusem decât bine..."[6] O echipă de cinci camarazi îl vizitează la domiciliu, dis-de-dimineață, și insistă să-l convingă de faptul că viața sa este în pericol, date fiind cele petrecute la Jilava, în noaptea ce tocmai se încheiase, astfel încât ar face bine să-i urmeze la Prefectura de Poliție. Cei doi secretari ai lui Argetoianu – Filip și Alimănescu –, cât și soția acestuia intervin în gâlceava ce se iscă, iar cea din urmă îi telefonează secretarului de stat de la Ministerul de Interne, Alexandru Rioșanu, pentru a lămuri povestea: „Soția mea tot țipa «nu te duce, nu te duce...» și disperată a chemat din nou la telefon pe Rioșanu. Acesta a răspuns să vin cu legionarii la el și a cerut să vorbească cu «comisarul». Se vede că i-a spus același lucru și lui și dl. Malcasian a consimțit printr-un «bine» în doi peri."[7] După numeroase alte parlamentări, în cele din urmă, Argetoianu admite să-i însoțească pe legionari, cu condiția să meargă împreună la locuința secretarului de stat Rioșanu, dar, sub amenințarea revolverelor, nu are de ales și ajunge direct la Prefectura de Poliție; August Filip – secretarul lui Argetoianu – va descrie ulterior metodele de intimidare pe care gardiștii le folosesc pe toată durata călătoriei: „Mașina cu care veniseră legionarii, condusă de data aceasta de Dragomir, s-a plasat în spatele mașinii mele [în care se mai aflau Argetoianu, Alimănescu și alți doi legionari, n.n.] și a început să ne împingă cu bara din față, ca să ne silească să nu oprim și să mergem spre Poliție. Tot drumul, de acasă până la Poliție, pe Calea

Victoriei, Dragomir a lovit cu bara mașinii lui spatele mașinii mele, în timp ce cei doi [legionari, n.n.] care erau cu noi în mașină au continuat să ne amenințe cu revolverele [...]"[8]. Argetoianu nici nu scapă bine de camarazii care-l amenințaseră cu revolverul, că are să dea peste anarhia de la sediul Prefecturii de Poliție, unde nimeni nu pare să mai exercite vreo autoritate asupra celor puși pe căsăpit demnitari: „La Poliție, platforma cea nouă era plină de automobile, iar când am pătruns pe ușa care dă pe această platformă, am intrat în plină revoluție... Intrarea, scara, culoarele mișunau de legionari; un freamăt de tropote, de voci năbușite din care ieșeau din când în când țipete de protest, câte o interpelare, câte un protest... [...] În cabinetul prefectului, în loc să dăm de Zăvoianu, am găsit pe Sima. Conducătorul Mișcării Legionare ni s-a înfățișat într-o stare de extremă tensiune nervoasă. Palid, alb aproape ca hârtia, îi tremurau buzele, și vorbele îi ieșeau pripite, ca gloanțele dintr-un revolver"[9]. Horia Sima pozează în salvatorul situației și îi instruiește pe o parte dintre politicienii arestați, pe Tătărăscu, Ghelmegeanu și Argetoianu, să emigreze direct în străinătate, până se mai liniștesc apele. Cum recomandarea „Comandantului" nu putea fi pusă în aplicare, deoarece formalitățile ar fi durat o veșnicie, cu sprijinul aceluiași Alexandru Rioșanu, nefericiții ajung să fie cazați direct în localul Ministerului de Interne, considerat a fi cel mai sigur loc; chiar dacă demnitarii se aflau baricadați în biroul secretarului de stat al ministerului, tot se găsesc trei gardiști – Șocariciu, Găină și Stoia – care se încumetă să-i atace în timpul nopții:

> În noaptea de miercuri spre joi – povestește Argetoianu – am mai văzut o dată moartea cu ochii... Ne întâlnisem cum putusem, îmbrăcați cum eram, pe fotelele și canapelele din biroul lui Rioșanu [...]. [...] Pe la ora 4 dimineața îmi bate Tătărăscu la ușă și îmi spune: „Scoală-te, căci îmi pare că vin camarazii peste noi..." [...] După zece minute de bătaie în ușă și de somațiuni de deschidere, cei din afară au încercat să forțeze intrarea, dar n-au reușit,

> căci ușile groase de stejar nu s-au clintit. [...] Șapte câți eram nu aveam un revolver: ei aveau trei automate – soarta noastră, dacă am fi deschis, ar fi fost pecetluită... Am început să negociem pe rând la telefon, Ralea, Tătărăscu și eu, căci ne chemau pe unul după altul ca să ne convingă să deschidem. [...] Căutam să câștigăm timp, căci de la alt telefon vestisem Comandamentul Militar Central despre cele ce se petreceau și cerusem ajutor... [...] Căpitanul Andreescu, un vlăjgan simpatic, plin de curaj și de optimism, s-a prezentat la ușa noastră... Venise cu două tancuri și cu un pluton de soldați într-un camion... Cum au simțit că urcă soldații scara, cei trei muschetari au șters-o, pe o poartă dosnică...[10]

Argetoianu și ceilalți politicieni își vor mai petrece alte cinci zile în sediul Ministerului de Interne, bine păziți de soldați înarmați cu mitraliere, pentru ca mai apoi să li se asigure paza militară a propriilor locuințe – transformate cu această ocazie în fortărețe: „Și astfel, luni seara, la orele 8 mi-am reintegrat domiciliul, cu mare emoție. Mi-am găsit casa păzită de 39 de jandarmi [...]. Santinele în jurul casei și în casă... Și de atunci trăiesc așa. Prizonier voluntar, primesc prieteni și prietene, dar n-am ieșit din casă. Așa m-a sfătuit și mă sfătuiește Rioșanu, salvatorul meu – Și, ce să fac? Îl ascult..."[11] Psihoza terorii legionare îl ajunge din urmă, îl copleșește până și pe versatul politician Constantin Argetoianu, spirit rece și calculat, un om care le-a văzut și trăit pe toate: „La toate mă așteptam, dar la asta nu! Proscris politic, și urmărit în fața diferitelor comisiuni de anchetă. [...] N-am făcut parte nici din guvernele de prigoană a Mișcării Legionare, nici din guvernele de pricopseală ale Camarilei. [...] Nu pricep, nu pricep... Și nedreptatea morală ce mi se face mă deprimă și mă roade, simt cum îmi subțiază firul vieții... [...] Mă simt atât de singur și dezlegat de restul lumii! Trecutul e mort, și nu pot contura încă cadrul viitorului!..."[12]

De partea opusă a baricadei, în prima linie a celor care îi terorizează pe evrei, comuniști, masoni, carliști sau pe fieșcine se nimerește se află temuții comisari ai Poliției Le-

gionare; astfel, bucureștenii de orice etnie sau situație materială ajung să se înspăimânte la auzul unor nume precum Socariciu, Topliceanu, Opriș, Grimalschi, Malcasian, Marcu, Savu, Dragomir, Pană, Djonat, Tănăsescu ori Crețu. Profilul camaradului Gheorghe Crețu ne dovedește nu doar lipsa de consistență intelectuală și morală a polițiștilor legionari, dar și o înclinație sadică, pătimașă, bolnavă către violență. Tânărul, în vârstă de doar 22 de ani, este necăsătorit, nu și-a îndeplinit serviciul militar, are doar studii liceale și o tentativă nereușită de admitere la Politehnică, fiind înalt, atletic, elegant și cu o figură agreabilă.[13] Crețu activase în Garda de Fier vreme de câțiva ani, având în „palmares" și o condamnare la închisoare pentru propagandă legionară, ca atare, după instalarea noului regim dictatorial, este cooptat în rândurile Poliției Legionare din capitală. Odată cu numirea sa în funcția de comisar, acționează brutal împotriva evreilor, foștilor demnitari carliști și împotriva ofițerilor de carieră din Poliția Capitalei, pe care-i arestează fără temei, îi sechestrează, îi torturează fără milă, îi ucide. Prima lui ispravă majoră este consemnată în noiembrie 1940, atunci când participă la uciderea adolescentului evreu Lucien Rosen, pe care îl torturează cu o „țeavă din care ieșeau trei arcuri din ce în ce mai mici și care se sfârșeau la capăt cu o bilă de metal"[14]. Șefii săi apreciază zelul prin care înțelege să-și îndeplinească atribuțiile polițienești și îl numesc comandant al paznicilor legionari de la închisoarea Jilava, prin urmare, în această calitate, Crețu participă direct la asasinatele din 26 noiembrie. Acolo, la Jilava, în ziua fatidică, Mitică Groza – șeful Corpurilor Muncitorești Legionare – și chestorul legionar Opriș – șeful său direct – îi alocă responsabilitatea uciderii deținuților politici din celula cu numărul șaptesprezece, iar Gheorghe Crețu înțelege să-și ofere tot concursul pentru îndeplinirea misiunii criminale, după cum reiese din propriile declarații: „La ora 0.30 s-a auzit

semnalul. Am deschis ușa celulei, am comandat «drepți», după care am tras, executând prin împușcare pe toți 14 deținuți care se găseau înăuntru. [...] Menționez că în momentul când am intrat în celulă, deținuții erau treji și priveau spre ușă, de unde am înțeles că, din cauza forfotelii, ei au presimțit ce-i așteaptă. Execuția a durat aproximativ 10 minute“[15]. De îndată ce-i împușcă pe deținuți, legionarul mai execută câte un foc în capul fiecăruia, „ca să fie sigur că au murit“, în timp ce opt dintre victimele sale sunt sfârtecate, procurorii constatând că trupurile „prezintă pe lângă numeroase răni împușcate și numeroase răni tăiate profund ale capului, cu despicarea masivelor osoase“.[16]

În aceeași noapte, imediat după comiterea masacrului de la Jilava, Crețu și alți câțiva camarazi se întorc în capitală și îi omoară pe polițiștii Nicolae Raleț, Paul Voinescu și Nicolae Suciu – cei trei ofițeri de carieră se aflau în stare de arest, la sediul Prefecturii de Poliție, pentru presupuse fapte antilegionare din trecut. Reconstituirea crimelor, făcută ulterior de procurori, va confirma maniera sadică prin care cei trei polițiști au fost executați de legionari; redăm aici filmul evenimentelor:

> Chemat, Ion Tănăsescu [legionar, șeful arestului, n.n.], [...] acuzatul Gheorghe Crețu i-a spus „am terminat cu cei de la Jilava“, la care Ion Tănăsescu a replicat „eu mai am aci“ și [...] i-a condus la celula unde se afla comisarul Raleț, explicând cine este, a deschis ușa celulei și acuzații [...] au început a descărca focuri în trupul comisarului, care horcăind se ruga să fie iertat că nu e vinovat cu nimic. [...] Comisarul Suciu era treaz din cauza zgomotului produs de focurile de armă trase în celula lui Raleț. Intrați în celulă au descărcat pistoalele în trupul comisarului Suciu [...]. După o jumătate de oră [...] au pus cadavrul comisarului Raleț în pătură și l-au scos din arest. La fel au procedat și cu comisarul Suciu, care, fiind încă în agonie, gemea și se zbătea. [...] Gheorghe Crețu l-a apucat de păr și i-a mai tras un foc de revolver în ceafă, pentru a-i grăbi sfârșitul. Aceiași acuzați conduși de Ion Tănăsescu [...] au intrat în celula unde se afla comisarul Voinescu și trăgând focuri de armă i-au suprimat și acestuia viața. [...] Toate

> cadavrele au fost apoi scoase din localul Prefecturii, urcate într-o camionetă, învelite în pături [...] și aruncate în pădurea Râioasa, lângă București.[17]

Șefii legionari din Guvern promit că-i vor pedepsi sever pe criminalii de la Jilava, după câte înțelegem din comunicatul de presă pe care îl transmit autoritățile: „Mișcarea Legionară a hotărât încadrarea strictă și riguroasă în ordinea de Stat a tuturor membrilor ei și sancționarea exemplară a acelora cari se vor abate de la ordinea legală. [...] Guvernul este în căutarea vinovaților, cărora li se vor aplica severe sancțiuni, potrivit legilor în vigoare“[18]. În ciuda intransigenței aparente a oficialilor legionari din Guvern, nici zece zile mai târziu, același Crețu participă la sechestrarea, torturarea și uciderea plutonierului de jandarmi Ghiță Gheorghe; în timp ce camaradul Topliceanu îl imobilizează pe nefericitul plutonier, „ținând în spate pe victimă ca să poată să fie lovită“, camaradul Crețu îi aplică „loviturile sălbatice“ cu un baston de cauciuc, până ce încetează din viață.[19] Criminalul Gheorghe Crețu nu se limitează la eliminarea fizică a inamicilor organizației din care face parte – scopul oricărui asasinat politic –, ci ucide din pasiune, cu sadism, din plăcerea de a tortura și de a-și privi victimele aflate în suferință. Anchetat ulterior de regimul antonescian, tânărul nu-și va manifesta regretul pentru cele 19 crime ale sale și nici nu va ezita să-și declare disponibilitatea de a mai ucide, din nou, în numele Gărzii de Fier. Aceeași mentalitate criminală și aceleași apucături sadice pot fi găsite la toți legionarii implicați în asasinatele din zilele de 26 și 27 noiembrie 1940, adică tot felul de mecanici, șoferi, plugari, lucrători la căile ferate și, cei mai mulți, oameni fără vreo meserie certă...

Liderii Mișcării Legionare vor face tot posibilul să arate că masacrul de la Jilava nu a fost nicidecum premeditat și, pentru a proba că responsabilitatea masacrului nu le

aparține, vor căuta să pună crimele pe seama unui moment spontan de nebunie colectivă, ce ar fi pus stăpânire pe camarazii asasini. Se vor folosi de faptul că, în ziua comiterii masacrului, în curtea închisorii Jilava se făceau săpături pentru deshumarea lui Codreanu, a „Nicadorilor“ (ucigașii lui Duca) și „Decemvirilor“ (ucigașii lui Stelescu) – cei 14 legionari au fost asasinați de autoritățile carliste în 1938, trupurile acestora fiind aruncate într-o groapă comună din proximitatea fortului Jilavei; astfel, copleșiți emoțional de impactul descoperirii rămășițelor „Căpitanului“, camarazii ar fi cedat psihic și ar fi trecut, în consecință, la uciderea celor considerați a fi responsabili pentru moartea lui Codreanu, adică a oamenilor vechiului regim carlist, aflați în celule, la doar câțiva pași de locul deshumării. Această explicație elaborată, această teorie se regăsește și în comunicatul oficial dat de Guvern: „În noaptea de 26/27 noiembrie, cu ocazia deshumării osemintelor de la Jilava, legionarii care lucrau la această deshumare au pătruns în închisoare și au împușcat pe unii dintre deținuții politici aflați acolo și considerați ca autori principali ai crimelor săvârșite împotriva Căpitanului și a legionarilor, sub fostul regim“[20]. Horia Sima va insista pe ipoteza asasinilor cuprinși de o nebunie colectivă, spontană, dar o nebunie legionară, înțeleasă ca o voință divină: „Toate umilințele, toate chinurile morale și fizice îndurate de Căpitan [...] și-au găsit cuvenita răsplată. În noaptea de 26/27 noiembrie 1940 s-a săvârșit mai mult decât un act de răzbunare, un act de Dreptate Divină. [...] Căpitanul a înviat din mormânt, iar judecătorii lui nedrepți s-au rostogolit de pe soclul puterii lor, fulgerați de mânia Divină“[21].

Nici unul dintre liderii organizației nu-și va asuma paternitatea asasinatelor de la Jilava, nici măcar la câteva decenii distanță de la desfășurarea evenimentelor, fiecare urmărind să arunce responsabilitatea în seama celuilalt;

iată ce declara Mitică Groza – coordonatorul din teren al crimelor de la Jilava – într-un interviu acordat în anii '90: „Horia Sima niciodată n-a declarat că nu Groza a făcut... A zis: «Uite ce mi-a făcut Groza, i-a omorât pe cei de la Jilava!» [...] El știa, el știa precis cum s-au întâmplat lucrurile, că doar el și împreună cu Victor Biriș au organizat toată chestiunea [...]"[22]. Horia Sima va nega acuzațiile – „Nici n-am premeditat, nici n-am ordonat și nici n-am organizat execuțiile de la Jilava" – și își va atribui doar meritul (!) de a fi „creat cadrul politic, condițiile statale care au permis pedepsirea asasinilor [lui Codreanu, n.n.]".[23] Nu există însă vreo urmă de îndoială că lichidarea deținuților politici nu s-ar fi făcut cu bună-știință, după o minuțioasă pregătire prealabilă. Temerile că inculpații ar putea beneficia de clemența judecătorilor, dar mai ales credința că justiția socială nu se înfăptuiește la tribunal, ci prin voința posesorului de revolver îi conving pe legionari să acționeze în numele vechii tradiții a crimei politice, instituite de „Căpitan", de „Văcărășteni", „Nicadori" și „Decemviri".

22. Dezumanizare. Rebeliunea legionară și pogromul de la București

RELAȚIA POLITICĂ DINTRE MIȘCAREA LEGIONARĂ ȘI generalul Antonescu pare să fie idilică la începutul mariajului, când fiecare parte își jură loialitate veșnică și își declară dragostea necondiționată. Cu prilejul comemorării unei luni de la izbânda „revoluției" din 6 septembrie 1940, festivitate „la care au participat [...] cam o sută de mii de legionari"[1], Comandantul Legiunii și Conducătorul statului țin neapărat să evidențieze omogenitatea regimului, coeziunea și solidaritatea părților sale componente. Cu această ocazie, Horia Sima – aflat la umbra unui grandios portret al lui Corneliu Zelea Codreanu, instalat, la propriu, deasupra scenei – se declară convins că „astăzi, dinastie și stat, generalul Antonescu, poporul român și Mișcarea Legionară alcătuiesc o forță unitară și un bloc indestructibil"[2]. Pe aceeași scenă, generalul Antonescu – îmbrăcat, în premieră, în cămașa verde legionară – le solicită, părintește, tuturor camarazilor să rostească jurământul de credință al noului regim: „În credința că m-ați înțeles și având conștiința că v-am înțeles, vă cer, legionari, să rostiți după mine – în fața Cerului și a viitorului – legământul vostru. Rostiți: «În duhul Căpitanului și al neamului, în fața regelui și a generalului, ne legăm prin jertfa noastră supremă să facem cu toții un popor și-o țară ca soarele sfânt de pe cer.»"[3] Toate declara-

țiile de intenție și jurămintele rostite nu țin locul bunei înțelegeri din interiorul coaliției, nu pot suplini incompatibilitatea dintre indisciplina anarhică a legionarilor și obsesia pentru control a Generalului.

Divorțul previzibil dintre armata generalului Antonescu și mișcarea „Comandantului" Sima are o singură necunoscută, și anume cine va moșteni puterea politică din țară. Miza conflictului intern depășește granițele României, întrucât Germania nazistă are tot interesul să conteze pe sprijinul unui stat stabil în Răsăritul Europei, care să contribuie cu trupe și petrol la preconizata invazie a Rusiei sovietice. Așteptările oficialilor celui de-al Treilea Reich nu sunt nicidecum pe măsura realității din teren; Constantin Argetoianu observă încă de la debutul lunii noiembrie că „germanii sunt foarte nemulțumiți de regim"[4] și află din surse autorizate că „Germania e hotărâtă să intervină".[5] Mai apoi, la sfârșitul lunii noiembrie, asasinatele în masă de la Jilava nu fac decât să confirme instabilitatea și impredictibilitatea regimului. Nici vorbă ca situația să se amelioreze ulterior, în lunile decembrie și ianuarie: cu toate că Zăvoianu este destituit de la șefia Poliției Capitalei, locul său este luat de vechiul gardist Radu Mironovici; deși, la nivel oficial, Poliția Legionară este dizolvată, camarazii de acolo sunt înrolați în Poliția de stat sau în alte unități paramilitare. Măsura desființării Poliției Legionare – ne confirmă și Matatias Carp, unul dintre liderii comunității evreiești – „nu micșorează intensitatea și violența teroarei, deoarece în unele părți ale țării ordinul nu e ascultat, iar în celelalte este eludat prin încadrarea membrilor poliției legionare în Poliția de Stat"[6]. În alte orașe – ne mai spune același Matatias Carp – „în locul poliției legionare desființate, în urma masacrului de la Jilava, iau ființă «Gărzile Legionare», formate din macedoneni refugiați, înarmați cu baionete, revolvere și carabine"[7]. Așadar, devine limpede pentru toată lumea că sechestrările

de persoane și confiscările de bunuri, fie că victimele sunt evrei, români sau străini, vor continua să reprezinte realitatea de zi cu zi a României legionare.

Generalul Antonescu înțelege că disputa sa cu gardiștii nu poate fi tranșată decât la Berlin, la cel mai înalt nivel politic, prin urmare, la 14 ianuarie 1941, merge să-l întâlnească pe cancelarul Germaniei, Adolf Hitler, căruia, mai întâi, îi promite că „în cazul Rusiei, România dorește să participe la acțiunile militare cu toate puterile ei", iar, mai apoi, îl asigură că, dacă el, generalul, „ar înființa astăzi un nou partid, l-ar urma toată țara", pentru ca, în final, să-i transmită Führerului că el „este pregătit să-și asume întreaga responsabilitate [a guvernării României, n.n.], cu condiția să exercite deplina autoritate asupra ordinii politice interne [...] pentru a înlocui elementele nepregătite, radicale sau anarhiste ale Legiunii, cu elemente ale ordinii".[8] Mai concret, Antonescu urmărește să primească undă verde de la „patronul" Europei, Adolf Hitler, pentru a se debarasa de legionari, dar, deși cei doi lideri s-au pus de acord în mai toate subiectele discutate, în privința problemei Gărzii de Fier opțiunea Führerului nu pare să fi fost clar exprimată, în orice caz, chestiunea nu a fost lămurită.[9] Simplul fapt că Generalul a fost primit în audiență de cancelarul Germaniei naziste reprezintă însă o lovitură pentru Mișcarea Legionară, așa cum înțelegem și din raportul serviciului de contrainformații al Reichului: „Ceea ce este simptomatic în privința relației Antonescu-Legiune se concretizează în faptul că Horia Sima a renunțat până la urmă la vizita plănuită de el însuși la Berlin, luând în considerare vizita lui Antonescu și, mai ales, mulțumirea acestuia la întoarcere [...]"[10]. Liderii legionari, tardiv, încearcă să compenseze avantajul obținut de Antonescu și organizează o serie de conferințe publice, cu tema „Lupta Germaniei și Italiei pentru a instaura o nouă ordine europeană", unde conferențiarii, la

radio sau în amfiteatrele țării, nu mai contenesc cu laudele adresate naziștilor germani și fasciștilor italieni. Într-unul dintre evenimentele organizate în capitală, discursul ministrului Vasile Iașinschi lasă să se înțeleagă rolul *de facto* al conferințelor, și anume descurajarea manevrelor politice ale Conducătorului statului: „Este putere care să ne oprească în loc?! Este uneltire care mijește la suprafață?! Este rea-credință care încearcă să întunece iluminarea generațiilor izbăvitoare?! Să nu încerce nimeni! Zadarnică și periculoasă strădanie. Legiunea e în marș și marșul ei nu poate fi oprit“[11].

Reîntors în țară, după audiența pe care i-o acordase Hitler, Antonescu nu pare să fie impresionat de conferințele gardiștilor și își asumă măsura desființării instituției nocive a comisarilor de românizare, îl demite pe generalul Petrovicescu – ministrul de interne – și, odată cu acesta, îi concediază pe toți directorii Poliției și pe toți prefecții județelor. Odată cu înlăturarea înalților funcționari legionari, „Generalul Antonescu, cum s-ar zice, trecuse Rubiconul“ – va scrie Horia Sima în memoriile sale.[12] Comandantul Mișcării Legionare apelează la șefii organizațiilor paramilitare și la liderii structurilor interne de elevi, studenți și muncitori, pentru a pune la cale câteva demonstrații de protest față de măsurile arbitrare ale Conducătorului statului și în sprijinul ministrului Petrovicescu. Manifestațiile pașnice sunt imediat înlocuite de o luptă de gherilă, de o rezistență cu arma-n mână, drept consecință, la 21 ianuarie 1941 se declanșează așa-numita rebeliune legionară, adică un mic război civil între soldații lui Antonescu și camarazii lui Sima. Legionarii se baricadează în sediile Prefecturii Poliției, Gardienilor Publici și Siguranței din capitală, atacă diverse obiective strategice, cum sunt postul de radio sau Palatul Telefoanelor, și transformă strada Romei într-o fortăreață, cu posturi de mitralieră instalate din loc în loc, cu autobuze folosite pe post de baricade, cu cisterne de petrol incendiate.

În tot acest timp se transmit circulare mobilizatoare pentru camarazii din provincie, sunt lansate scrisori-manifest pentru lămurirea populației de justețea cauzei rebelilor, se răspândesc zvonuri care arată că două corpuri de Armată ar fi trecut de partea legionarilor și se îndreaptă spre capitală. Asta se întâmplă în București, dar nu trebuie omise nici răzmerițele din provincie, din orașele Iași, Brașov, Ploiești, Brăila, Reșița și Arad, deși tulburările de acolo au un caracter limitat.[13] Horia Sima și liderii organizației se inspiră din cartea lui Curzio Malaparte – de fapt, un manual dedicat loviturilor de stat bolșevice și fasciste, pe atunci la modă – pentru a pune la punct scenariul insurecțiilor gardiste, a „revoluției“ din septembrie și a rebeliunii din ianuarie;[14] Malaparte spune că revoluțiile de succes se realizează prin preluarea în forță a obiectivelor strategice ale statului, cum sunt radioul, poșta, telefoanele, telegraful, uzinele de gaz, gara, podurile, sediile puterii politice, poliția etc., prin stimularea grevelor muncitorești din domeniile esențiale, promovarea de știri false și manipularea populației civile.[15]

În timpul luptelor de stradă, Bucureștiului îi lipsește orice brumă de autoritate, nici urmă de vreun polițist pe străzi, în vreme ce soldații adoptă doar o poziție defensivă – adică urmăresc de la distanță evenimentele și ripostează doar dacă sunt vizați de vreun atac direct. Așa se face că populația civilă se găsește complet expusă jafurilor, violențelor, crimelor, distrugerilor și incendierilor, practicate la scară largă de camarazii îmbrăcați în cămașă verde. Generalul Antonescu asistă impasibil la atrocitățile comise în capitală și, chiar dacă e stăpân pe situație, forța armatei țării fiind incomparabil mai mare decât forța câtorva mii de zănatici cu revolvere, așteaptă ca legionarii să se compromită în ochii naziștilor. Tancurile armatei trec la ofensivă doar în după-amiaza zilei de 22 ianuarie și, până la căderea nopții, anihilează multe dintre cuiburile de rezistență ale

camarazilor. Între timp, mai spre seară, oficialii naziști aduc la cunoștința părților combatante opțiunea Führerului; Adolf Hitler, informat de cele ce se petrec în România, alege să-l susțină pe Antonescu, preferând ordinea și stabilitatea în detrimentul afinităților ideologice cu gardiștii.[16] Horia Sima, lipsit de orice alte perspective, va transmite ordinul de încetare a ostilităților, în zorii zilei de 23 ianuarie 1941: „Ordon ca să înceteze orice luptă. Legionarii vor părăsi de îndată instituțiile publice ocupate și vor reintra în viața normală. Cer ca acest ordin să se execute fără șovăire [...]"[17]. Așa se încheie epopeea violentă a Statului Național Legionar. Gheorghe Barbul – șeful de cabinet al Conducătorului statului –, într-un interviu acordat câteva decenii mai târziu, va divulga strategia cinică a șefului său: „Ion Antonescu mai așteaptă ca nemții să ia în mod oficial o atitudine... Și-n momentul când nemții au luat această atitudine... după aceea, fără să le ceară ajutorul decât simbolic, Antonescu a trecut la acțiune și rebeliunea... a fost zdrobită. Incontestabil!"[18] De altfel, Antonescu anticipase evenimentele violente ce se prefigurau la orizont și, încă de la mijlocul lunii ianuarie, îl numise la comanda garnizoanei militare a Bucureștiului pe Constantin Sănătescu, un general experimentat, bine văzut de soldați; iată mărturia generalului Constantin Sănătescu: „După expirarea concediului – jumătatea lui ianuarie 1941 – tocmai mă pregăteam să plec la Piatra Neamț, pentru a mă prezenta la noul post, când sunt înștiințat că G-ral Antonescu vrea să mă vadă. M-am dus la Președinția Consiliului de Miniștri și nu mică mi-a fost mirarea când G-ral Antonescu mi-a comunicat că, față de evenimentele interne ce se întrezăresc, să nu mai plec, ci să iau comanda militară a orașului București"[19].

Generalul Antonescu va rămâne să stăpânească România de unul singur în ceea ce va fi cunoscut drept dictatura militară antonesciană, până la arestarea sa din 23 august

1944. Acesta nu-și va ierta foștii parteneri de guvernare, deși promisese inițial o amnistie parțială, astfel că tribunalele sale vor trimite la închisoare nu mai puțin de 2.707 gardiști, condamnați pentru implicarea lor în răzmeriță.[20] O serie de lideri ai Legiunii vor izbuti, totuși, cu sprijinul trupelor naziste din România, să emigreze clandestin în Germania; cei mai puțin norocoși vor cunoaște realitățile dure ale temnițelor antonesciene și, mai apoi, ale carcerelor comuniste. Horia Sima va părăsi capitala, incognito, asemenea oricărui infractor de rând, ascuns în portbagajul unei mașini a organizației paramilitare naziste SS, iar două luni mai târziu se va alătura camarazilor din exil.[21]

Mai multe surse coroborate ne arată că în timpul rebeliunii legionare, în doar trei zile, au murit 329 de legionari, 17 soldați și 125 de evrei nevinovați. În mod paradoxal, din tot acest conflict, comunitatea iudaică a fost cea mai afectată, întrucât celor 125 de morți li se alătură sute de maltratați și mii de jefuiți, timp în care cartierele evreiești au fost devastate la propriu, fiind distruse sau incendiate un număr foarte mare de locuințe, magazine și sinagogi.[22] Efectele psihozei terorii, consecințele nebuniei colective, dezumanizarea victimelor și a călăilor, deopotrivă, nu le putem observa în datele statistice, ci le putem afla doar din mărturiile protagoniștilor și ale martorilor, în adevărurile lor subiective, în credințele și sensibilitățile fiecăruia; așadar, vom relata aici trăirile din acele zile ale evreilor, legionarilor și ale foștilor carliști.

Camaradul Nicolae Ciolacu, țăranul aromân din Dobrogea bulgărească, ia parte la mica răzmeriță legionară din orașul Bacău – acolo unde se stabilise după cedarea Cadrilaterului de către România. De îndată ce află despre rebeliunea camarazilor săi de la București, chiar din noaptea zilei de 21 ianuarie, împreună cu o echipă formată din aromâni refugiați și localnici băcăuani, ocupă unul din depozi-

tele strategice de benzină ale orașului. Ciolacu și tinerii din echipa sa sunt gata să-și asume riscul irațional de a înfrunta un întreg pluton de soldați bine înarmați: „Eram așa de pregătiți sufletește, încât de abia așteptam să ne încleștăm cu armata. [...] Știam că fără jertfe și sacrificii nu puteam să biruim și, fiind convinși că la mijloc este o trădare și posedând într-o oarecare măsură duhul Căpitanului, ne spuneam că pentru neam nici o jertfă nu este prea mare“[23]. Înțelegem, astfel, că rebelii își găsesc inspirația pentru entuziasmul pătimaș și curajul lor necugetat în aceleași teme ale filozofiei legionare, în aceleași mituri pe care liderii și intelectualii organizației le-au cultivat în ultimul deceniu: sacrificarea sinelui pentru Legiune, certitudinea că există o conspirație antiromânească, pusă la cale de o conjurație a trădătorilor, mesianismul „Căpitanului“, pretenția reprezentării intereselor colective ale națiunii, în numele căreia sunt comise toate nelegiuirile. Totuși, iminența confruntării disproporționate cu armata lasă să se întrevadă teama protagonistului nostru, constrâns să facă apel la divinitate: „Ne-am zis de mai multe ori Tatăl Nostru și așteptam încordați să vină plutonul de soldați pe care noi urma să-i dezarmăm. Dar slavă și mulțumită bunului Dumnezeu că l-a inspirat pe domnul comandant Horia Sima și, înspre dimineață, a dat ordin la radio tuturor șefilor de județe să se retragă de pe poziții“[24].

Alți legionari, nu mulți, se declară deziluzionați de jafurile și crimele comise împotriva populației civile, în timpul răzmeriței din capitală. Mardarie Popinciuc susține că organizația ar fi depus eforturi pentru a limita amploarea fărădelegilor: „Pe lângă rezistența în contra atacului armatei, a trebuit să organizăm echipe speciale care să oprească, în măsura posibilităților, furturile și omorurile“[25]. Dar camaradul Popinciuc insistă să pună ticăloșiile rebeliunii pe seama unor oameni care doar „se prezentau drept legionari“,

anume niște ne-legionari care „profitau de ocazie ca în orice revoluție de oriunde“[26]. Constantin Matei, într-un moment de sinceritate, la fel, admite jefuirea celor lipsiți de orice apărare: „Când am venit aicea și-am văzut, pe Dudești, jaful... să știți că am avut un moment de remușcare că am fost implicat în afacerea asta“[27]. Dar, ca mai toți ceilalți, și camaradul Matei încearcă să ne convingă de faptul că vinovați n-ar fi legionarii, ci „gloata“, „țiganii“, „mahalaua“: „Da' când am ajuns la Malmaison arestat și am văzut țiganii de acolo și toată mahalaua care s-a pretat la jafuri, la chestii de-astea... mi-am dat seama că a intervenit gloata și uite, acuma, Antonescu profită să compromită Mișcarea Legionară...“[28]

Violențele de pe străzile Bucureștilor le tulbură liniștea celor din familia istoricului Constantin C. Giurescu – fost ministru în guvernele regimului autoritar carlist. Academicianul Dinu C. Giurescu, fiul său, rememorează experiența nefericită a zilelor rebeliunii legionare, într-un interviu acordat șapte decenii mai târziu. Dinu Giurescu, pe atunci un adolescent de doar paisprezece ani, ne povestește că părinții săi fac tot posibilul să-l protejeze, să-l pună la adăpost, încă din primele ore ale răzmeriței: „Mama mi-a povestit, după aceea, că s-a dus la director [directorul școlii, n.n.]: „«Domnule director, vreau să iau copilul acasă!» El, de acolo: «Doamnă, da' nu vă panicați, că nu e, nu e nimica [...]». Mama a insistat, el [directorul, n.n.] zice «bine».“ Tatăl său se teme de o eventuală percheziție domiciliară și improvizează o cale inedită de evadare pentru membrii familiei: „Vin mama și tata și ne spun: «Uite ce e, s-ar putea întâmpla ca noi să fim atacați.» Spatele casei noastre dădea în curtea vecinului. Era un zid înalt, așa, de vreo trei metri. A pus o scară pe zidul ăla și a spus: «Dragă, dacă se întâmplă ceva, voi vă suiți pe această scară, săriți în curtea vecinului, ieșiți în Știrbei Vodă și încercați să ajungeți la bunici.»“ Mai apoi, ne mai spune Dinu Giurescu, toți ai săi se îngrijorează și

mai tare la auzul veștii că unii generali ar fi trecut de partea Mișcării Legionare, ceea ce ar fi echivalat cu izbucnirea unui război civil: „Noaptea nu se auzea nici o știre, dar zvonurile circulau [...]; că generalul Dragalina, care este legionar, se îndreaptă cu un corp de oaste asupra Bucureștilor, ca să ajute... [...] că o parte din armată pactizează cu legionarii – ceea ce nu era adevărat." În tot acest timp, scenografia funebră a Gărzii de Fier – marșurile executate la ceas de noapte și imnurile cântate cu patos – amplifică starea de incertitudine, de nesiguranță a familiei Giurescu: „Ceea ce a mărit însă sentimentul de teamă a fost că în mijlocul nopții, târziu, dincolo de miezul nopții, [se cânta, n.n.] «Garda, Căpitanul», detașamente întregi de legionari în uniforme veneau din Cobălcescu [...] și se îndreptau undeva, nu știu, la Radiodifuziune și-n alte locuri. Și atunci a fost, așa, un moment de cumpănă; pe urmă mi-au spus părinții: «Atunci chiar ne-am temut că începe ceasul socotelilor».“[29]

Intelectualul evreu Mihail Sebastian, cunoscut dramaturg, romancier și critic literar, trăiește nopțile rebeliunii într-o stare de încordare maximă, fiind singur, izolat, captiv în propriul apartament de pe Calea Victoriei. Cântecele legionare, răcnetele de luptă sau răpăitul mitralierelor, adică festivalul sonor ce răzbate de afară, de pe străzile Bucureștiului, nu fac decât să-i întrețină angoasa, așa cum înțelegem din însemnările sale zilnice: „E aproape 12 noaptea. Din când în când aud sub ferestrele mele grupuri de legionari trecând spre Ateneu sau spre Finanțe și cântând în cor. [...] Se trage mereu. Se aud puști, mitraliere și uneori lovituri de tun. [...] Detunăturile de armă nu acopereau strigătele. Se striga; se cânta; se vocifera. Două-trei voci reușeau să se desprindă din tumult (mereu aceleași): «Nu trageți, suntem frații voștri!» [...] Toată noaptea au continuat mitralierele și tunurile. Am dormit, cu deșteptări subite, cu vise scurte, complicate. De câte ori mă trezeam, regăseam neschimbat

același zgomot de arme“[30]. În timpul zilei, își face griji pentru familia sa din Antim – cartierul bucureștean cu o însemnată populație evreiască – deoarece îi este imposibil să ajungă la ai săi ori să comunice cu ei, străzile fiind baricadate de gardiști, iar liniile telefonice fiind întrerupte: „Singur. Telefonul întrerupt de azi la prânz. Cu neputință să știu ce se petrece acasă, în Antim. Aș vrea să-i pot spune Mamei un cuvânt. Aș vrea s-o aud vorbind. Mă gândesc prin ce clipe de spaimă trec ei acolo. Îmi pare rău că n-am avut destulă hotărâre azi-dimineață – când se mai putea – să alerg până la ei și să rămân acolo. [...] Sunt așa de singur, și tot gândul meu e acasă, la Mama, la Benu, la Papa. Orașul e în complet întuneric, telefoanele nu răspund, postul de radio tace“[31]. Doar în după-amiaza zilei de 23 ianuarie, după ce ostilitățile vor fi fost încheiate, izbutește să-și viziteze părinții, să ajungă până la casa lor din cartierul Antim: „Am fost în Antim, unde am rămas toată noaptea și dimineața de azi. Toți împreună eram într-adevăr mai liniștiți. Ne-am îmbrățișat ca după o lungă, lungă despărțire“[32]. Scriitorul constată că înfrângerea rebelilor reanimă lumea bucureșteană, îi face pe toți să răsufle ușurați, să revină la viețile lor de dinainte: „Dar ziua lumea e vioaie, vorbăreață, plină de curiozitate și, la urma urmelor, ușurată. [...] Sunt oameni care se îmbrățișează, care se salută zgomotos, care se întreabă... La frizer, astăzi, toată lumea povestea cum a fost, aproba, se mira, exclama. Domnul Costel, patronul, spunea că «armata a fost la înălțime» și că «legionarii ăștia sunt niște criminali»“[33]. Mihail Sebastian își face curaj și vizitează străzile capitalei, în „a patra zi după dezastru“, când, neputincios, nu poate decât să constate devastarea cartierelor evreiești: „Marele dezastru este în Văcărești și mai ales în Dudești. Nu a rămas casă, nu a rămas cocioabă care să nu fi fost spartă, jefuită, arsă. [...] Au rămas în picioare, ici și colo, câteva prăvălii cu nume românești. [...] Și toate

acestea în plină mizerie, în plină calicime. Mici meseriași, mici negustori, lume umilă, necăjită, care abia își câștigă o pâine amară. Vezi ici, colo, lângă ruine, o femeie bătrână, un copil despuiat care plânge, care așteaptă. Așteaptă ce? Pe cine? În fața Morgii, sute de oameni își așteptau rândul"[34].

Pe toată perioada rebeliunii legionare, evreii sunt vânați direct pe stradă, arestați în propriile locuințe, jefuiți în propriile magazine, ridicați din centrele comunitare sau sunt incendiați în sanctuarele sinagogilor; victimele sunt alese la întâmplare, arbitrar, indiferent de statul lor social, fapt demonstrat și de mărturia lui Iacob Gutstein – un tânăr evreu din capitală: „Stăteam pe Dudești, cartierul evreilor bucureșteni, ținta legionarilor. Mă aflam pe stradă cu tatăl meu, probabil că atunci încă nu știam de rebeliune. Deodată, o bandă de tineri legionari s-a îndreptat către noi. Cred că voiau să se distreze. Ne-au înconjurat, ne-au atacat, ne-au lovit până când și eu, și tatăl meu ne-am umplut de sânge, ne-au călcat în picioare, apoi ne-au luat puținele bunuri pe care le aveam: ceasul tatălui meu, curelele, pantofii. Ne-au lăsat întinși pe jos și au plecat râzând, cântând «Sfântă tinerețe legionară»"[35]. În zilele de 21—23 ianuarie 1941, minoritatea iudaică se găsește complet expusă bandelor gardiste dezlănțuite, neînfrânate de nici o autoritate și convinse de infailibilitatea propriilor acțiuni violente; Matatias Carp – lider al comunității evreiești, martor și victimă a violențelor antisemite din timpul rebeliunii – descrie noua realitate cotidiană a străzilor bucureștene:

> Trecătorul care în după-amiaza zilei de 21 ianuarie parcurgea câteva sute de metri în vreunul din cartierele evreiești putea vedea aici un templu pe care îl mistuiau flăcările, în timp ce în jurul său se desfășura, în muzica sălbatică a «sfintei tinereți legionare», sau a «echipei morții», o sarabandă fantastică și dezgustătoare; dincolo putea zări câțiva evrei, înconjurați de pistoale întinse și târâți în brânci și ghionți către vreun sediu legionar sau centru de teroare; mai departe, cortegiul camioanelor ducând

> zeci de evrei spre abator, Băneasa, Jilava etc., unde aveau să cunoască o moarte sălbatică. Și în tot timpul acesta, orgia jafului și a distrugerii pe tot întinsul străzilor evreiești, rămase fără apărarea celei mai plăpânde paze polițienești.[36]

Pe durata rebeliunii, nu încape îndoială că legionarii urmăresc, la București, uciderea în masă a minoritarilor evrei. Masacrul din capitală va însuma, în doar trei zile, 125 de omoruri certificate, 1.107 spețe documentate de jafuri, mii de cazuri de oameni torturați, la care se adaugă alte sute de magazine și locuințe devastate, 25 de sinagogi profanate și, unele, arse până în temelii.[37] O bună parte din victime și-au găsit sfârșitul la abatorul din Băneasa și în pădurea Jilava. Așa s-a întâmplat cu cei 15 evrei aflați în arestul Poliției Capitalei, duși până în proximitatea abatorului orășenesc și împușcați în cap, pentru ca, mai apoi, trupurile acestora să fie profanate de gardiști: „Trupurile celor uciși la abator au fost atârnate de ceafă, în cârligele folosite de parlagii. [...] Așa i-a fost dat să moară avocatului Millo Beiler [...]. Aceeași soartă au avut-o frații Iuliu și Heinrich Rauch. Reamintesc numele acestor trei nenorociți, fiindcă toți trei au fost găsiți cu pântecele spintecate adânc de către [...] asasini, care, folosind un cuțit de măcelărie în acest scop [...] au prins intestinele pe cari le-au smuls din trupurile victimelor și le-au înnodat cravată la gâtul celor asasinați“[38]. Alți 90 de evrei, „după ce au fost torturați [...] o noapte întreagă la sediul C.M.L [Corpurile Muncitorești Legionare, n.n.]“, au fost „încărcați în autocamioane“, transportați în pădurea Jilava și împușcați cu „1, 2 sau 3 gloanțe – mai ales în cap – atât cât asasinii socoteau necesar“[39]; la barbaria execuțiilor adăugându-se faptul că tartorii s-au reîntors, o zi mai târziu, pentru a jefui și profana. Acolo, în pădure, au fost descoperite aceste trupuri inerte, dezbrăcate complet, „iar toți cei ce avuseseră dinți de aur aveau gura oribil mutilată și dinții scoși“[40]. Pogromul de la Bucu-

rești, orchestrat de legionari, va fi replicat în anii ce vor urma și de regimul dictatorial al generalului Antonescu, la o scară mai mare, cu și mai multe victime, toate aceste crime împotriva evreilor fiind parte a Holocaustului din România acelor vremuri.

Retrospectivă.
Mișcarea Legionară și mistica asasinatului politic

LIDERII ȘI INTELECTUALII LEGIUNII ARHANGHELULUI Mihail au promis să facă din România „o țară ca soarele sfânt de pe cer“[1], o nouă grădină a Edenului, însă cele petrecute în timpul guvernării legionare demonstrează tocmai contrariul: haosul, jaful generalizat, violența sadică și incompetența administrativă au luat locul bunăstării, corectitudinii și ordinii promise. Camarazii îmbrăcați în cămașă verde sau în scurta neagră din piele (Poliția Legionară) nu au făcut decât să cutreiere străzile cu sentimentul infailibilității: au lovit, au jefuit și au ucis pe oricine le-a ieșit în cale, evrei sau români „vânduți evreimii“, greci, bulgari sau orice fel de străini, comuniști ori masoni, carliști, liberali, cuziști sau chiar legionari trădători. Această enumerare e suficientă pentru a observa că definiția „dușmanului națiunii“ a fost destul de volatilă și relativă: oricine putea fi încadrat în numeroasele categorii stigmatizate, astfel că nimeni nu se putea simți la adăpost de acțiunile terorizante ale organizațiilor paramilitare gardiste – ceea ce a dus la intensificarea sentimentului de insecuritate al populației.

Legionarii preconizau o revoluție morală, o „revoluție spirituală bazată pe viziunea creștină“, căutau să creeze un om nou, „un erou al vieții superioare“.[2] Omul Nou subsuma, totodată, și însușirile omului de credință, ale omului-erou

sau viteaz, ale omului-corect și omului de jertfă, după cum se mândrea Codreanu: „Am creat până acum: omul de credință, omul viteaz, omul de jertfă. Acum ne trebuește omul corect“[3]. Omul Nou – „acest erou ieșit din școala legionară“[4] – făgăduia, inițial, să renunțe la vechile metehne omenești, se angaja să înfrângă prescripțiile naturii umane decadente, dar, odată ce a acaparat puterea politică, Omul Nou s-a dovedit un impostor, mai rău, mai egoist, mai laș și mai brutal decât cel vechi. Omul-erou și-a folosit autoritatea pentru a-i umili, tortura și ucide pe cei slabi, lipsiți de orice apărare; omul-corect i-a jefuit în voie pe cei neajutorați, nimic altceva decât un hoț năstrușnic; omul de jertfă a înțeles, într-un mod cu totul irațional, să-și riște viața pentru cauza pierdută a răzmeriței gardiste, împotriva armatei țării; omul de credință a înțeles să-și răzbune liderul, pe Codreanu, prin masacrarea elitei carliste încarcerate la Jilava, așijderea găsind cu cale să-i extermine pe evreii din capitală. Predictibil, „țara soarelui sfânt de pe cer“ s-a arătat o realitate atroce, insuportabilă și cumplită, iar Utopia s-a prefăcut în Distopie. În consecință, Statul Național-Legionar nu a rezistat decât 140 de zile.

Vreme de două decenii, mirajul utopiei legionare a fascinat sufletele românilor în perioada interbelică, găsindu-și ecou în frustrările studențimii sărace, în năzuințele țărănimii sărăcite și în speranțele de mai bine ale inteligenției – funcționari, profesori, preoți și ofițeri. Cu toții visau la o țară prosperă și puternică, fiind convinși de trecutul glorios al înaintașilor, de excepționalitatea națiunii române (mitul Vârstei de aur). Mulți vedeau în evrei cauza neajunsurilor materiale din prezent, iar nu puțini erau siguri de existența unui complot iudaic de dominare a lumii (mitul conspirației iudaice). Toți sperau că ei, românii, își vor regăsi coeziunea și solidaritatea de altădată, se vor strânge laolaltă, vor fraterniza și se vor dezbăra de influența nocivă

a străinilor clevetitori (mitul unității). Pentru împlinirea dezideratelor naționale mai era nevoie și de un salvator, iar el a venit, înalt și frumos, călare pe un cal alb (la propriu!), îmbrăcat în tradiționala ie românească și cu revolverul la brâu (mitul salvatorului).[5] Acest personaj providențial era Corneliu Zelea Codreanu, „un făt-frumos îmbrăcat în țoale de legendă“[6], o reîncarnare a haiducilor de altădată și a cruciaților medievali, justițiarul cu pretenții mesianice, misticul naționalist și pustnicul creștin. Discursul său profetic prevestea uciderea inamicilor națiunii și ai vrăjmașilor credinței ortodoxe, iar aparițiile sale misterioase hipnotizau masele de oameni, mai ales că tânărul promitea să-i scape pe cei simpli și mulți „de jidovime, de iobăgie, de angarale și de băncile liberale“[7]. Așadar, miturile politice moderne au servit drept fundament pentru noua religie a legionarismului.

Cei care au pus bazele Legiunii Arhanghelului Mihail s-au făcut remarcați, mai întâi, cu ocazia mișcării studențești de la începutul anilor ’20, atunci când, pe fondul antisemitismului, au avut loc greve și proteste la toate cele patru mari centre universitare (Cluj, Iași, București și Cernăuți). În toată această poveste, studenții „creștini“ – după cum își spuneau – au ieșit în evidență prin intransigența revendicărilor antisemite și prin violența manifestărilor de pe baricadele din universități. Dezamăgiți de ceea ce ei vedeau drept o apatie a mișcării studențești, liderii studenților „creștini“ – Codreanu, Gârneață și Mironovici de la Iași, Moța de la Cluj, Tudose Popescu din Cernăuți și Corneliu Georgescu de la București – vor face front comun și, fiind hotărâți să taie răul din rădăcini, vor plănui să-i asasineze pe reprezentanții puterii politice, ai lumii financiare și ai evreimii. Prima lor misiune criminală, complotul studențesc din 1923, a eșuat, dar îndrăzneala de a atenta la viața celor puternici va fi privită cu simpatie de români. Crimele și atentatele

politice se vor succeda mai bine de un deceniu, între 1923 și 1934, fără ca vreo instanță de judecată să fi pronunțat vinovăția inculpaților. Așa au fost cazurile împușcării studentului Vernichescu (Ionel Moța), al asasinării prefectului de poliție Manciu (Codreanu), al uciderii elevului evreu David Falik (Nicolae Totu), al atentatului asupra patronului evreu Grünspan (Gheorghe Urziceanu), al împușcării subsecretarului de stat Angelescu (Gheorghe Beza), al incendierii cartierului evreiesc din Borșa (preotul Ion Dumitrescu și alții), al atentatului împotriva cunoscutului ziarist Emanoil Socor (Dumitrescu-Zăpadă)[8] sau acela al asasinării marelui proprietar de păduri Tischler Mor (căpitanul Emil Șiancu). Procurorii statului nu au reușit să câștige nici procesele de complot politic (trădare a intereselor naționale; atentat la adresa siguranței statului ori de complot în vederea schimbării formei de guvernământ) pe care le-au intentat liderilor studenților creștini (1923) și, mai târziu, liderilor Legiunii Arhanghelului Mihail (cele din 1931 sau 1934). Seria proceselor pierdute de autorități se încheie doar la mijlocul anilor '30, odată cu pedepsirea la ani grei de închisoare a ucigașilor prim-ministrului liberal I.G. Duca („Nicadorii") și pe aceia ai disidentului Mihail Stelescu („Decemvirii").[9]

Cronica judiciară a crimelor politice din perioada interbelică ne dovedește că tinerii asasini – achitați în repetate rânduri – au cucerit inimile juraților și ale românilor de rând. Impresia opiniei publice a fost cu atât mai importantă în stabilirea verdictului, cu cât procesele s-au judecat la „Curtea cu Juri", acolo unde vinovăția inculpaților este decisă de jurați – aleși din rândurile clasei de mijloc, mici funcționari, învățători etc. –, nu de judecători. Codreanu și ai săi au găsit cheia legitimării asasinatului politic; spunând că ei comit crimele în numele lui Dumnezeu, al națiunii române și al celor oprimați, motiv pentru care ei nu pot fi

condamnați, deoarece înfăptuiesc un act de justiție divină, justiție patriotică și justiție populară. Omorurile sunt puse pe seama unei misiuni sfinte, a unei cruciade, justificate prin cuvintele atribuite sfântului Mihail: „Spre inimile cele necurate care vin întru preacurata casă a lui Dumnezeu – fără milă întind sabia mea“[10]. Prin urmare, asasinii nu fac decât să încingă sabia arhanghelului, prefăcând-o într-un revolver menit suprimării necreștinilor.

Am putea spune că studenții naționaliști – precursorii legionarilor – au găsit rețeta perfectă pentru dezincriminarea violenței politice. Procesele intentate lor au fost regizate, la indigo, după un scenariu prestabilit: comiterea crimelor este un act de bravură, dar nu atentatorii își asumă vinovăția. Ei susțin, la unison, că nu au vrut decât să protejeze interesele colective ale națiunii creștine, prin pedepsirea legitimă a mârșăviei iudaice, a lăcomiei exploatatoare și a politicianismului venal; iar mai apoi, lideri ai grupărilor naționaliste – avocați, profesori, studenți sau țărani fruntași – vor veni să se înscrie voluntar pe lista apărătorilor, pentru a pleda, în instanță, aceeași cauză sfântă a românismului. Afară, primprejurul tribunalelor, zeci și sute de studenți se ocupă de lămurirea localnicilor; direct, de la om la om, sau prin broșuri edificatoare și gazete naționaliste, iar românul de rând sfârșește convins de sfințenia criminalilor și de nemernicia celor uciși. În acest mod, ședințele de judecată își pierd orice consistență judiciară, devenind simple instrumente propagandistice, reprezentații ale burlescului patriotic și ale misticismului ortodox, deznodământul proceselor fiind întotdeauna același. Achitările sunt pronunțate în unanimitate, iar juraților și eroilor-criminali li se organizează serbări triumfale. Cât despre autorități, lor nu le rămâne decât să asiste neputincioase la succesul inovativei rețete interbelice a violenței politice: asasinat, achitare, glorie.

Studenții „creștini“ mai dovedesc că privațiunea de libertate se poate transforma și într-un bun prilej pentru sedimentarea unității grupului – ei își petrec o bună parte a proceselor de crimă în care au fost implicați în stare de arest preventiv, fiecare caz în parte însumând mai multe luni de închisoare. Tinerii rabdă cu stoicism vitregiile detenției, se sprijină reciproc, își drămuiesc frățește resursele de mâncare și se roagă laolaltă în bisericuța din curtea închisorii Văcărești. Acolo – se spune – în atmosfera liturgică a rugăciunilor și cântecelor rostite împreună, au avut vedenia icoanei Sfântului Mihail, fapt care ar fi sacralizat legătura dintre ei. Codreanu, Moța, Gârneață, Mironovici, Tudose Popescu și Corneliu Georgescu își vor lua supranumele de „văcărășteni“, după numele închisorii, un titlu ca un simbol de indestructibilă unitate, consfințită prin suferințele împărtășite în interiorul zidurilor închisorilor și în spatele gratiilor de fier ale celulelor. Codreanu își dorea ca legionarii să preia acest model de unitate al văcărăștenilor, pentru ca, mai apoi, după ce fiecare camarad își va fi însușit principiile de loialitate oarbă, prin enculturație (procesul de asimilare a unei forme superioare de cultură) românii, toți, să devină o națiune de văcărășteni. Tocmai din acest motiv, disidențele interne și trădările au fost exemplar pedepsite: așa se întâmplă în cazul studentului Vernichescu (împușcat de Ionel Moța), la fel va păți și Mihail Stelescu (executat brutal de un pluton format din zece legionari). „Unde începe conflictul, – spunea Codreanu –, acolo încetează Legiunea, încetează viața legionară. Acolo este moarte și trăește diavolul.“[11]

După ce au dobândit o notorietate considerabilă de pe urma crimelor și atentatelor comise, văcărăștenii se leapădă de nașul lor politic, profesorul A.C. Cuza, și de Liga lui antisemită, pentru a începe un proiect pe cont propriu. Așa se naște Legiunea Arhanghelului Mihail, înființată în 1927, într-un loc simbolic - o cameră de cămin din Iași. Tinerii

legionari înțeleg că a trecut vremea răzmerițelor studențești, drept urmare, deodată cu debutul Marii Crize Economice din 1929, aceștia vor iniția o campanie politică de cucerire a sufletelor țărănimii. Lumea de la sate, adică 80% din populația țării, preponderent săracă, analfabetă și mistică, asistă impresionată la marșurile, expedițiile și taberele de muncă legionare. Camarazii dau dovadă de perseverență, bat satele românești în lung și-n lat, promit vrute și nevrute, se iau la trântă cu autoritățile, așa încât primele mici succese electorale au devenit realitate; Codreanu-fiul și Codreanu-tatăl câștigând mandate de parlamentari independenți în alegerile parțiale din județele Neamț, în 1931, respectiv Tutova, în 1932. La scurtă vreme, la alegerile generale din 1932, Legiunea depășește pragul electoral și trimite cinci deputați în parlamentul țării, iar cinci ani mai târziu, organizația intră în liga mare a partidelor politice, cu o zestre de 16 procente din totalul voturilor exprimate. Pe tot parcursul anilor '30, regele Carol II se străduise să găsească o alternativă la popularitatea legionarilor, fie prin înființarea unei structuri naționale de tineret, numită Straja Țării, patronată de Palat, fie prin promovarea unor lideri naționaliști mai obedienți, mai rezonabili, precum Alexandru Vaida-Voevod sau Octavian Goga, dar toate eforturile s-au dovedit a fi în van. Participarea legionarilor la scrutinele democratice pare o dovadă de fățărnicie ideologică, din moment ce legionarismul exclude pluralismul politic, libertatea de expresie și sistemul de piață liberă, contestând democrația și capitalismul: „Este oare posibil – se întreba, retoric, Codreanu – ca 50 de voturi în plus sau în minus să determine adevărul sau să-l nege?“[12]

La mijlocul anilor '30, sub ministeriatul liberalului Ghiță Tătărăscu – un om al compromisului, ce își urmărea interesul personal fără să supere pe nimeni –, Mișcarea Legionară ia un avânt considerabil; taberele educative de muncă

înfloresc aievea pe tot cuprinsul țării, mai ales la Carmen Sylva, pe timpul verii, și la Predeal, în sezonul rece; comerțul legionar se desfășoară în voie, după ce organizația inaugurase câteva restaurante și alimentare proprii în capitală, la Bacău, Carmen Sylva și Predeal. Tot acum, Codreanu renunță formal la prerogativele sale de șef al organizației politice – pe care le delegă generalului Cantacuzino Grănicerul – și își rezervă rolul de șef al educației legionare, de învățător al națiunii. Din această postură, îi educă pe camarazi să renunțe la spiritul critic, la iubirea de sine și la dorința de înavuțire materială, cerându-le, la schimb, îmbrățișarea supunerii oarbe, a altruismului colectivist și a sărăciei autoimpuse. Etica legionară se găsește cel mai bine ilustrată în noul experiment social propus de Codreanu: înființarea unor colonii colectiviste de familii legionare. Ne este dat să descoperim un soi de falanster socialist, adică o societate miniaturală care s-ar autosusține prin munca benevolă și neremunerată a membrilor săi: „Cizmarul face gratuit ghete pentru frizer și ceilalți, popotarii fac gratuit mâncare pentru frizer, cizmar, croitor etc“[13]. Regula spunea că fiecare astfel de familie nu putea depăși cincizeci de persoane, înrudite ori neînrudite, gata să renunțe la paradigma proprietății private: „Nimeni nu poate câștiga nimic“[14]. Modelul primei colonii colectiviste – înființată în 1935, sub conducerea unui anume Emil Eremeiu – se voia a fi replicat la scara întregii țări, ocazie cu care România ar fi devenit o națiune de familii legionare, o minunată utopie socialistă; Codreanu se vede nevoit să dezmintă ideea că experimentul său ar fi fost inspirat de ideologia marxistă, inventând o explicație cu totul originală: „E comunism? În înțelesul iudaic, nu. Pentru că acesta pleacă de la materie și rămâne în materie, disprețuind valorile morale ale lumii, pe când noi plecăm de la acestea și trăim cu ele, disprețuind materia“[15]. Tot pe fondul dorinței de uniformizare a claselor sociale,

liderii Legiunii Arhanghelului Mihail decid că și proletariatul din fabrici – ignorat până acum – trebuie să facă parte din organizație. În acest sens, toți muncitorii capabili „de credință în Dumnezeu“ sunt invitați să se alăture Corpurilor Muncitorimei Legionare, o structură înființată în 1936;[16] Codreanu visa că țăranii și studenții, muncitorii și intelectualii urmau să trăiască laolaltă, într-o armonie socială perfectă, într-o lume unde „profesorul universitar nu se va uita cu dispreț sau chiorâș, ci cu ochiu de frate la fratele său muncitor“[17].

Mistica legionară le sucește mințile intelectualilor români din epocă, inclusiv unor scriitori de calibru, precum Mircea Eliade, Constantin Noica sau Emil Cioran. Aceeași mistică a vrăjit și mințile neantrenate ale românilor de rând, ale zecilor de mii de membri și sutelor de mii de simpatizanți care se alătură Legiunii Arhanghelului Mihail în intervalul 1935–1937. Cum organizația devine foarte mare, într-un interval destul de scurt de timp, controlul acesteia se dovedește a fi o problemă reală, căreia nici măcar „Căpitanul“ nu-i găsește o rezolvare. Degeaba se străduie Codreanu să-și țină armata sub control, degeaba instituie tot felul de tribunale interne, zadarnic predică „eroismul răbdării“, căci, în momentul arestării sale din 1938, camarazii revin la obișnuitele atentate politice (vezi cazul Ștefănescu-Goangă). Odată cu asasinarea lui Codreanu, majoritatea camarazilor preferă să-i urmeze pe liderii facțiunii violente, pe Sima și pe loialii acestuia, pe așa-numiții „simiști“, în detrimentul vechilor lideri de la centru, a așa-zișilor „codreniști“. Constantin Papanace explică cel mai bine, poate, motivul pentru care „simiștii“ – mai puțin cunoscuți, dar dinamici și agresivi – sunt mai apreciați decât foștii locotenenți ai „Căpitanului“ – oameni cu notorietate, cumpătați și prudenți: „Căpitanul a răscolit un dinamism în legionari atât de puternic încât numai el îi putea stăpâni. Mereu s-a făcut educația

faptei și inițiativei. Orice stare pe loc era considerată un sacrilegiu pentru un legionar. Această tendință intrase în sânge la toți“[18]. Fie că își spuneau „codreniști“, fie că se numeau „simiști“, liderii legionari vor căuta, mai departe, să se folosească de imaginea aureolată a lui Codreanu, și de ceea ce reprezenta acesta în mentalul colectiv al camarazilor și al românilor; în anii terorii carliste, 1939 și 1940. Cei de la vârful Legiunii vor afirma, chiar, că salvatorul națiunii române n-ar fi murit, contribuind la nașterea mitului imortalității „Căpitanului“, tocmai pentru a-i însufleți pe camarazii deziluzionați: „În general – ne lămurește același Constantin Papanace – pentru marile mase legionare, întărirea credinței că trăiește Căpitanul nu numai că nu strică, dar este chiar necesară pentru greaua perioadă de tranziție în care ne găsim“[19].

„Comandantul“ Horia Sima, ambițiosul profesor din Lugoj, reușește să-i marginalizeze pe colegii săi din Comandamentul legionar aflat la Berlin, pe Papanace, Borșa, Vojen, Constant Ciorogaru, dar și pe camarazii ce preluaseră inițiativa în țară, pe Noveanu, Bidianu și Budișteanu. Cu multă abilitate politică, le câștigă încrederea și celor din anturajul regelui Carol II, vorbim de Urdăreanu, Ghelmegeanu sau Moruzov, iar, după ce se va fi folosit de ei, se va alia cu generalul Antonescu pentru a-l da jos pe regele „ucigaș“. Sima are o concepție diferită față de cea a lui Codreanu, a fostului său șef, el nu urmărește legionarizarea treptată a României, nu aspiră la o cucerire culturală de lungă durată, ci vizează o cucerire politică, una rapidă, brutală și violentă. El vrea o revoluție. Toată revoluția legionară – din 3–5 septembrie 1940 – nu a fost însă decât o simplă răzmeriță, care s-a redus la câteva atacuri violente asupra instituțiilor publice, legionarii neputând conta pe sprijinul românilor neînregimentați. Reușita puciului anticarlist se datorează, mai degrabă, jocurilor politice de culise ale generalului Antonescu,

ce profită de pe urma situației precare a regimului autoritar al regelui Carol II – un regim aflat, oricum, în pragul colapsului, după ce România pierduse Transilvania de Nord, Basarabia, nordul Bucovinei, Ținutul Herței și Cadrilaterul. În cele din urmă, doar nevoia generalului Antonescu de a obține sprijinul unei mișcări politice de orientare fascistă (în vederea asigurării bunăvoinței lui Hitler) face posibilă cooptarea gardiștilor la guvernare, cu Horia Sima în poziția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, în ceea ce va fi cunoscut drept Statul Național Legionar.

Regimul dictatorial legionar face o prioritate din excluderea tuturor celor care nu îndeplineau criteriile de puritate etnică, rasială, culturală sau ideologică. Camarazii își imaginează patria legionară ca pe o țară fără de străini, fără evrei, țigani, turci, bulgari sau greci, în vreme ce românilor le rezervă obligația de a nu se vinde intereselor iudeo-masoneriei mondiale, internaționalei comuniste sau capitalismului occidental. În consecință, nimeni nu se poate considera la adăpost de acțiunile violente ale unităților paramilitare gardiste, nimeni nu poate ști cu certitudine că nu va fi subiectul percheziţiilor, jafurilor, bătăilor și omorurilor de zi cu zi. Cei întâi vizați de măsurile represive vor fi evreii, în contextul în care dezlănțuirea urii antisemite primește un cec în alb din partea miniștrilor gardiști, iar generalul Antonescu se mulțumește să asiste pasiv la grozăviile partenerilor săi politici. Evreii au fost mai întâi bătuți, umiliți și jefuiți sub pretextul programului guvernamental de românizare a economiei. Mai apoi, în timpul rebeliunii din 21–23 ianuarie 1941, mulți evrei au fost masacrați fără să mai fie invocat vreun pretext, pogromul de la București fiind consecința firească a antisemitismului cultivat de Codreanu, Ionel Moța, Horia Sima, A.C. Cuza sau Octavian Goga. Se spune că antisemitismul românesc a fost doar de natură economică, dar referințele biologice și speculațiile teologice

sunt parte din discursul consacrat al epocii. Așadar, am putut constata cum evreului i-au fost negate toate caracteristicile umane, fiind frecvent comparat cu șerpi (năpârci) și insecte veninoase (roiuri); s-a mai spus că atitudinea-i perfidă și lacomă izvorăște taman din necesitatea compensării inferiorității sale rasiale. Evreul a fost asemuit, în gazetele naționaliste, cu personajul shakespearian Shylok, care urmărea nu doar jecmănirea creștinilor, ci tânjea după carnea și sângele acestora și a mai fost acuzat că urmărește rezidirea Canaanului sau a noii Palestine pe teritoriul sfânt al națiunii române, după un plan bine stabilit, pus la cale de „cahalul jidovesc“, neștiutul șef al conspirației iudaice mondiale. Mitologia țesută în jurul comunității iudaice a înflăcărat spiritele țărănimii, a hrănit frustrările intelectualității și, cel mai grav, a oferit pretextul ideal pentru jefuirea, torturarea și asasinarea evreilor.

Cârmuitorii României din perioada interbelică – fie că au fost liberali, țărăniști, averescani, iorghiști sau carliști – nu au știut cum să-i țină în frâu pe legionari și nici cum să gestioneze cazurile de violență politică. Fără să aibă vreo strategie bine conturată, autoritățile au reacționat mai degrabă impulsiv, cu o atitudine revanșardă, întrebuințând cele mai drastice măsuri coercitive – disproporționate și, adeseori, ilegale – împotriva tinerilor gardiști. Așadar, vreme de douăzeci de ani, pe Codreanu și ai săi, polițiștii și jandarmii i-au bătut pe străzi, i-au chinuit prin beciurile prefecturilor și i-au omorât în închisori, în timp ce procurorii i-au întemnițat, rectorii i-au exclus din universități, prefecții județelor le-au interzis adunările politice, le-au desființat taberele de muncă și le-au închis restaurantele, miniștrii i-au șicanat în campaniile electorale și le-au cenzurat gazetele, prim-miniștrii le-au desființat organizația. Oamenii regelui Carol II – în timpul regimului de autoritate monarhică – au mers și mai departe cu măsurile represive, până

într-acolo încât s-au folosit de metode specifice terorismului de stat; în toamna anului 1938 i-au asasinat pe Codreanu, pe ucigașii lui Duca (Nicadorii) și ai lui Stelescu (Decemvirii); un an mai târziu, i-au ciuruit în piața publică pe asasinii lui Armand Călinescu (echipa Miti Dumitrescu), i-au executat sumar pe gardiștii din lagăre și au trecut, mai apoi, la împușcarea aleatorie a „câte doi-trei" legionari din fiecare județ. Acțiunile violente întreprinse de reprezentanții statului nu au rezolvat problema de fond, ba dimpotrivă, le-a oferit legionarilor – călăi și victime, în același timp – prilejul de a interpreta rolul victimei neajutorate, nedreptățite și persecutate; drept urmare, mulți români i-au simpatizat pe tinerii persecutați, văzându-i ca pe niște apostoli ai dreptății ce sunt îndreptățiți să folosească, la rândul lor, violența, în baza legii biblice a talionului: „frântură pentru frântură, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte; așa cum l-a vătămat el pe altul, întocmai să i se facă și lui"[20].

Geneza, ascensiunea și declinul Legiunii Arhanghelului Mihail sunt legate indisolubil de violență și de moarte, teme ce se găsesc bine reprezentate în imnografia organizației. Cântecul avea o importanță aparte pentru misticii legionari, muzica fiind o modalitate de a transcende cotidianul dezagreabil, de a ocoli logica și de a intra într-un fel de stare de transă, de exaltare: „Probabil – spunea Codreanu – nepornind pe drumul rațiunii, cu alcătuire de programe, discuții contradictorii, argumentări filozofice, conferințe, singura posibilitate de manifestare a stării noastre lăuntrice era cântecul"[21]. Camaradul Ion Banea întărește cele spuse de șeful său și ne arată că lumea veche, victimă a raționalismului, trebuie înlocuită de una nouă, legionară, mistică, una a cântecului: „Credința legionară a dat naștere cântecelor legionare. Lumea nouă pe care o pregătea Căpitanul s-a arătat mai întâi sub haina cântecului"[22]. Compozitorul Ion Mânzatu – cel ce a compus muzica pentru multe din imnurile

Legiunii – explică rolul însemnat pe care odele patriotice, solemne, grave, marțiale, îl jucau în viața de zi cu zi a camarazilor: „În Mișcarea Legionară cântecul părea esențial. Conținutul său exprima mai mult decât orice discurs. Trăiam încă perioada romantică a galvanizării publice prin marșuri și fanfare“[23].

Mistica morții este ilustrată în cel mai cunoscut imn al gardiștilor, „Sfântă Tinerețe Legionară“ – compus de Ion Mânzatu, pe versurile lui Radu Gyr –, unde se face elogiul crimei politice, iar răzbunarea legionară devine actul legitim de pedepsire a trădătorilor de neam și de patrie: „Purtăm în crivăț și în soare/ Lumini pentru biruitori,/ Pentru cei viteji zidim altare,/ Și-avem doar gloanțe pentru trădători!“ Cei ce au ucis în numele Legiunii au fost priviți ca niște sfinți, au fost portretizați în poezii și cântați în imnuri, așa cum este cazul asasinilor lui I.G. Duca, a „Nicadorilor“, preamăriți și în imnul scris de Radu Gyr: „În prigoana orișicât de-amară,/ Cântăm și ne gândim la Nicadori.“ Înțelegem că misiunea sfântă de a-i elimina pe trădători – categorie în care putea fi inclus oricine, vechi politicieni, disidenți interni sau evrei – le-a revenit doar celor mai bravi camarazi, lui Codreanu, Moța, „Nicadorilor“, „Decemvirilor“, sau celor din echipa Miti Dumitrescu. *Sanctificați* au fost nu doar asasinii, ci și cei căzuți în lupta inegală cu autoritățile, cărora același Radu Gyr le promite o înmormântare demnă de ciobănașul din balada populară „Miorița“, le promite o fastuoasă nuntă funerară: „Moartea, numai moartea legionară,/ Ne este cea mai scumpă nuntă dintre nunți.“ Cultul jertfei implica acceptarea benevolă, izbăvitoare a morții legionare, în numele națiunii române, a șefului de partid și a divinității: „De cădem cu toți, izbiți în frunte,/ Ni-i dragă moartea pentru Căpitan!/ [refren] Garda, Căpitanul,/ Ne preschimbă-n șoimi de fier./ Țara, Căpitanul/ Și Arhanghelul din cer“[24].

Festivismul Statului Național-Legionar scoate la iveală obsesia pentru moarte a gardiștilor. Din realitatea lugubră a României legionare făceau parte marșurile executate la ceas de noapte, imnurile vindicative cântate pe străzile orașelor și pe ulițele satelor, dar și procesiunile funerare, înmormântările, reînhumările și parastasele grandioase, organizate frecvent în memoria camarazilor uciși. Cu fiecare ocazie, scenografia funebră era completată de practica numită „apelul morților", o practică ce aduce cu ședințele de spiritism, folosită în deschiderea banalelor ședințe de cuib ori în cadrul evenimentelor comemorative grandioase: maestrul de ceremonii striga, pe rând, numele legionarilor morți – Codreanu, Moța, Ciumetti –, iar toți ceilalți răspundeau deodată, însuflețit și sobru, cu „prezent!".

Legionarismul a înglobat laolaltă principiile totalitare ale fascismului și învățăturile sacre ale creștinismului, un amestec ideologic toxic, pe cât de autentic, de mioritic, pe atât de nefiresc, pe care nu-l mai putem găsi și la celelalte mișcări de extremă dreapta din Europa; sovieticii ori naziștii au făcut tot posibilul să-l îndepărteze pe Dumnezeu din preocupările indivizilor, din moment ce ideologiile totalitare vedeau în religie și biserică un concurent serios în tentativa lor de a acapara mințile oamenilor și de a le controla fiecare aspect al vieții sociale. Asta nu înseamnă că misticii legionari au fost niște sfinți, nicidecum, ei au pervertit morala creștină după bunul lor plac. Au ignorat, de pildă, cea de-a șasea poruncă biblică: „Să nu ucizi!"

Note

1. PROLOG. ASASINAREA PREFECTULUI DE POLIȚIE AL IAȘILOR

1. *Renașterea*, 2 noiembrie 1924.
2. *Acțiunea românească*, 1 noiembrie 1924.
3. Ionel Moța, *Cranii de lemn, articole: 1922-1936*, Totul pentru Țară, Sibiu, 1937, p. 255.
4. *Apud* Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, vol. 1, Totul pentru Țară, Sibiu, 1936, pp. 231, 235.
5. *Adevărul*, 18 martie 1925.
6. Corneliu Zelea Codreanu, *Scrisori studențești din închisoare*, Tipografia „Libertatea" din Orăștie, colecția Biblioteca „Generația Nouă", nr. 7, Iași, 1925, p. 5.
7. *Adevărul*, 18 martie 1925.
8. *Libertatea*, 19 martie 1925.
9. *Libertatea*, 14 mai 1925.
10. *Înfrățirea românească*, 15 mai 1925.
11. *Libertatea*, 30 mai 1925.
12. Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelului Mihail"*, Humanitas, București, 1996, p. 110.
13. Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier: 1918–1941*, Humanitas, București, 1993, p. 79.
14. Stelian Neagoe, *Triumful rațiunii împotriva violenței: Viața ieșeană interbelică*, Junimea, Iași, 1977, p. 274.
15. *Procesele lui Corneliu Zelea Codreanu, 1923–1934*, vol. 1, ediție îngrijită de Radu Dan Vlad, Mica Valahie, București, 2013, p. 105;
16. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari...*, p. 225.
17. *Adevărul*, 18 mai 1925.
18. *Monitorul Oficial al Regatului României*, nr. 279, 19 decembrie 1924.
19. *Țara noastră*, 31 mai 1925.

2. MIȘCAREA STUDENȚEASCĂ ANTISEMITĂ SAU DICTATURA ARITMETICII

1. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari...*, p. 39.
2. *Antisemitismul universitar în România (1919–1939): Mărturii documentare*, ed. Lucian Nastasă, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale: Kriterion, Cluj-Napoca, 2011, vezi observațiile editorului, nota 1, p. 175.
3. *Țara, Legiunea, Căpitanul: Mișcarea legionară în documente de istorie orală*, ed. Mariana Conovici, Silvia Iliescu, Octavian Silivestru, Humanitas, București, 2008, p. 102.
4. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari...*, p. 41.
5. *Antisemitismul universitar...*, pp. 174, 176.
6. *Ibid.*, p. 182.
7. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari...*, p. 44.
8. *Antisemitismul universitar...*, p. 179.
9. *Ibid.*, p. 182.
10. *Ibid.*, p. 185.
11. *Ibid.*, p. 183.
12. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari...*, p. 68. Cazul boicotării trupelor evreiești de teatru este documentat și în *Antisemitismul universitar...*, pp. 195–205.
13. Vezi *Antisemitismul universitar...*, pp. 205–207, 209–211.
14. Ionel Moța, *Cranii de lemn...*, p. 217.
15. Armin Heinen, *op. cit.*, p. 107; vezi și *Antisemitismul universitar...*, nota editorului cu nr. 198, p. 93.
16. *Antisemitismul universitar...*, p. 212.
17. *Ibid.*, p. 220.
18. *Clujul*, 27 mai 1923. Pentru cazul studentului Moldovan, vezi *Antisemitismul universitar...*, p. 212, nota editorului cu nr. 2.
19. Codreanu își asumă ideea fondării și organizării LANC, în vreme ce A.C. Cuza trece drept un șef orgolios, fără spirit de inițiativă, dar care dispune de notorietatea și prestigiul necesare unui președinte al Ligii (vezi Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari...*, pp. 116 *sqq.*). Ideea a fost preluată chiar în monografiile serioase dedicate Mișcării Legionare. De fapt, Liga pare mai degrabă o recalibrare a organizațiilor Uniunea Națională Creștină sau Liga antisemită pentru apărarea națională, formațiune fondată cu doar un an mai devreme de același A.C. Cuza și de profesorul Nicolae Paulescu de la București. Această Ligă urmărea încă din 1922 obținerea adeziunii studenților antisemiți. O dovedește invitația transmisă greviștilor clujeni la momentul izbucnirii evenimentelor antisemite din decembrie 1922. Reprezentanții

Centrului studențesc de la Universitatea clujeană, George Alexa, Ionel Moța și Corneliu Georgescu refuză, atunci invitația profesorilor Cuza și Paulescu (vezi Valentin Orga, *Moța: Pagini de viață – file de istorie*, Argonaut, Cluj-Napoca, 1999, p. 172.).
20. *Antisemitismul universitar...*, p. 234.
21. *Ibid.*, p. 234.
22. *Ibid.*, p. 239.
23. *Ibid.*, p. 242.
24. *Antisemitismul universitar...*, p. 254.
25. *Clujul*, 26 august 1923.
26. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari...*, p. 168.

3. DEMONIZAREA TRĂDĂRII.
COMPLOTUL STUDENȚESC ȘI CAZUL VERNICHESCU

1. *Ibid.*, p. 116
2. Ionel Moța, *Cranii de lemn...*, p. 239.
3. *Libertatea*, 18 octombrie 1923.
4. *Renașterea*, 21 octombrie 1923.
5. *Libertatea*, 18 octombrie 1923.
6. *Adevărul*, 11 octombrie 1923.
7. *Adevărul*, edițiile din 10 octombrie 1923 și 11 octombrie 1923.
8. *Apud* Francisco Veiga, *op. cit.*, pp. 94–95.
9. Ionel Moța, *Cranii de lemn...*, pp. 244.
10. Vezi broșura *Scrisori studențești din închisoare...*
11. *Apud* Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari...*, p. 184.
12. *Clujul*, 30 martie 1924.
13. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari...*, p. 191.
14. *Renașterea*, 6 aprilie 1924.
15. *Țara noastră*, 13 aprilie 1924.
16. *Adevărul*, 11 octombrie 1923.
17. *Cuvântul studențesc*, 29 martie 1924.
18. *Ibid.*
19. *Renașterea*, 6 aprilie 1924.
20. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari...*, pp. 212–213.
21. *Ibid.*, p. 213.
22. Vezi *Acțiunea românească*, 1 noiembrie 1924; vezi și *Libertatea*, 15 octombrie 1924.
23. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari...*, p. 195.
24. Vernichescu a supraviețuit atentatului. Anii '40 îl găsesc luptând în rezistența anticomunistă (legionară) din munți.
25. Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari...*, p. 169.